

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

Dieren binnen de criminologie. Het fenomeen van roofvogelvergiftiging nader bekeken.

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van Master in de criminologische wetenschappen
door (00804023) Van Tuijl Alexandra

Academiejaar 2012-2013

Promotor :
Prof. dr. Daems Tom

Commissarissen :
Prof. dr. Decorte Tom
Lic. Heylen Ben

Verklaring inzake toegankelijkheid van de masterproef criminologische wetenschappen

Ondergetekende,

Van Tuijl Alexandra (00804023)

geeft hierbij aan derden,

zijnde andere personen dan de promotor (en eventuele co-promotor), de commissarissen of leden van de examencommissie van de master in de criminologische wetenschappen,

[de toelating] [~~geen-toelating~~] (*schrappen wat niet past*)

om deze masterproef in te zien, deze geheel of gedeeltelijk te kopiëren of er, indien beschikbaar, een elektronische kopie van te bekomen, waarbij deze derden er uiteraard slechts zullen kunnen naar verwijzen of uit citeren mits zij correct en volledig de bron vermelden.

Deze verklaring wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren waarin de masterproef moet worden ingediend, en dient in elk van die exemplaren ingebonden onmiddellijk na het titelblad.

Datum: 19 augustus 2013

Handtekening:

Alexandra van Tuijl

Trefwoorden

Criminologie

Dieren

Vergiftiging

Roofvogels

Slachtoffers

Voorwoord

Deze masterproef is geschreven met het oog op het behalen van de graad van Master in de criminologische wetenschappen aan de Universiteit van Gent. Als Nederlandse studente in Gent heb ik hier vier interessante en intellectueel uitdagende studiejaar mogen beleven.

Graag zou ik een aantal personen willen bedanken voor hun begeleiding en/of steun bij het tot stand komen van deze masterproef. In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn promotor prof. dr. Tom Daems. Alhoewel dieren binnen de criminologie en de vergiftiging van roofvogels niet tot zijn expertisegebied behoren, was professor Daems toch bereid deze masterproef te begeleiden. Bij deze wil ik hem bedanken voor de begeleiding, de inhoudelijke feedback en het geboden vertrouwen bij het uitwerken van deze masterproef. Vervolgens wil ik een aantal personen bedanken die tijd hebben vrijgemaakt om deel te nemen aan de interviews: verscheidene medewerkers van het ANB, de vogelopvangcentra in Opglabbeek en Heusden-Zolder en de HVV. De jagers, duivenhouders en natuurinspecteurs zou ik eveneens willen bedanken, voor het invullen van de enquêtes. Tevens gaat mijn dank uit naar Geertrui Cazaux, voor haar tijd en inzet met betrekking tot deel I van de masterproef. Zonder de medewerking van deze personen zou de masterproef niet tot stand zijn gekomen. Mijn dank gaat ook uit naar mijn familie, voor hun morele steun en luisterend oor. Hierbij een speciale vermelding voor mijn oma voor het aandragen van inzichten en ideeën voor deze masterproef. Tot slot gaat mijn dank uit naar Ramazan, mijn vriend en tevens studiegenoot. Zonder zijn morele steun had ik de afgelopen vier jaar niet tot een goed einde kunnen brengen.

Inhoudsopgave

Trefwoorden.....	I
Voorwoord.....	II
Inhoudsopgave.....	III
Lijst van gebruikte afkortingen.....	VII
Inleiding.....	1
Deel I Dieren binnen de criminologie.....	5
1. Dieren doorheen de geschiedenis.....	5
1.1 Inleiding.....	5
1.2 Vanaf de middeleeuwen tot aan de achttiende eeuw.....	5
1.3 Vanaf de achttiende eeuw tot 1970.....	6
1.4 Vanaf 1970 tot heden 2013.....	7
1.5 Besluit.....	7
2. De problematische studie van dieren binnen de criminologie.....	8
2.1 Inleiding.....	8
2.2 De eenzijdige aandacht voor dieren binnen de criminologie.....	8
2.2.1 Dieren worden gezien als objecten.....	8
2.2.2 Het onderzoek naar dieren staat in het teken van mensen.....	8
2.2.3 Het onderzoek wordt eenzijdig gericht op gezelschapsdieren.....	9
2.2.4 Het onderzoek naar dieren bestaat uit vier categorieën.....	9
2.3 Waarom is er weinig aandacht voor dieren?.....	10
2.4 Speciesisme binnen de criminologie.....	11
2.5 Besluit.....	11
3. De huidige stand van zaken met betrekking tot dieren binnen de criminologie, bekeken door middel van een bestudering van twee criminologische referentiewerken.....	12
3.1 Inleiding.....	12
3.2 The Sage Dictionary of Criminology.....	12
3.3 The Oxford Handbook of Criminology.....	14
3.4 Besluit.....	15
4. Is er voor dieren verbetering op komst?.....	16
4.1 Inleiding.....	16
4.2 De positie van dieren tijdens de laatste jaren.....	16
4.3 Besluit.....	17

5. Waarover wordt in de criminologie wel frequent geschreven?.....	18
5.1 Inleiding.....	18
5.2 De link tussen dierenmishandeling en de mishandeling van mensen: de cruelty link.....	18
5.2.1 De aanwezigheid van dierenmishandeling in een gezin als indicatie voor andere menselijke slachtoffers.....	18
5.2.2 Dierenmishandeling op jonge leeftijd als indicatie voor agressief gedrag op latere leeftijd.....	18
5.2.3 Kritiek op de cruelty link.....	19
5.3 De rechten van dieren.....	19
5.4 Besluit.....	20
6. Stromingen binnen de criminologie waarvan verwacht wordt dat zij aandacht besteden aan dieren.....	21
6.1 Inleiding.....	21
6.2 De groene criminologie.....	21
6.2.1 Het ontstaan van de groene criminologie.....	21
6.2.2 Slachtoffers binnen de groene criminologie.....	22
6.2.3 De groene criminologie als deeldomein van de criminologie.....	22
6.3 De victimologie.....	23
6.3.1 Drie gedachtegangen binnen de victimologie.....	23
6.3.2 Dieren binnen de victimologie.....	23
6.4 Besluit.....	24
7. Algemeen besluit deel I.....	25
 Deel II De vergiftiging van roofvogels.....	 27
1. Conflicten tussen mensen en dieren.....	28
1.1 Inleiding.....	28
1.2 Het controleren van roofdierpopulaties doorheen de tijd.....	29
1.3 De wettelijke bescherming van roofvogels.....	30
1.4 Besluit.....	31
2. De vergiftiging van roofvogels nader onderzocht.....	32
2.1 Inleiding.....	32
2.2 Het vergiftigen van roofvogels.....	32
2.2.1 Het vaststellen van de doodsoorzaak.....	32
2.2.2 Accidentele vergiftiging en kwaadwillige vergiftiging.....	33
2.3 Potentiële verdachten.....	33

2.3.1	Jagers.....	33
2.3.2	Duivenhouders.....	34
2.3.3	Weidevogelbeschermers.....	35
2.3.4	Boeren.....	35
2.4	Onvoorziene slachtoffers van vergiftiging.....	35
2.5	Het dark number van de vergiftigde vogels.....	36
2.6	Maatregelen om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan.....	38
2.7	De nadelige effecten van vergiftiging op bepaalde populaties van roofvogels.....	39
2.8	Vergiftiging kan uiteindelijk leiden tot het uitsterven van populaties.....	40
2.9	Besluit.....	41
3.	De vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen	42
3.1	Inleiding.....	42
3.2	De methodologie.....	42
3.2.1	Interviews.....	42
3.2.1.1	Hoofd cel natuurinspectie ANB Oost-Vlaanderen.....	42
3.2.1.2	Natuurinspecteur ANB Oost-Vlaanderen.....	43
3.2.1.3	Medewerker natuurhulpcentrum Opglabbeek.....	43
3.2.1.4	Medewerker vogel- en zoogdierenopvangcentrum Heusden-Zolder.....	43
3.2.1.5	Woordvoerder Hubertus Vereniging Vlaanderen.....	44
3.2.2	Enquêtes.....	44
3.2.2.1	Natuurinspecteurs.....	44
3.2.2.2	Duivenhouders.....	44
3.2.2.3	Jagers.....	45
3.3	De cijfers met betrekking tot vergiftigde roofvogels.....	45
3.4	Welke partijen zijn betrokken?.....	47
3.4.1	Het Agentschap voor Natuur en Bos.....	47
3.4.2	De opvangcentra voor vogels en wilde dieren.....	47
3.5	De natuur inspectieafdeling van het Agentschap voor Natuur en Bos.....	49
3.5.1	De natuurinspecteurs.....	49
3.5.1.1	Hoe worden roofvogels gevonden door natuurinspecteurs?.....	50
3.5.1.2	Welke acties kunnen ondernomen worden na de vondst van een vergiftigde roofvogel?.....	50
3.5.1.3	Worden roofvogels doelbewust vergiftigd of zijn zij bijkomende schade?.....	51
3.5.1.4	Wie zijn de mogelijke daders van de vergiftiging van roofvogels?.....	51

3.5.1.5	Worden specifieke acties ondernomen om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan?.....	51
3.5.1.6	Enquête resultaten van de natuurinspecteurs.....	52
3.5.2	De boswachters.....	53
3.5.3	Het aantal natuurinspecteurs in Vlaanderen.....	53
3.5.4	De databank van de processen-verbaal van het ANB.....	54
3.5.4.1	2006.....	54
3.5.4.2	2007.....	55
3.5.4.3	2008.....	55
3.5.4.4	2009.....	55
3.5.4.5	2010.....	56
3.5.4.6	2011.....	56
3.5.4.7	2012.....	56
3.5.4.8	2013.....	57
3.6	De belangrijkste verdachten aan het woord.....	57
3.6.1	De jagers.....	57
3.6.2	De duivenhouders.....	60
3.6.3	Wie zijn de slachtoffers?.....	62
3.7	Roofvogelpopulaties in Vlaanderen.....	63
3.7.1	De slechtvalk.....	64
3.7.2	De sperwer.....	64
3.7.3	De havik.....	64
3.7.4	De buizerd.....	65
3.8	Besluit.....	65
4.	Algemeen besluit deel II.....	67
Deel III Het algemeen besluit.....		69
Bibliografie.....		80
Bijlagen.....		VIII
Bijlage 1.....		VIII
Bijlage 2.....		X
Bijlage 3.....		XII

Lijst van gebruikte afkortingen

ANB	Agentschap voor Natuur en Bos
FIR	Fonds voor de instandhouding van roofvogels
HVV	Hubertus Vereniging Vlaanderen
KB	Koninklijk Besluit
NCRV	Nederlandse Christelijke Radio Vereniging
Pv	Proces-verbaal
VK	Verenigd-Koninkrijk
VTE	Voltijdse equivalenten
WBE	Wildbeheereenheid

Inleiding

Leeuw doodt verzorgster in Amerikaans wildpark.

“Een Afrikaanse leeuw heeft woensdag in een privaat wildpark in Dunlap (Californië) een dierenverzorgster dodelijk verwond. Hoe het zover kwam, is onduidelijk. De 26-jarige vrouw werd dood teruggevonden in het verblijf van de roofdieren” (Knack, 2013).

Uit dit nieuwsbericht blijkt dat de grote vraag is: waarom viel de leeuw de vrouw aan? Het antwoord is even eenvoudig als de vraag: omdat het een leeuw is. De vraag zou hier niet moeten zijn wat bezielde de leeuw om de vrouw te doden, maar wat bezielde deze vrouw om de kooi van een leeuw in te gaan. Verderop is in dit nieuwsbericht te lezen: *“Het vierjarig mannetjesdier, Couscous, werd na het incident gedood”*. De leeuw krijgt bijgevolg de schuld voor het eenvoudige feit dat hij een leeuw is en zich zodanig heeft gedragen. Echter heeft dit natuurlijke gedrag geleid tot zijn dood. Dit is een adequaat voorbeeld van een dier dat wordt neergezet als een crimineel dier. Dieren worden binnen de criminologie op verschillende manieren neergezet. Naast criminele dieren, worden dieren binnen de criminologische literatuur hoofdzakelijk als passieve objecten beschouwd.

Probleemstelling

In deze masterproef wordt de positie van dieren binnen de criminologie behandeld. De afgelopen maanden is door verschillende geïnteresseerden de vraag gesteld wat het onderwerp van deze masterproef is. Wanneer ik trachtte uit te leggen waar het precies over ging en het woord 'dieren' uitsprak werd meerdere malen verbaasd gereageerd. “Dieren, dat heeft toch niets te maken met criminologie”. Deze vraag illustreert uitstekend waarom deze masterproef over dieren in de criminologie is geschreven. Criminologie gaat niet alleen over mensen, maar ook over dieren. Deze gedachte is nog niet volledig geaccepteerd binnen het criminologische werkveld. Dieren vormen een essentieel onderdeel van de maatschappij, daar is geen twijfel over mogelijk. Middels diverse omstandigheden, direct of indirect, komen mensen in aanraking met dieren. Denk hierbij aan het direct contact met huisdieren, een sportbeoefening zoals paardrijden, een bezoek aan de kinderboerderij of dierentuin, het dragen van kleding gemaakt van dieren en tevens fungeren dieren als voedsel. Indirect contact met proefdieren en dieren in de veeteelt maken hier ook deel van uit. De laatste decennia heeft de theorievorming omtrent de positie van dieren een buitengewone ontwikkeling gemaakt. Ook binnen de sociale wetenschappen is dit beeld terug te vinden. Desondanks heeft de criminologie zich veelal afzijdig gehouden van dit onderwerp (Cazaux, 1999b)

Onderwerpkeuze

Na het lezen van een krantenartikel vorig jaar, over een aantal vergiftigde buizerds, werd de interesse voor dit onderwerp gewekt (De Standaard, 2012). Het krantenartikel schonk echter geen voldoening en zorgde evenwel voor meer vragen betreffende dit onderwerp. Sindsdien is literatuur gezocht over de vergiftiging van roofvogels. Weinig mensen bleken op de hoogte te zijn van dit fenomeen en met behulp van deze masterproef wordt getracht daar verandering in te brengen.

Doelstelling

Het doel van het onderzoek is het leveren van een bijdrage aan de bestaande literatuur over dierlijke slachtoffers binnen de criminologie, door de ontwikkeling te beschrijven die de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden omtrent het slachtofferschap van dieren en de situatie anno 2013 weer te geven door middel van het bestuderen van een actueel fenomeen: de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Met dit onderzoek wordt een bijdrage geleverd aan de literatuurvorming over dieren binnen de criminologie, vermits te weinig over dieren geschreven wordt door criminologen. De stromingen binnen de criminologie die hierbij betrokken worden, zijn de groene criminologie en de victimologie. De eerste stroming heeft een zekere belangstelling voor dieren, echter worden dieren over het algemeen beschreven als passieve objecten die in relatie staan tot de mens. De victimologie is een stroming binnen de criminologie die voornamelijk aandacht besteedt aan slachtoffers. De victimologische aandacht gaat uit naar menselijke slachtoffers, dierlijke slachtoffers daarentegen blijven in de kou staan. De theoretische relevantie voor dit onderzoek is aldus duidelijk. Daarbij heeft dit onderzoek ook een praktische/maatschappelijke relevantie. Met dit onderzoek wordt onder de aandacht gebracht dat er te weinig maatschappelijke aandacht is voor dieren binnen de criminologie. Getracht wordt criminologen te sensibiliseren over dit onderwerp. Het uiteindelijke doel is dat criminologen zich bewust worden van deze lacune in de theorievorming en dat meer criminologen over dieren zullen schrijven. Het fenomeen van de vergiftiging van roofvogels is hier een passend voorbeeld van. In de criminologische literatuur is over dit onderwerp niets te vinden. In de media daarentegen, vooral in krantenartikelen, wordt nochtans over dit onderwerp frequent gerapporteerd. Een aantal willekeurige voorbeelden uit drie kranten in het jaar 2012 illustreren dit: 'Unief helpt bij onderzoek vergiftigde roofvogels' (Het Nieuwsblad, 2012), 'Talloze roofvogels vergiftigd' (De Standaard, 2012), 'Man vergiftigt roofvogels in Geel' (Gazet van Antwerpen, 2012). Tevens heeft het Nederlandse televisieprogramma 'Vroege vogels' in haar uitzending van 23 april 2013 een item gewijd aan de vergiftiging van roofvogels (Bentveld & Abbring, 2013). Deze voorbeelden maken duidelijk dat het een actueel thema is, dat in onze samenleving enige aandacht krijgt. De wetenschappelijke aandacht voor de vergiftiging van roofvogels daarentegen is zeer beperkt.

Centrale onderzoeksvragen

Deze masterproef heeft als doelstelling een bijdrage te leveren aan het criminologische onderzoek domein door het bestuderen van twee onderwerpen: 1) De positie van dieren binnen de criminologie en 2) De vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Deze doelstelling vertaalt zich in een literatuuronderzoek en een kwalitatieve case-study met twee centrale onderzoeksvragen:

- 1) Wat was in het verleden de positie van dieren, meer bepaald het slachtofferschap, binnen de criminologie en hoe ontwikkelde dit zich tot de situatie die we anno 2013 kennen?
- 2) Wat is gekend over de vergiftiging van roofvogels in de literatuur en bij de betrokken partijen, en hoe manifesteert dit zich in Vlaanderen?

De eerste onderzoeksvraag wordt beantwoord middels een literatuurstudie, de tweede onderzoeksvraag wordt beantwoord met behulp van een literatuurstudie, interviews en enquêtes. Een aantal sleutelfiguren wordt diepgaand bevestigd door middel van interviews. Daarnaast is gekozen voor het minder diepgaand bevestigen van een groter aantal personen via online-enquêtes, zoals jagers, duivenhouders en natuurinspecteurs.

De inhoud van de masterproef

Deze masterproef bestaat uit drie grote delen: deel I dieren binnen de criminologie, deel II de vergiftiging van roofvogels en deel III het algemeen besluit.

Deel I bestaat uit zeven hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk is een beschrijving van de evolutie die dieren hebben doorgemaakt in de literatuur vanaf de middeleeuwen tot op heden. In hoofdstuk twee wordt uiteengezet waarom de studie van dieren binnen de criminologie vandaag de dag als problematisch kan worden beschouwd. In het derde hoofdstuk worden twee criminologische referentiewerken bestudeerd naar hun aandeel met betrekking tot dieren. Het vierde hoofdstuk beantwoordt de vraag of verbetering op komst is voor de positie die dieren innemen binnen de criminologie. Vervolgens wordt in hoofdstuk vijf toegelicht waarover, met betrekking tot dieren, wel frequent wordt geschreven binnen de criminologie. Hoofdstuk zes biedt een bondige bespreking van twee stromingen binnen de criminologie, waarvan verwacht kan worden dat zij enige aandacht schenken aan dieren. Deel I wordt tenslotte afgesloten met een algemeen besluit.

Deel II omvat vier hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt een uiteenzetting gegeven over de conflicten die bestaan, en de laatste decennia zijn toegenomen, tussen mensen en dieren. Het tweede

hoofdstuk houdt een diepgaande uiteenzetting in van de vergiftiging van roofvogels middels een literatuurstudie. In het derde hoofdstuk wordt de vergiftiging van roofvogels doorgetrokken naar Vlaanderen. Cijfers van vergiftigde roofvogels worden meegedeeld, alle betrokken partijen worden beschreven, inclusief hun meningen en ervaringen, en de twee 'hoofdverdachten', jagers en duivenhouders, komen uitvoerig aan bod. Deel II wordt eveneens afgesloten met een algemeen besluit.

Het laatste deel, deel III, bestaat uit het algemeen besluit betreffende de gehele masterproef. Eveneens worden een aantal aanbevelingen gedaan betreffende deel I en II.

Deel I Dieren binnen de criminologie

Deze masterproef bestaat uit drie delen, in dit eerste deel wordt het aandeel van dieren binnen de criminologie beschreven. Aangevangen wordt met een hoofdstuk waarin de geschiedenis van dieren in de criminologie beschreven is vanaf de middeleeuwen tot op heden. In het daaropvolgende hoofdstuk wordt uiteengezet waarom de studie van dieren binnen de criminologie heden ten dage als problematisch kan worden gezien. Aansluitend wordt in hoofdstuk drie een beschrijving gegeven van twee internationale criminologische referentiewerken over de aandacht die dieren krijgen binnen deze veelvuldig gebruikte boeken. In het vierde hoofdstuk wordt verduidelijkt dat de positie van dieren binnen de criminologie de laatste jaren enigszins is verbeterd. Het hoofdstuk daarna behandelt de twee meest besproken onderwerpen betreffende dieren in de criminologie, te weten de cruelty link en de rechten van dieren. In het zesde hoofdstuk worden twee onderzoeksdomeinen binnen de criminologie, de groene criminologie en de victimologie, bestudeerd naar hun rol in de theorievorming over dieren binnen de criminologie. Deel I wordt uiteindelijk afgesloten met een algemeen besluit. Voor aanvang van de literatuurstudie in deel I is gesproken met een vooraanstaand auteur op het gebied van dieren binnen de criminologie, G. Cazaux. Tegenwoordig is zij niet meer actief binnen de criminologie, maar tot tien jaar geleden schreef zij regelmatig wetenschappelijke artikelen over dieren binnen de criminologie, zie ook de literatuurlijst. Gekozen is voor het voeren van een verkennend gesprek, voordat aangevangen werd met de literatuurstudie. Het verkennend gesprek heeft nieuwe inzichten en aspecten opgeleverd, die mee zijn genomen tijdens het literatuuronderzoek.

1. Dieren doorheen de geschiedenis

1.1 Inleiding

In dit eerste hoofdstuk volgt een beschrijving van de evolutie die dieren hebben doorgemaakt in de literatuur. De beschrijving begint vanaf de middeleeuwen en eindigt op de dag van vandaag. Tijdens de middeleeuwen bestond het opmerkelijke idee dat dieren ook criminaliteit konden plegen (Beirne, 1995). Heden ten dage is afstand genomen van deze denkwijze, maar criminologen blijven dieren benaderen vanuit een eenzijdig perspectief (Beirne, 2002).

1.2 Vanaf de middeleeuwen tot aan de achttiende eeuw

Vanaf de middeleeuwen tot aan de achttiende eeuw werden dieren beschouwd als wezens die, net als mensen, ook criminaliteit konden plegen. Deze criminele dieren konden officieel in verdenking worden gesteld en uiteindelijk worden berecht. Hoogstwaarschijnlijk was dit geloof in de

schuldnotie van dieren afkomstig uit de bijbel. Een illustratie hiervan is te vinden in Exodus XXI, 28, waarin staat dat een stier gestenigd moet worden wanneer dit dier een persoon zodanig stoot dat deze komt te overlijden (Beirne, 1994). Huisdieren werden in die tijd berecht in de wereldlijke gerechten en de straffen werden publiekelijk ten uitvoer gebracht. Wilde dieren daarentegen werden in de kerkelijke gerechten berecht en werden vervloekt. (Beirne, 1995). Opmerkelijk genoeg waren een aantal advocaten gespecialiseerd in het verdedigen van deze beschuldigde dieren (Beirne, 1997).

1.3 Vanaf de achttiende eeuw tot 1970

Na de middeleeuwen bleef het idee bestaan dat dieren in staat waren criminaliteit te plegen. Sterker nog, dit idee werd door criminologen behouden en soms zelfs ontwikkeld. Evenzeer werden bepaalde gedragingen van mensen omschreven als dierlijk gedrag, dit is terug te zien bij Cesare Lombroso, de grondlegger van de criminologie. Volgens Lombroso lag de bron van criminaliteit in het atavisme, het plotseling opduiken van een kenmerk van de voorouders dat verloren was gegaan in de loop der tijden, waardoor de 'criminele mens' zich afscheidde van de normale gezagsgetrouwe mens. De criminele mens was een overleving van de primitieve mens en het vleesetende dier. Tevens associeerde Lombroso criminaliteit met dierlijke instincten en wreedheid (Beirne, 1995). Rond dezelfde tijd, de negentiende eeuw, vroeg Lacassagne zich af welke motieven dieren hebben voor het plegen van delicten. Hebben dieren een drang tot vernielen of zoeken zij bijvoorbeeld naar voedsel? Tijdens zijn zoektocht merkt Lacassagne op dat er weinig tot geen aandacht is voor delict gedrag onder dieren. Hij wijt dit gebrek aan aandacht vooral aan het feit dat de meeste auteurs van zijn tijd een onderscheid maken tussen de moraal van de mens en de moraal van dieren. Deze denkwijze, van verschillende moralen, speelt vandaag de dag nog steeds een belangrijke rol in discussies over de relaties tussen mens en dier (Janssen, 2009).

Opmerkelijk is dat ten tijde van Lombroso sommige crimineel antropologen beweerden dat er binnen de dierenwereld dieren waren die als misdadiger geboren werden. Deze visie was overeenkomstig met de visie van Lombroso, die overtuigd was van het fenomeen 'de geboren crimineel' (Hyde, 1916). Anderen, zoals Ferrero, beweerden dan weer dat bijna elke vorm van criminaliteit tussen mensen ook in de dierenwereld werd gepleegd. Criminaliteit was dus niet inherent aan de mens, maar tevens zichtbaar onder dieren. Ferrero maakte wel het onderscheid tussen dieren die elkaar doden om te voorzien in bestaanszekerheid en in het doden van een lid van de eigen soort. Het laatste was volgens hem wel een criminele daad (Ferrero, 1895). Na 1920 verdwenen dieren bijna volledig uit de criminologische literatuur (Beirne, 1995).

1.4 Vanaf 1970 tot heden 2013

Vanaf de jaren '70 is het aandeel van dieren opnieuw toegenomen binnen de criminologie. Verschillende debatten zijn op gang gekomen binnen de criminologie over de aard van dieren, het gedrag van dieren en de relatie tussen mensen en dieren (Beirne, 1995; Beirne, 2002). Tegenwoordig komen dieren vooral aan bod binnen de criminologie wanneer het over familiaal geweld gaat. Een belangrijke reden hiervoor is dat geweld tegen huisdieren vaak samenvalt met familiaal geweld, zoals partnergeweld, fysiek kindermisbruik, seksueel kindermisbruik en geweld tussen broers of zussen. Meerdere onderzoeken zijn gedaan naar dit onderwerp, door middel van interviews met mishandelde vrouwen en kinderen, maar ook via rapporten van dierenartsen, politie en opvangcentra. De fysieke en emotionele mishandeling van dieren als een op zichzelf staand onderwerp wordt niet onderzocht. Voor het merendeel van de criminologen heeft dierenmishandeling enkel relevantie voor het begrijpen en oplossen van menselijke problemen (Beirne, 2002). De meerderheid van criminologen is aldus nalatig geweest in de aandacht die geschonken is aan dieren en het milieu (Taylor, 2011).

1.5 Besluit

In dit hoofdstuk is beschreven dat voorheen relatief veel aandacht werd besteed aan dieren, doch veelal in negatieve vorm. De negatieve aandacht die dieren vroeger ontvingen, in de vorm van een beschuldiging en berechting vanwege de overheid, is binnen de huidige samenleving verdwenen. Echter is daar geen positieve aandacht voor in de plaats gekomen. Het onderwerp dieren binnen de criminologie is lange tijd verwaarloosd (Taylor, 2011). Wanneer vandaag de dag over dieren wordt geschreven is het hoofdzakelijk in verband met het ontdekken van huiselijk geweld (Beirne, 2002). In hoofdstuk twee wordt uitgelegd dat de positie van dieren tegenwoordig als problematisch bestempeld kan worden, omdat dieren kwantitatief weinig aandacht krijgen en wanneer wel over dieren geschreven wordt is dit over het algemeen vanuit een speciesistisch perspectief.

2. De problematische studie van dieren binnen de criminologie

2.1 Inleiding

Nadat de geschiedenis in het vorige hoofdstuk uiteengezet is, wordt in dit hoofdstuk besproken welke positie dieren vandaag de dag innemen in de criminologie. In onze samenleving worden dieren nog altijd gezien als ondergeschikt aan de mensen. In de criminologie is dit beeld ook terug te vinden. Echter is de laatste jaren in de samenleving en in de politiek een tendens zichtbaar waarbij dieren steeds meer aandacht krijgen. Het uit zich bijvoorbeeld in de oprichting in 2002 van een politieke partij in Nederland, genaamd 'Partij voor de Dieren', discussies over het ritueel slachten bij moslims, het Animal Liberation Front of campagnes tegen de zogenaamde 'plofkippen' (Zee & Rijpkema, 2013).

2.2 De eenzijdige aandacht voor dieren binnen de criminologie

Wanneer criminologen wél over dieren schrijven, is het grotendeels vanuit een eenzijdig perspectief. In deze paragraaf wordt beschreven dat dieren in de criminologie als objecten worden beschouwd, dat de onderzoeken die gevoerd worden naar dieren in het teken staan van mensen en dat criminologen hun blik eenzijdig gericht hebben op gezelschapsdieren.

2.2.1 Dieren worden gezien als objecten

Binnen de criminologie krijgen dieren kwantitatief gezien weinig aandacht en vaak ook niet de juiste aandacht. Als over dieren geschreven wordt in de criminologie, worden zij ten grote dele teruggebracht tot passieve objecten en worden zij vooral in relatie gezien tot de mens (Janssen, 2012). Dieren worden beschouwd als objecten en zelden als subjecten, zowel in de samenleving als binnen de criminologie. Met als gevolg dat de criminologie vandaag de dag een speciesistische criminologie is. Het begrip speciesisme wordt nader omschreven in paragraaf 2.4 (Beirne, 1999; Cazaux, 1999a; Cazaux, 1999b; Taylor, 2011).

2.2.2 Het onderzoek naar dieren staat in het teken van mensen

De aanwezigheid van dieren binnen de criminologie is ondergeschikt aan het zoeken naar oplossingen voor de problemen van mensen. Het leed van deze dieren wordt nauwelijks in beraad genomen (Beirne, 1995). Dieren komen voornamelijk aan bod binnen de criminologische literatuur wanneer het over huiselijk geweld gaat. Dierenmishandeling wordt in dat geval als mogelijke indicatie gezien voor huiselijk geweld (Beirne, 1999).

Carson (1972) geeft aan dat dieren tegenwoordig bij gelegenheid nog voorkomen in de gerechtsdossiers, maar dan vaak als bezittingen of bewijslast. In de middeleeuwen, zoals in hoofdstuk één beschreven is, werden dieren ook gezien als criminelen. Derhalve werden dieren vroeger wel gezien als subjecten, echter tegenwoordig niet meer. Het risico voor dieren om bestempeld te worden als criminelen en de daarbij behorende gevolgen, denk aan executie, is vandaag de dag verdwenen (Carson, 1972). De auteur Beirne verschilt deels van mening met de uitspraken van Carson. Het klopt inderdaad dat dieren vandaag de dag niet meer geëxecuteerd worden voor criminele feiten die zij gepleegd hebben tegen mensen, maar zij worden in onze huidige samenleving gestraft voor andere feiten zoals overpopulatie en dakloosheid. De straf die zij hiervoor moeten ondergaan is meestal fataal: een dodelijke injectie in het asiel (Beirne, 1995).

2.2.3 Het onderzoek wordt eenzijdig gericht op gezelschapsdieren

Wanneer het binnen de criminologie over dieren gaat als slachtoffers, worden louter gezelschapsdieren in beschouwing genomen. Bovendien worden de dieren voornamelijk gezien als randfenomeen. Het geïnstitutionaliseerde dierenmisbruik op grote schaal wordt over het hoofd gezien, terwijl deze vorm van misbruik veel vaker voorkomt dan dierenmisbruik op kleine schaal (Cazaux, 1999a). De geïnstitutionaliseerde systemen waarin dieren mishandeld en uitgebuit worden, zijn zowel kwantitatief als met betrekking tot het dierenleed vele malen groter dan dierenmishandeling van gezelschapsdieren (Cazaux, 2000). Het geïnstitutionaliseerde dierenmisbruik wordt in de samenleving als normaal beschouwd, te denken valt aan megastallen, legbatterijkippen, dierproeven of stierenvechten (Agnew, 1998). Ondanks het feit dat dierenmishandeling in geïnstitutionaliseerde vorm meer voorkomt dan de mishandeling van gezelschapsdieren, is er meer tegenstand wanneer de onderzoeksfocus op deze vorm van dierenmishandeling wordt gelegd. De voornaamste reden hiervoor kan gezocht worden in de geschiedenis van individuele dierenbeschermingsorganisaties. Deze organisaties zijn voornamelijk tijdens de negentiende eeuw ontstaan, terwijl de moderne dierenrechtenorganisaties pas recent ontstaan zijn. Een andere verklaring hiervoor kan zijn dat individuele delicten beter zichtbaar en beter controleerbaar zijn. De miljoenen dieren die worden uitgebuit op grote boerderijen en in laboratoria blijven onzichtbaar en anoniem. De selectieve aandacht voor individuele (huis)dieren vanuit het criminologische onderzoeksveld zou veranderd moeten worden. Ook de dierenmishandeling op grote schaal moet onderwerp van onderzoek worden (Cazaux, 1999a).

2.2.4 Het onderzoek naar dieren bestaat uit vier categorieën

Vanzelfsprekend wordt door een aantal criminologen wel geschreven over dieren, echter zijn het vaak dezelfde categorieën die aan bod komen in de literatuur. Er zijn een viertal categorieën te

benoemen (Beirne & South, 2007):

- De eerste categorie bestaat uit dieren die als menselijk bezit worden gezien. Hiertoe behoren onder andere dieren die gestroopt of bejaagd worden, dieren die gestolen worden, maar ook dieren die bedoeld zijn voor menselijke consumptie.
- Dieren als voorbeeld in het criminele gedrag van mensen vormen de tweede categorie. Hiermee worden onderzoeken bedoeld waarbij dierlijk gedrag wordt bestudeerd om op die manier meer te weten te komen over het gedrag dat mensen vertonen. Te denken valt aan onderzoeken naar het gedrag van verschillende apensoorten. Met behulp van het gedrag van apen wordt geprobeerd menselijk gedrag te verklaren. Een ander voorbeeld is te vinden in het werk van Bernasco (2007). Hij wilde nagaan of wij als mensen iets konden leren van de foerageerstrategieën van dieren, om op die manier het gedrag van menselijke vermogensdelinquenten beter te kunnen begrijpen.
- De derde categorie bestaat uit onderzoeken waarin geweld tegen dieren in functie staat van het herkennen van geweld tegen mensen. Tot deze categorie behoort het onderzoek naar geweld tegen huisdieren, teneinde huiselijk geweld op te sporen. Tevens is de gedachtegang dat mensen die op jonge leeftijd dieren mishandelen, meer kans hebben om op latere leeftijd moorden te plegen, ook een populair onderwerp. Deze twee onderwerpen worden ook wel de cruelty link genoemd, in paragraaf 5.2 wordt dit nader uiteengezet.
- De vierde en laatste categorie behelst de dierenrechten in de groene criminologie. Beirne & South voegen hier aan toe dat zij vinden dat de groene criminologie tot op heden te weinig aandacht aan dieren heeft besteed. Binnen de groene criminologie zouden dieren een grotere rol toebedeeld moeten krijgen.

2.3 Waarom is er weinig aandacht voor dieren?

Binnen de moderne wetenschappen heerst over het algemeen een antropocentrische visie. Bijgevolg is in de wetenschappen een opsplitsing te vinden tussen natuur en cultuur. De exacte wetenschappen behoren tot de discipline natuur en de sociale wetenschappen tot het domein cultuur. De exacte wetenschappen houden zich hoofdzakelijk bezig met feiten en de sociale wetenschappen leggen meer de nadruk op intermenselijke relaties, evenwel houden zij zich ook bezig met feiten. Echter vallen de relaties tussen mensen en dieren door deze opsplitsing buiten de boot. Deze dichotomie houdt de afwezigheid van dieren binnen de criminologie in stand. Evenwel zijn dieren niet onder te

verdelen in slechts het natuur domein, evenals dat mensen niet uitsluitend in het cultuur domein passen (Cazaux, 2000).

2.4 Speciesisme binnen de criminologie

Zoals in paragraaf 2.2.1 is beschreven, hebben verschillende auteurs kritiek op de criminologie, vermits de criminologie speciesistisch zou zijn. Speciesisme is de discriminatie van niet-menselijke diersoorten, louter vanwege het feit dat zij geen mensen zijn (Regan, 2003). De bestaansreden van dieren wordt aldus herleid tot de status van objecten. Dieren zijn op deze wereld om de belangen van de mensen te dienen. Bijgevolg wegen de belangen van mensen zwaarder dan de belangen van dieren (Cazaux, 1999b).

2.5 Besluit

In dit hoofdstuk is beschreven waarom de positie van dieren binnen de criminologie als problematisch kan worden gezien. Dieren krijgen binnen de criminologie te weinig aandacht en wanneer zij wel betrokken worden in de criminologie wordt dit gedaan vanuit een speciesistische invalshoek (Beirne, 1999). Wanneer, weliswaar in geringe mate, toch over dieren geschreven wordt, is het altijd binnen vier categorieën: dieren als bezit, dieren als voorbeeld voor het gedrag van mensen, onderzoeken waarin het geweld van dieren in functie staat van het ontdekken van geweld tegen mensen en dierenrechten binnen de groene criminologie (Beirne & South, 2007). Deze laatste categorie, de groene criminologie, wordt uitvoerig besproken in paragraaf 6.2.

3. De huidige stand van zaken met betrekking tot dieren binnen de criminologie, bekeken door middel van een bestudering van twee criminologische referentiewerken

3.1 Inleiding

Om een duidelijk beeld te krijgen over de huidige stand van zaken met betrekking tot dieren in de criminologie is gekeken naar de meest recente versie van The Sage Dictionary of Criminology (2013) en The Oxford Handbook of Criminology (2012). Tevens worden deze recente versies vergeleken met eerdere versies van deze studieboeken. Het doel is te achterhalen wat er over dieren is geschreven. De beslissing voor deze boeken komt voort uit het feit dat beide een veel gebruikt referentiemiddel zijn voor studenten en professoren. Daarnaast bevatten deze toonaangevende boeken de voornaamste theorieën, concepten en onderwerpen in de criminologie.

3.2 The Sage Dictionary of Criminology

In de introductie van de redacteurs, McLaughlin en Muncie, wordt gesproken over opkomende vormen van criminaliteit, zoals computercriminaliteit en dierenmishandeling. In hoeverre dierenmishandeling een opkomende vorm van criminaliteit is, kan echter gedebatteerd worden. Dierenmishandeling bestaat al sinds jaar en dag in allerlei verschillende vormen, maar het is pas sinds de laatste decennia dat hier, weliswaar zeer pover, aandacht aan wordt besteed in de criminologie. In acht hoofdstukken van The Sage Dictionary of Criminology komt het woord 'animal' of 'animals' voor.

Het eerste hoofdstuk waarin over dieren geschreven wordt is: 'Animal abuse'. In dit hoofdstuk wordt het begrip dierenmishandeling uitgelegd door Cazaux en Beirne. Zij vermelden dat niet alleen gezelschapsdieren mishandeld worden, maar ook vee en proefdieren. Daarnaast leggen zij uit dat dierenmishandeling vaak vanuit een antropocentrisch standpunt bekeken wordt en waarom dit standpunt verlaten zou moeten worden.

'Green criminology' is het tweede hoofdstuk waarin dieren vermeld worden. Voor kritische criminologen in de groene criminologie bestaat een misdrijf uit het schade toebrengen aan het milieu of dieren. Een voorbeeld van een misdrijf is de illegale handel in bedreigde diersoorten. Uit dit hoofdstuk blijkt dat de groene criminologie, naast het milieu, relatief veel aandacht aan dieren besteedt.

Vervolgens komt het woord 'animals' ter sprake in het hoofdstuk over 'Family crime'. Hierin staat beschreven wanneer de eerste 'Society for the protection of children' was opgericht. De aanleiding

hiervan was het feit dat een rechter een adoptiekind alleen kon redden van haar adoptieouders wanneer hij het woord 'animal', in de wet tegen wreedheid tegen dieren, zodanig interpreteerde dat deze wet ook op kinderen van toepassing was.

Ook in het volgende hoofdstuk, 'Cognitive behaviourism', komt het woord 'animal' kort ter sprake en zegt het eigenlijk niets over dieren in de criminologie. Er wordt hier gesproken over onderzoek naar 'learned helplessness' waaruit naar voren komt dat mensen en dieren onder sommige omstandigheden niet in staat zijn ontwijkende antwoorden te geven ondanks de gelegenheid om dit te leren.

In het hoofdstuk 'Genetics' wordt over dieren gesproken wanneer het gaat over de criminele mens volgens Lombroso. Een crimineel is volgens Lombroso een atavistisch wezen, met de instincten van de primitieve mens en inferieure dieren.

In het hoofdstuk 'Scapegoating' wordt over ziellose objecten gesproken, zoals dieren en financiële markten, die gedefinieerd kunnen worden als zondebok.

Daarnaast worden dieren kort vermeld in het hoofdstuk 'Globalization'. Criminele bedrijven zoals drugkartels en maffiafamilies hebben voordeel gehaald uit het overtreden van mensenrechten, zoals drughandel, illegale dierenhandel, wapenhandel en mensenhandel.

'Moral panic' is het volgende hoofdstuk waar dieren ter sprake komen. Hier wordt het begrip moral panic besproken als een sociale reactie met betrekking tot media reportages van jeugd, seks, drugs, alleenstaande ouders en dieren. Bij dieren wordt het voorbeeld gegeven van de media reacties op de gekke koeienziekte.

In het laatste hoofdstuk 'Interactionism' wordt de vergelijking gemaakt tussen het gedrag van dieren en het gedrag van mensen. Dierlijk gedrag wordt gekarakteriseerd door een antwoord op een stimulans. Menselijk gedrag is meer flexibel en dynamisch.

Concluderend kan na deze lezing gesteld worden dat er niet veel over dieren wordt geschreven in The Sage Dictionary of Criminology, echter was dit te verwachten gezien de criminologie in het algemeen niet veel aandacht aan dieren besteedt. Het hoofdstuk over 'Animal abuse' omschrijft gedetailleerd wat dierenmishandeling inhoudt en wat niet, dit hoofdstuk is dan ook geschreven door twee vooraanstaande auteurs op het gebied van dieren binnen de criminologie, namelijk

Cazaux en Beirne. Daarnaast heeft het hoofdstuk over 'Green criminology' ook veel aandacht voor dieren, wat evident is gezien het onderzoeksdomein van de groene criminologie. The Sage Dictionary of Criminology kan gezien worden als een juiste afspiegeling van het criminologische onderzoeksdomein. Dieren worden in het hoofdstuk over de groene criminologie kort behandeld, zoals dit in de groene criminologie ook aan bod komt. Daarnaast werd een hoofdstuk aan dierenmishandeling gewijd en werd tevens kritiek geuit op de bestaande studies naar dierenmishandeling binnen de criminologie, zoals het feit dat dieren vanuit een antropocentrisch standpunt bekeken worden en het feit dat, naast gezelschapsdieren, ook vee en proefdieren betrokken moeten worden in het debat over dierenmishandeling.

Tot slot is een vergelijking gemaakt tussen de eerste versie en de meest recente versie van The Sage Dictionary of Criminology. De hoofdstukken 'Green criminology', 'Cognitive behaviourism' en 'Globalization', maakten geen deel uit van de eerste versie uit 2001. De overige van de hierboven besproken hoofdstukken zijn in de nieuwste versie overeenstemmend met de hoofdstukken uit de eerste versie. Het hoofdstuk 'Green criminology' is in de nieuwste versie aanwezig, dit reflecteert de geleidelijke opkomst van de groene criminologie in de laatste twee decennia. Opvallend is wel dat het hoofdstuk over dierenmishandeling uit 2001 exact hetzelfde is gebleven in de versie van 2013. De kritieken die twaalf jaar geleden werden geuit, de antropocentrische kijk vanuit de criminologie en de verwaarlozing van vee en proefdieren in het debat over dierenmishandeling, gelden vandaag de dag nog steeds.

3.3 The Oxford Handbook of Criminology

Na bestudering van de meeste recente versie van dit referentiewerk blijkt slechts in één hoofdstuk over dieren te worden gesproken. In het hoofdstuk 'Criminological psychology', geschreven door C. Hollin, worden dieren kort vermeld wanneer het over Edward Thorndike gaat. Thorndike was de eerste onderzoeker die een doctoraalstudie in de psychologie toegekend kreeg op basis van zijn experimenten op dieren. Opvallend is dat, in vergelijking met The Sage Dictionary of Criminology, in dit boek zeer weinig over dieren geschreven wordt. Niettegenstaande het feit dat de redacteurs in de inleiding schrijven dat The Oxford Handbook of Criminology het toonaangevende Britse studieboek is binnen de criminologie. Op zijn minst zou een vermelding van dieren verwacht mogen worden in verband met de groene criminologie, laat staan dat een volledig hoofdstuk gewijd wordt aan dierenmishandeling. Daarenboven is een vergelijking gemaakt met een eerdere versie van dit referentiewerk. De eerste versie van The Oxford Handbook of Criminology is gepubliceerd in 1994, dit is redelijk lang geleden en daarom is gekozen voor een recentere versie, namelijk deze uit 2007. Het hierboven besproken hoofdstuk 'Criminological psychology' was in deze versie ook

aanwezig. In The Oxford Handbook of Criminology uit 2007 werd in één ander hoofdstuk zeer kort over dieren gesproken, namelijk in het hoofdstuk 'Childhood risk factors and risk-focused prevention', geschreven door P. Farrington. Wanneer het gaat over verschillen in de levensloop van mensen, wordt het voorbeeld gegeven van iemand die op zesjarige leeftijd dieren mishandelt, op tienjarige leeftijd winkeldiefstallen pleegt, op vijftienjarige leeftijd inbreekt, op twintigjarige leeftijd overvallen pleegt en uiteindelijk vervalt in alcoholmisbruik en mentale problemen ontwikkelt. Derhalve komen dieren in deze versie van The Oxford Handbook of Criminology ook niet ter sprake als een op zichzelf staand onderwerp.

3.4 Besluit

In dit hoofdstuk zijn twee criminologische studieboeken geanalyseerd. Gekeken is in hoeverre deze boeken het thema dieren behandelen. The Sage Dictionary of Criminology kan gezien worden als een solide afspiegeling van het onderzoeksveld binnen de criminologie. In the Oxford Handbook of Criminology daarentegen is geen enkele verwijzing naar dieren binnen de criminologie terug te vinden. Dieren worden in dit criminologische handboek genegeerd en voor de criminologie is dit bijgevolg geen goede zaak, aangezien dit boek een veelgebruikt hulpmiddel is voor studenten en professoren. In het volgende hoofdstuk wordt besproken of de positie van dieren binnen de criminologie aan het verbeteren is.

4. Is er voor dieren verbetering op komst?

4.1 Inleiding

Zoals reeds gebleken is uit hoofdstuk twee, is de positie die dieren binnen de criminologie innemen voor verbetering vatbaar. Echter is de positie van dieren de laatste jaren al voor een deel verbeterd. De uiting hiervan is terug te vinden in verschillende tijdschriften, zoals *Criminology*, *Society & Animals*, *Anthrozoös*, *Theoretical Criminology*, *Violence against women*, *Critical criminology* en *Crime, Law and Social Change* waarin door verschillende criminologen over dierenmishandeling geschreven wordt. In verdere studies zou echter de vraag gesteld kunnen worden wat als dierenmishandeling wordt gezien. Is dit criminaliteit tegen dieren, of is dit een breder concept van dierenmishandeling? Waarom wordt bepaalde schade bestempeld als crimineel, zoals opzettelijke wreedheid tegen dieren. Terwijl andere schadelijke gedragingen daarentegen beschouwd worden als vernederend, maar niet als crimineel, zoals het opzettelijk niet geven van liefde en affectie aan huisdieren. Evenwel worden andere daden dan weer niet bestempeld als crimineel en ook niet als vernederend, denk hierbij aan dierproeven (Beirne, 2002).

4.2 De positie van dieren tijdens de laatste jaren

De laatste jaren zijn dieren steeds meer doorgedrongen tot de criminologische literatuur. Grotendeels is dit te wijten aan de opkomst van een bepaalde stroming binnen de criminologie, namelijk de groene criminologie (zie paragraaf 6.2). Deze stroming richt zich vooral op ecologische vraagstukken, zoals het milieu, niettemin richt zij zich voor een deel ook op dieren. Voornamelijk in de Angelsaksische landen wordt over dieren binnen de criminologie geschreven. In onze regio, België en Nederland, is tot op heden veel minder aandacht voor dieren binnen de criminologie waar te nemen. Een uitzondering hierop is het proefschrift van Geertrui Cazaux uit 2002: 'Anthropocentrism and speciesism regarding animals other than human animals in contemporary criminology. Analysing the concept 'animal abuse' in criminological science and Belgian legislation regarding the protection and welfare of animals'. In haar proefschrift geeft zij aan dat de criminologie niet voorbij mag gaan aan de studie van relaties tussen mensen en andere dieren. Wanneer zulke thema's worden onderzocht binnen de criminologie moet dit vanuit een niet-speciesistische invalshoek gebeuren (Cazaux, 2002). Een andere auteur die frequent publiceert over dieren binnen de criminologie is de Nederlandse Janine Janssen. Zij wil dieren binnen de criminologie niet benaderen vanuit een antropocentrisch uitgangspunt, in tegenstelling tot andere auteurs, maar zij wil dieren in hun eigen waarde beschouwen.

4.3 Besluit

Wie tegenwoordig eender welk handboek over de criminologie opendoet, zal zien dat dieren er vandaag nog steeds bekaaid afkomen. De focus ligt nog altijd op de vraag: waarom plegen mensen criminaliteit en hoe wordt hierop gereageerd. (Janssen, 2012). Uiteraard is deze vraag begrijpelijk, want de samenleving is ingericht naar de wensen van de mens, maar er dient niet vergeten te worden dat de wereld niet louter uit mensen bestaat. Aldus lijkt niet veel verbetering op komst te zijn, tenzij meer auteurs bereid zijn zich te verdiepen in de materie over dieren binnen de criminologie. In het volgende hoofdstuk wordt uiteengezet welke onderwerpen, in verband met dieren, binnen de criminologie wel veelvuldig aan bod komen.

5. Waarover wordt in de criminologie wel frequent geschreven?

5.1 Inleiding

De laatste jaren wordt steeds meer onderzoek verricht naar de verschillende aspecten van relaties tussen mensen en dieren in de sociale wetenschappen, hierin domineert voornamelijk het onderzoek naar de 'cruelty link' (Flynn, 1999; Cazaux, 2000). Het betreft hier de link tussen dierenmishandeling in het gezin en het ontdekken van problematische relaties tussen mensen. Hierin wordt onderzocht welke rol huisdieren spelen in situaties van huiselijk geweld, zoals kindermishandeling en vrouwenmishandeling (Arkow, 1999). Het eerste deel van dit hoofdstuk betreft aldus de cruelty link, waarover veelvuldig wordt geschreven binnen de criminologie. Het tweede deel betreft de rechten van dieren in ons rechtssysteem.

5.2 De link tussen dierenmishandeling en de mishandeling van mensen: de cruelty link

Het verband tussen dierenmishandeling en andere vormen van geweld is geen nieuw fenomeen, dit werd al van oudsher verkondigd en vormde de aanzet tot de eerste dierenbeschermingswetten (Cazaux, 2001). De focus in dit soort onderzoeken ligt voornamelijk op dieren binnen de familiale sfeer. Bijgevolg ligt de focus veelal niet op de dierenmishandeling als een op zichzelf staand onderwerp, maar staan dergelijke onderzoeken in functie van de mishandeling van mensen (Cazaux, 1999a). In deze studies naar de cruelty link worden twee stromingen onderzocht.

5.2.1 *De aanwezigheid van dierenmishandeling in een gezin als indicatie voor andere menselijke slachtoffers*

De aanwezigheid van dierenmishandeling in een gezin kan een indicatie zijn dat andere leden van het gezin ook potentiële slachtoffers zijn. Deze connectie kan van belang zijn bij de preventie van huiselijk geweld (Arluke et al., 1999; Boat, 1999; Cazaux, 2001; Linzey, 2009). Zowel het stellen van een daad van mishandeling, als het nalaten van zorg aan dieren wordt als dierenmishandeling gezien (Ascione, 1998b). De mishandelde dieren worden vaak als volwaardige leden van het gezin beschouwd, zowel door de mishandelde partner en kinderen, als door de mishandelende partner (Flynn, 2000).

5.2.2 *Dierenmishandeling op jonge leeftijd als indicatie voor agressief gedrag op latere leeftijd*

De tweede link is deze tussen kinderen die op jonge leeftijd dieren mishandelen en het ontwikkelen van gewelddadig gedrag op latere leeftijd. Kinderen die op jonge leeftijd dieren mishandelen hebben mogelijk meer kans op het vertonen van gewelddadig gedrag (Felthous & Kellert, 1998; Cazaux, 2000; Cazaux, 2001; Merz-Perez et al., 2001; Petersen &

Farrington, 2009b; Cazaux & Beirne, 2013). Dierenmishandeling door kinderen kan een eerste symptoom zijn van een gedragsstoornis en kan zodoende een waarschuwing zijn dat deze kinderen nood hebben aan psychische hulpverlening (Acione, 1999; Merz-Perez et al., 2001; Enders-Slegers, 2009). Uit verschillende onderzoeken kan geconstateerd worden dat mishandelde vrouwen bevestigden dat ook hun kinderen en huisdieren mishandeld werden door de vader van het gezin. Opvallend was dat veel vrouwen niet weg wilden uit hun gezinssituatie waarin ze mishandeld werden, vanwege het feit dat zij hun huisdieren niet achter wilden laten bij hun mishandelende partner. De vrouwen bekommerden zich om hun huisdieren en wilden deze niet aan hun lot overlaten, omdat de meeste opvangcentra geen huisdieren toelieten (Ascione et al., 1997; Ascione, 1998a; Flynn, 2000). Het voorzien van opvangcentra waar ook huisdieren toegelaten zijn, kan er voor zorgen dat meer mishandelde vrouwen hun problematische thuissituatie verlaten. Hierdoor kan een hoop ellende voorkomen worden voor huisdieren en andere leden van het gezin (Enders-Slegers, 2009).

5.2.3 Kritiek op de cruelty link

De twee stromingen binnen de cruelty link hebben een belangrijke preventieve functie (Lacroix, 1999). Een kritiek hierbij is echter dat geen waarde wordt gehecht aan de belangen van de mishandelde dieren. Als onderzoekers niet louter gebruik zouden maken van het preventieve voordeel voor mensen, maar ook oog zouden hebben voor het dierenleed, zou dit een win-winsituatie kunnen opleveren. Enerzijds wordt hiermee deviant gedrag voorkomen en anderzijds worden dieren uit een situatie van mishandeling gehaald en worden zij niet puur gezien als een indicator voor de mishandeling van mensen. Dergelijke tekortkomingen in de criminologische literatuur worden ook door Petersen & Farrington aangekaart. Tot 1997 was in de criminologische literatuur geen enkel artikel gepubliceerd met betrekking tot dierenmishandeling. Ook in studieboeken voor criminologiestudenten wordt dit onderwerp op de één of andere manier genegeerd. De studies met betrekking tot dierenmishandeling als een op zichzelf staande vorm van criminaliteit blijven tot op heden erg beperkt, een reden hiervoor kan zijn dat onze maatschappij dieren nog altijd als minderwaardig ten opzichte van de mens beschouwt (Petersen & Farrington, 2009a).

5.3 De rechten van dieren

Inmiddels is bekend dat dieren in het rechtssysteem als zaken worden beschouwd, met als gevolg dat hun rendement vergelijkbaar is met dat van een machine. Deze opvatting is terug te vinden in het Belgisch Burgerlijk Wetboek (Adant, 2001). Aangezien dieren als objecten worden beschouwd, zijn zij het voorwerp van een subjectief recht, zoals het eigendomsrecht. Bijgevolg zijn zij geen

drager van subjectieve rechten (Van Hoorick, 2001). De vraag kan rijzen of de rechten van dieren op deze wijze optimaal beschermd worden. Een herziening van het beleid inzake dierenrechten en de onderliggende ideeën is wenselijk (Francione, 1995). Hoewel vandaag de dag wordt gezegd dat dierenrechten belangrijk zijn, kan er nooit een balans zijn tussen mensenrechten en dierenrechten. Dieren worden immers als objecten gezien en derhalve worden hun belangen als minder belangrijk beschouwd dan menselijke belangen (Francione, 2000).

De eerste dierenbeschermingswet in België dateert van 1929. Huisdieren worden in het Burgerlijk Wetboek beschouwd als eigendom van de bezitter. Wilde dieren daarentegen behoren niemand toe (*res nullius*). Deze dierenbeschermingswet van 1929, werd in 1975 vervangen en heeft vervolgens geleid tot de wet op de bescherming en het welzijn van dieren van 1986. In deze wet wordt niet alleen gesproken over dierenbescherming, maar ook over dierenwelzijn. Evenwel worden dieren in de huidige wetgeving van 1986, ondanks de toevoeging van de notie dierenwelzijn, nog altijd beschouwd als objecten. Aldus kan geconcludeerd worden dat het begrip 'dierenrechten' onbestaande is in het Belgisch positief recht (Adant, 2001).

5.4 Besluit

De cruelty link is een onderwerp waar veel onderzoek naar is gedaan en bijgevolg veel over geschreven is binnen de criminologische literatuur. Het is echter een gemiste kans dat de majoriteit van deze onderzoeken een zuivere focus hebben op de mishandeling van vrouwen en kinderen in het gezin. Niettegenstaande het in hoge mate belangrijk is huiselijk geweld te herkennen en proberen te voorkomen, zou ook het welzijn van huisdieren in het gezin meer betrokken moeten worden in dergelijke onderzoeken (Petersen & Farrington, 2009a). In het volgende hoofdstuk worden twee stromingen binnen de criminologie besproken, de groene criminologie en de victimologie.

6. Stromingen binnen de criminologie waarvan verwacht wordt dat zij aandacht besteden aan dieren

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden twee onderzoeksdomeinen van de criminologie bestudeerd naar hun rol in de theorievorming over dieren binnen de criminologie. Van de groene criminologie is inmiddels bekend dat zij dieren betrekken in hun onderzoeken. De groene criminologie is een recent perspectief binnen de criminologie waar het begrip 'schade' centraal staat (White, 2011). De victimologie is de studie van het slachtoffer, in relatie met de dader en de samenleving (Wolbert Burgess et al., 2011). Behoren tot deze slachtoffers binnen de victimologie ook dieren? Deze vraag wordt in paragraaf 6.3 beantwoord.

6.2 De groene criminologie

De groene criminologie, inmiddels twee decennia oud, wordt omschreven als een onderzoeksdomein dat zich focust op recht, schade, slachtofferschap, milieucriminaliteit en morele/filosofische zaken. Deze domeinen worden betrokken op het ecosysteem, mensen, dieren en planten. De groene criminologie is geen theorie op zich, maar kan eerder omschreven worden als een invalshoek die expliciet rekening houdt met de leefomgeving (White, 2008). Het is pas sinds twintig jaar dat een groen perspectief en het milieubewustzijn zich geworteld hebben binnen de criminologie (Lynch, 1990; South 1998; Ruggiero & South, 2010).

6.2.1 Het ontstaan van de groene criminologie

Het eerste artikel dat als een groen-criminologisch artikel bestempeld is, is 'A green field for criminology' van Nigel South uit 1998. 'Criminology. A sociological introduction' was het eerste criminologische handboek met daarin een groen hoofdstuk, dat in 2004 verscheen en waarvan Nigel South één van de redacteurs was (Boekhout van Solinge, 2012). In 2006 werd het begrip 'green criminology' geïntroduceerd als de titel van een bundel eerder verschenen artikelen (South & Beirne, 2006). Het volgende project van Beirne en South was een boek met nieuwe publicaties waarvan zij de redactie voerden. In dit boek gaven zij ook aan wat zij verstonden onder de term groene criminologie. Het uitgangspunt was schade aan leefmilieus, de mensheid en dieren, en niet criminaliteit zoals in vele andere boeken wel het geval was (Beirne & South, 2007). Groene criminologie wordt vaak verward met milieucriminaliteit. De groene criminologie stelt het schadebeginsel centraal, milieucriminaliteit daarentegen bestaat uit officieel gecriminaliseerde activiteiten. Echter is veel milieuschade nog niet gecriminaliseerd. De groene criminologie gaat aldus verder dan milieucriminaliteit vanwege het centraal staande begrip 'schade' (White, 2011).

Voor een deel komt de groene criminologie voort uit het milieubewustzijn en voor een ander deel uit de kritische criminologie, die expliciet aandacht besteedt aan machtsverhoudingen (Boekhout van Solinge, 2012). Groene criminaliteit kan omschreven worden als sociale constructies die worden beïnvloed door machtsverhoudingen in de samenleving (Lynch, 2003). Een groep binnen de kritische criminologie is van mening dat schade, in plaats van criminaliteit, het domein van de criminologie zou moeten vormen. Zij vinden dat lang niet elk schadelijk gedrag gecriminaliseerd wordt. Of en wanneer een bepaald schadelijk gedrag wordt gecriminaliseerd hangt af van de machtsverhoudingen in de samenleving. Bij de meeste thema's binnen de groene criminologie is de schade niet formeel erkend door criminalisering. Een voorbeeld hiervan is de illegale houtkap in tropische regenwouden. De schadelijke gevolgen voor planten en dieren worden steeds meer erkend, in tegenstelling tot het verleden (Boekhout van Solinge, 2012).

6.2.2 Slachtoffers binnen de groene criminologie

Slachtoffers zijn binnen de groene criminologie te vinden in vele soorten en maten. De slachtoffers bestaan uit: mensen, dieren, planten, verschillende ecosystemen, elementen van een ecosysteem die worden benaderd als aparte entiteiten (bijvoorbeeld lucht of water), insecten, microben en chemische processen binnen een ecosysteem. Studies binnen de groene criminologie kunnen verdeeld worden in twee groepen: enerzijds studies die de nadruk leggen op menselijke slachtoffers en hun effecten, en anderzijds studies die focussen op dieren en het milieu en de daarbij behorende componenten. De eerste vorm kan worden omschreven als 'enviro-green criminology' en de tweede vorm als 'eco-green criminology' (Lynch & Stretesky, 2011).

6.2.3 De groene criminologie als deeldomein van de criminologie

Lynch en Stretesky stellen zich de vraag of de groene criminologie, als deeldomein binnen de criminologie, echt nodig is. Deze vraag beantwoorden zij positief. De groene criminologie moet criminologen bewust maken van bepaalde soorten criminaliteit, die lange tijd verwaarloosd zijn. Hiermee worden criminele feiten bedoeld zoals milieucriminaliteit en de schade die hieruit voortvloeit. Vanuit hun standpunt kan dit slechts bewerkstelligd worden door de groene criminologie, met haar wortels in de beginselen van het milieurecht (Lynch & Stretesky, 2003). Het is belangrijk tekortkomingen en verwaarlozingen in de theorievorming aan te kaarten en bij naam te noemen, zodat zowel beleidsmakers als criminologen op de hoogte zijn van de werkelijkheid en zich niet kunnen verschuilen achter het idee: 'wat ik niet zie, bestaat niet'. Desalniettemin is de groene criminologie ook onderhevig aan kritiek. De groene criminologie wordt verweten dat zij te weinig aandacht besteedt aan dierenmishandeling, criminaliteit met betrekking tot wilde dieren, preventieve maatregelen met betrekking tot dierenwelzijn en de wetshandhaving van in het wild

levende dieren (Nurse, 2013). Naar de toekomst toe kunnen dit deeldomeinen zijn waar de groene criminologie haar focus op kan leggen, naast haar overige domeinen.

6.3 De victimologie

De victimologie is de studie van het slachtoffer, met daarbij behorend de dader en de samenleving. Victimologie kan worden gezien als een bepaalde manier van kijken naar criminaliteit, het recht, het slachtoffer en de dader (Wolbert Burgess et al., 2011).

6.3.1 Drie gedachtegangen binnen de victimologie

Binnen de victimologie kunnen drie gedachtegangen worden onderscheiden: het positivistische, het radicale en het kritische denken:

- Het positivistische denken is het meest invloedrijk geweest doorheen de jaren (Walklate, 2012). Het vroege werk van Mendelsohn en Von Hentig is de basis waarop Miers in 1989 de term positivistische victimologie baseerde (Miers, 1989). Het slachtoffer wordt binnen de positivistische victimologie gedefinieerd op basis van strafwetten of door middel van het duidelijke karakter van hun lijden (Walklate, 2012). Het positivisme weerspiegelt een individualistisch, passief en statisch begrip van het proces van slachtofferschap en heeft een functionalistische kijk op de samenleving (Walklate, 1989).
- De tweede denkwijze binnen de victimologie is het radicale denken. Deze zienswijze maakt de machtsrelaties zichtbaar die ondersteunen wie als slachtoffer wordt gezien en wie niet. Wie als slachtoffer wordt gezien, wordt aldus bepaald door wetten, vooral internationale wetten. Ook biedt het radicale denken een bredere conceptualisering, dan het positivistische denken, van wat als misdaad geldt en wat niet (Walklate, 2012).
- De derde denkwijze binnen de victimologie is het kritische denken. De kritische victimologie stelt zich vragen bij de term 'slachtoffer' en de omstandigheden waarin deze term wordt toegepast. Gefocust wordt op de onderliggende structurele processen die leiden tot het ontstaan van slachtofferschap (Walklate, 2012).

6.3.2 Dieren binnen de victimologie

Binnen de victimologische theorieën komen dieren niet tot nauwelijks voor. Wie een handboek over de victimologie openslaat zal zien dat het met name over menselijke slachtoffers gaat. Een enkele keer dat het woord 'dier' wel voorkomt in een victimologisch handboek, is het vaak niet op de manier dat dieren als slachtoffers beschouwd worden. Een voorbeeld hiervan is het boek:

'Encyclopedia of victimology and crime prevention', geredigeerd door Fisher & Lab (2010). In dit boek komt het woord 'animals' voor, meer specifiek in het hoofdstuk 'Crime triangles' van John Eck. In dit hoofdstuk wordt onder andere uitgelegd wat 'targets' zijn. Targets zijn mensen, dieren of dingen die overtreeders kunnen stelen, aanvallen of vernietigen. Daarna wordt uitgelegd wat slachtoffers zijn: menselijke targets. Het moge duidelijk zijn dat alleen mensen hier als slachtoffer worden gezien.

Binnen de victimologische literatuur zijn nauwelijks boeken of tijdschriften te vinden waarin over dieren als slachtoffer wordt gesproken. Na een omvangrijke zoektocht zijn uiteindelijk slechts twee bronnen vastgesteld. Het boek van Coston uit 2004 is een voorbeeld van de schaarse literatuur waarin wel over dieren wordt gesproken: 'Victimizing vulnerable groups. Images of uniquely high-risk crime targets'. In dit boek is een hoofdstuk gewijd aan dieren als slachtoffers, geschreven door Berry: 'Nonhuman animals as victims. Victimology and the animal rights movement'. Berry is van mening dat de criminologie het slachtofferschap van dieren serieus moet nemen, aangezien dieren behoren tot de meest kwetsbare groepen in de samenleving. Tevens wijst zij er op dat het lijden van bepaalde dieren, zoals huisdieren, meer belangrijk wordt gevonden dan het lijden van andere dieren. Een dergelijk hoofdstuk is één van de weinige hoofdstukken die te vinden zijn over dieren als slachtoffer. De tweede bron betreft het werk van Fitzgerald (2010). Zij beschrijft dat er bijzonder weinig betrokkenheid is vanuit de victimologie voor dieren als slachtoffers. De groene criminologie en de victimologie zouden de handen ineen moeten slaan om dieren meer te betrekken in de criminologie. Tussen de groene criminologie en de victimologie is een grote overlapping: de groene criminologie onderzoekt schade tegen het milieu en dieren en de victimologie legt de focus op het kritisch begrijpen van de gevolgen van de aangerichte schade. Fitzgerald denkt dat de kritische victimologie een beloftevol deeldomein is om het slachtofferschap van dieren in al zijn facetten te onderzoeken, de theorievorming rond dit onderwerp uit te breiden en de reacties van de samenleving op het slachtofferschap van dieren te onderzoeken (Fitzgerald, 2010).

6.4 Besluit

De groene criminologie is de enige theoretische stroming binnen de criminologie die frequent over dieren publiceert (Lynch & Stretesky, 2011). Evenwel zijn er auteurs die vinden dat de groene criminologie niet ver genoeg gaat in haar aandacht voor dieren. Meer aandacht voor criminaliteit tegen wilde dieren is een veelgehoord punt van kritiek (Nurse, 2013). De victimologie heeft voor het overgrote deel de kwestie dieren genegeerd. Fitzgerald is één van de weinigen die dit erkent en zij ziet een rol weggelegd voor de groene criminologie en de victimologie om collectief de positie van dieren in de criminologie te verbeteren (Fitzgerald, 2010).

7. Algemeen besluit deel I

Het eerste deel van deze masterproef beoogde een uiteenzetting te geven over de huidige positie van dieren binnen de criminologie. Met het expliceren van de evolutie van dieren binnen de literatuur is een begin gemaakt. Daarbij is een aanvang genomen in de middeleeuwen en het overzicht is geëindigd in 2013. Vroeger werden dieren gezien als wezens die criminaliteit konden plegen en zij werden dan ook terechtgesteld in de rechtbanken van die tijd (Beirne, 1994). Tegenwoordig is dit standpunt verlaten, echter zijn criminologen doorgaans nalatig geweest in de aandacht die geschonken is aan dieren (Taylor, 2011).

Vervolgens is beschreven dat dieren kwantitatief gezien weinig aandacht krijgen en vaak ook niet de juiste aandacht. Dieren worden in de criminologie benaderd vanuit een eenzijdig perspectief (Janssen, 2012). Tevens worden dieren binnen de criminologie beschouwd als objecten, met als gevolg dat de criminologie vandaag de dag een speciesistische criminologie is (Beirne, 1999; Cazaux, 1999a; Cazaux, 1999b; Taylor, 2011). Daarnaast worden in de onderzoeken naar dieren over het algemeen alleen gezelschapsdieren betrokken en het geïnstitutionaliseerde dierenmisbruik op grote schaal wordt over het hoofd gezien (Cazaux, 1999a).

Daarna zijn twee vooraanstaande internationale criminologische referentiewerken bestudeerd naar hun aandeel over dieren binnen de criminologie. Opvallend is dat *The Sage Dictionary of Criminology* een adequate afspiegeling is van hoe over dieren in de criminologie wordt geschreven. *The Oxford Handbook of Criminology* daarentegen besteedt geen enkele aandacht aan het fenomeen van dieren binnen de criminologie.

Aansluitend is beschreven dat de positie die dieren innemen binnen de criminologie voor een deel verbeterd is. In veel criminologische tijdschriften wordt door criminologen inmiddels over dierenmishandeling geschreven (Beirne, 2002). Echter ligt de primaire focus binnen de criminologie stevast op criminaliteit gepleegd door mensen en tegen mensen (Janssen, 2012).

Vervolgens zijn de twee onderwerpen besproken waarover de criminologie frequent publiceert, te weten de cruelty link en de rechten van dieren. De cruelty link werd omschreven als de link tussen dierenmishandeling in het gezin en het ontdekken van problematische relaties tussen mensen (Arkow, 1999). Een kritiek op studies naar de cruelty link is dat zij dierenmishandeling niet als een op zichzelf staande vorm van criminaliteit beschouwen, maar dat dierenmishandeling als een indicatie gezien wordt voor huiselijk geweld (Petersen & Farrington, 2009a). Eveneens werd

uiteengezet dat dieren in het rechtssysteem als objecten worden beschouwd en bijgevolg zijn dieren geen drager van subjectieve rechten (Van Hoorick, 2001).

Deel I is geëindigd met een uiteenzetting van de groene criminologie en de victimologie. Binnen deze twee stromingen is gekeken of zij dieren in hun theorievorming betrekken. De groene criminologie besteedt enige aandacht aan dieren, echter zijn er critici die vinden dat deze aandacht verhoogd zou moeten worden (Nurse, 2013). De victimologie is nalatig geweest in haar aandacht voor dieren. Fitzgerald beschrijft dat de kritische victimologie een beloftevol deeldomein is om het slachtofferschap van dieren te gaan onderzoeken (Fitzgerald, 2010).

Deel I van deze masterproef is hiermee ten einde gekomen. In deel II wordt, aan de hand van een literatuur onderzoek en een empirisch onderzoek, het fenomeen van de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen omstandig uiteengezet. Deze masterproef wordt afgesloten met deel III het algemeen besluit.

Deel II De vergiftiging van roofvogels

In deze masterproef wordt een casus uitgewerkt van het slachtofferschap van roofvogels. Het is een fenomeen dat in de criminologie geen aandacht krijgt. Het betreft de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Zoals in deel I van deze masterproef is beschreven, is weinig criminologische literatuur voorhanden waarin over dieren wordt gesproken. Wanneer dieren wel aan bod komen binnen de criminologie, is dit vanuit een speciesistische invalshoek. Het doel van deze masterproef is dit probleem aankaarten en een discussie losmaken binnen de criminologie. Er zijn legio onderwerpen die door criminologen (nog) niet bestudeerd worden. De vergiftiging van roofvogels is daar een voorbeeld van. Met de beschrijving van dit fenomeen wordt getracht aan te tonen dat onderwerpen betreffende dieren in de criminologie ook interessant en van nut kunnen zijn. In de media is talloze informatie terug te vinden over de vergiftiging van roofvogels. Voornamelijk krantenartikelen over vergiftigde roofvogels zijn veelvuldig aanwezig. Ook op verschillende websites, zoals de website van de Vogelbescherming Vlaanderen en het Agentschap voor Natuur en Bos, wordt dit probleem aangekaart. Echter is de wetenschappelijke kennis van criminologen over dit onderwerp nog niet aanwezig in de literatuur.

In deel II wordt een aanvang genomen met de uitleg over conflicten die kunnen bestaan tussen mensen en dieren. De vergiftiging van roofvogels komt voort uit een conflict dat mensen hebben met dieren. Roofvogels kunnen het gemunt hebben op vee, prijsduiven en jachtwild. In het tweede hoofdstuk wordt een omstandige uiteenzetting gegeven over de vergiftiging van roofvogels in al haar facetten. Beschreven wordt wie als daders van de vergiftiging beschouwd worden en waarom, het dark number wordt aangehaald, enkele maatregelen die de vergiftiging van roofvogels tegen kunnen gaan worden aangedragen en beschreven wordt welke impact de vergiftiging op populaties van roofvogels heeft. In het derde hoofdstuk wordt de vergiftiging van roofvogels doorgetrokken naar Vlaanderen. Verscheidene partijen worden middels interviews en enquêtes bevraagd naar hun opinies over de daders en ervaringen met de vergiftiging van roofvogels. Interviews worden afgenomen met een aantal sleutelfiguren en de twee 'hoofdverdachten' van de vergiftiging worden via een enquête bevraagd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een overzicht van de, voor deze masterproef, vier belangrijkste roofvogels.

1. Conflicten tussen mensen en dieren

1.1 Inleiding

De laatste decennia zijn de conflicten tussen mensen en dieren toegenomen, voornamelijk door het verhoogd aantal mensen op de wereld en hun toegenomen activiteiten (Woodroffe, 2000; Oro et al., 2008). Conflicten tussen mensen en roofdieren ontstaan overwegend door competitie om gedeelde en vaak beperkte middelen. Dergelijke conflicten zijn omstreden wanneer de middelen een economische waarde hebben en in het bijzonder wanneer de betreffende roofdieren een beschermd statuut hebben (Graham et al., 2005). Veel roofdieren, waaronder ook roofvogels, hebben het derhalve gemunt op prijsduiven, vee en op dieren waar ook mensen op jagen (Thirgood et al., 2000a; Redpath et al., 2004; Gonzalez et al., 2008). Het Nederlandse televisieprogramma 'Altijd wat' van de publieke omroep NCRV, heeft in de uitzending van 6 augustus 2013 een item gewijd aan de conflicten tussen mensen en dieren. Hierin wordt aangegeven dat conflicten steeds meer voorkomen en ook zullen blijven bestaan. Een voorbeeld dat wordt gegeven is de botsing tussen de ruimte die mensen nodig hebben en de ruimte die dieren nodig hebben om te leven. Andere voorbeelden zijn het afschieten van herten en everzwijnen, omdat de risico's voor autobestuurders groter worden. Nog een ander voorbeeld is het afschieten van ganzen rond de luchthaven Schiphol, aangezien deze dieren een gevaar vormen voor vliegtuigen. Tevens worden boeren met vrije uitloopkippen genoemd, die de dupe zijn van de overvloedige vossenpopulatie. Hierbij wordt aangedragen dat er te veel vossen zijn, waardoor het voedsel voor de vossen schaars is en waardoor zij kippen als een geschikte prooi zien. Bovendien hebben vossen geen natuurlijke vijanden meer. De wolf, één van de vijanden van de vos, komt in Nederland niet meer voor. De enige vijand die vossen vandaag de dag hebben zijn jagers. Zij houden de natuur binnen de perken, weliswaar binnen de door mensen bepaalde perken (NCRV, 2013). Ook in Vlaanderen hebben vossen geen natuurlijke vijanden meer. Evenwel zijn er tekenen dat de wolf en lynx hun opmars aan het maken zijn naar België. In Europa is een terugkeer van allerlei 'verloren' diersoorten aan de gang, denk aan de terugkeer van bevers, otters, vossen, wilde katten, wolven en lynxen (Landschap vzw, s.d.). Naast de conflicten die mensen hebben met dieren, wordt evenwel de parallel tussen de dierenwereld en de mensenwereld steeds groter. Een voorbeeld kan gegeven worden over de vergiftiging van roofvogels. Een zieke of gewonde roofvogel wordt naar het vogelopvangcentrum gebracht, net zoals zieke of gewonde mensen naar het ziekenhuis worden gebracht. Wanneer een roofvogel onder verdachte omstandigheden is gestorven, wordt een autopsie uitgevoerd. Ook mensen die onder verdachte omstandigheden zijn overleden worden aan een autopsie onderworpen. Ondanks de zichtbare conflicten tussen mensen en dieren worden de parallellen tussen mensen en dieren tegenwoordig steeds zichtbaarder, deze evolutie is in het belang van de dieren.

1.2 Het controleren van roofdierpopulaties doorheen de tijd

Het onder controle houden van het aantal roofdieren gebeurt al meer dan tweehonderd jaar. Het aantal roofdieren wordt gecontroleerd om de populaties van dieren waarop gejaagd wordt, zoals konijnen en fazanten, in stand te houden. Een duidelijk voorbeeld van het onder controle proberen te houden van roofdieren is het vergiftigen van roofvogels (Graham et al., 2005). Wanneer jagers minder succes hebben met de jacht, krijgen roofdieren doorgaans de schuld. Veelal eisen jagersverenigingen in dergelijke gevallen van de overheid dat de betreffende roofdieren onder controle worden gehouden (Villafuerte et al., 1998). Het illegaal vergiftigen van roofvogels kan desastreuze effecten hebben op bepaalde populaties van aasetende roofvogels, zoals gieren (Whitfield et al., 2004b; Carrete et al., 2007; Cuthbert et al., 2007).

Het vergiftigen van roofvogels bestaat al honderden jaren. Een voorbeeld hiervan is de jacht in het Verenigd Koninkrijk (VK) op de Schotse sneeuwhoen. De sneeuwhoenjagers proberen de populatie van roofvogels te controleren, vermits zij niet willen dat de sneeuwhoenders ten prooi vallen. In het verleden gingen zij hier zo ver in dat de zeearend, visarend en havik niet meer voorkwamen in het VK en soorten zoals de rode wouw en de steenarend werden ernstig bedreigd. Hoewel de vergiftiging van roofvogels vandaag de dag minder frequent voorkomt dan honderd jaar geleden, is de schade voor verschillende populaties van roofvogels substantieel (Whitfield et al., 2003; Redpath et al., 2004). Een ander voorbeeld komt uit Spanje, waar de overheid tussen 1955 en 1961 mensen betaalde voor ingeleverde karkassen van vogels. Wat roofvogels betreft, werden in die jaren 784 gieren, 1033 arenden en 20.228 andere soorten roofvogels gedood (Martinez-Abraín et al., 2009).

De jacht op roofvogels door jagers was rond de jaren '50 zeer drastisch. Evenwel werd de jacht nog drastischer toen ook de duivenbonden zich er mee gingen bemoeien, door middel van het uitloven van premies voor ingeleverde poten van roofvogels. Toen roofvogels in 1966 wettelijk beschermd werden, zie paragraaf 1.3, konden populaties zich opnieuw gaan herstellen. Alhoewel de bescherming niet altijd van een leien dakje is gegaan, denk aan het leegroven van nesten, het leggen van klemmen, het afschieten en het vergiftigen van roofvogels dat jaarlijks nog aan duizenden roofvogels het leven kost, was de wettelijke bescherming cruciaal voor de roofvogels (Rodts, 2001).

De houding ten opzichte van wilde dieren was tot in de achttiende eeuw overwegend afwijzend. Het beleid was gericht op het strijden tegen diersoorten die als schadelijk werden beschouwd (Van Hoorick, 2001). Tot de tweede helft van de vorige eeuw waren methoden zoals het zetten van vallen, het afschieten en het vergiftigen van roofdieren toegestaan en werden deze methoden zelfs aangemoedigd door de overheid in vele Europese landen (Reynolds & Tapper, 1996; Marquez et al.,

2013). Premies werden door de overheid uitbetaald per gedood dier en boetes werden opgelegd wanneer een bepaald aantal gedode dieren niet kon worden voorgelegd. Uiteenlopende diersoorten werden als 'schadelijk' aanzien, zoals egels, wolven, vossen, ijsvogels, mollen, wilde katten en roofvogels (Van Hoorick, 2001). Ondanks het feit dat dit nu verboden is, worden elk jaar vergiftigde roofvogels teruggevonden, voornamelijk in jachtgebieden (Gonzalez et al., 2007; Hernandez & Margalida, 2008). De laatste twintig jaar zijn, onder andere door het aanscherpen van nationale en internationale wetgeving, populaties van verschillende roofvogels zich aan het herstellen. In het verleden werden roofvogels intensief vervolgd door middel van afschot, vergiftiging, het plaatsen van klemmen en het leegroven van nesten (Hagemeyer & Blair, 1997). Het herstellen van verschillende populaties van roofvogels bracht verhoogde spanningen met zich mee tussen roofvogels en verschillende sectoren in de samenleving. Voornamelijk sectoren waarvan de prooien een substantiële economische waarde hebben, zoals huisdieren, vee en bedreigde diersoorten kwamen in conflict met roofdieren. Hetzelfde geldt voor, zoals eerder genoemd, het conflict tussen jagers en roofvogels, vanwege de economische waarde van prooien (Kenward, 1999; Kenward 2000; Vinuela & Villafuerte, 2003). Daarbij heeft de verdwijning van natuurgebieden ook bijgedragen aan de verhoogde conflicten tussen roofvogels en jachtwild, doordat beide worden gedwongen in kleine en gefragmenteerde natuurgebieden te leven (Villafuerte et al., 1998).

1.3 De wettelijke bescherming van roofvogels

Vanaf 1956 werden enkele tientallen inheemse vogelsoorten wettelijk beschermd door het Koninklijk Besluit (KB) van 12 september 1956 betreffende de insectenetende vogels en de vogelvangst. De vogels die beschermd werden in dit KB waren op een bepaalde manier van nut voor de mensen. Veelal werden deze vogels gezien als bestrijders van insecten of knaagdieren in de landbouw. Het bleef echter toegestaan diverse soorten roofvogels te doden, met uitzondering van de torenvalk die beschermd was door het KB van 1956. Vanaf 1962 werden verschillende soorten roofvogels toegevoegd aan de lijst van beschermde soorten. Slechts vanaf 1966 zijn alle roofvogels beschermd, door het KB van 10 oktober 1966 tot wijziging van het KB van 15 september 1964 betreffende de insectenetende vogels en de vogelvangst. De beslissing om alle roofvogels te beschermen kwam voort uit een onderzoek dat tussen 1946 en 1966 werd gevoerd, waaruit bleek dat elk jaar rond de tienduizend roofvogels op jachtterreinen werden gedood. Sinds 1966 hebben alle roofvogels in België bijgevolg een beschermd statuut. Roofvogels worden tegenwoordig in Vlaanderen door verschillende wetten beschermd. Met de staatshervorming van 1978 werd de vogelbescherming geregionaliseerd en elk gewest werd verantwoordelijk voor zijn eigen wetgeving (Rodts, 2001). Op Vlaams niveau worden roofvogels heden ten dage beschermd door het besluit van de Vlaamse Regering van 15 mei 2009 met betrekking tot soortenbescherming en

soortenbeheer. Op Europees niveau worden in het wild levende roofvogels beschermd door de richtlijn van 2 april 1979 (74/409/EEG) inzake het behoud van de vogelstand, ook wel Vogelrichtlijn genoemd (Van Hoorick, 1997). Op internationaal niveau bestaat de CITES-reglementering ter bescherming van bedreigde diersoorten: Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora. België heeft dit verdrag op drie oktober 1983 geratificeerd en is één van de 176 staten die dit verdrag heeft erkend (CITES, 2012).

1.4 Besluit

Sinds jaar en dag worden populaties van allerlei roofdieren onder controle gehouden (Graham et al., 2005). Tot in de tweede helft van de twintigste eeuw gebeurde dit met medeweten van de overheid, aangezien schadelijke dieren verdelgd dienden te worden. Dankzij de bescherming van roofvogels in 1966, waren verschillende populaties in staat zich opnieuw te herstellen, na jarenlange bejaging (Rodts, 2001). Vandaag genieten roofvogels, theoretisch gezien, bescherming op Vlaams niveau, Europees niveau en internationaal niveau (Van Hoorick, 1997).

2. De vergiftiging van roofvogels nader onderzocht

2.1 Inleiding

In de Pyreneeën is de belangrijkste doodsoorzaak van lammergieren het opzettelijk gebruiken van illegale gifstoffen. Uit onderzoek bleek dat 56,3% van de lammergieren die dood werden gevonden tussen 1987 en 2006, vergiftigd was. Het illegaal gebruik van gifstoffen met het doel de vogels te doden is de laatste jaren significant gestegen (Margalida et al., 2008; Oro et al., 2008). Uit dit voorbeeld blijkt dat de vergiftiging van roofvogels vandaag de dag een actueel onderwerp is waar niet te lichtzinnig over nagedacht mag worden. In dit hoofdstuk wordt de vergiftiging van roofvogels nader uiteengezet.

2.2 Het vergiftigen van roofvogels

Wanneer een dode roofvogel wordt gevonden die in een goede conditie verkeerde, kan dit als verdacht worden beschouwd. Een gezonde roofvogel sterft uiteraard niet zomaar. Vergiftiging kan in dit geval de oorzaak zijn, evenwel zijn er andere mogelijkheden zoals elektrocutie, een aanrijding of afschot (Stroud, 1998; Berny, 2007). De indruk van vergiftiging wordt nog meer gewekt wanneer in de omliggende omgeving van de dode roofvogel een stuk aas ligt. Dit kan in de vorm zijn van een stuk besmet vlees of een karkas. Het kan echter nog duidelijker worden wanneer er getuigen zijn die enkele symptomen hebben waargenomen bij de roofvogels, zoals braken, diarree of ademhalingsmoeilijkheden of wanneer zij iemand een stuk lokaas hebben zien plaatsen (Brown et al., 1996). De vogels sterven door inname van het gif dat in het lokaas is verwerkt. Het lokaas bestaat vooral uit dode houtduiven, fazanten en kippen die in het bos worden neergelegd. Het doel is hoofdzakelijk het verdelgen van vossen en marters, maar ook roofvogels (Vogelbescherming Vlaanderen, s.d. a).

2.2.1 Het vaststellen van de doodsoorzaak

De voornaamste manier om de doodsoorzaak vast te stellen is een autopsie uit te voeren. Vaak wordt eerst een röntgenfoto gemaakt, zodat uitgesloten kan worden dat de roofvogel is gestorven door afschot (Wobeser, 1996). Tijdens het onderzoek op het lichaam van de roofvogel wordt doorgaans geen duidelijk bewijs gevonden. Indirecte bewijzen, zoals verkrampte poten en het nog aanwezig zijn van voedsel in de bek of slokdarm kunnen aanwijzingen zijn (Stroud, 1998; Franson & Smith, 1999). Om zeker te zijn van de doodsoorzaak dient ook een toxicologisch onderzoek uitgevoerd te worden. De definitieve diagnose kan vastgesteld worden doordat een bepaald gif teruggevonden wordt in het lichaam van de dode roofvogel (Berny, 2007). Tevens kan een chemische analyse worden uitgevoerd op het eventueel aanwezige lokaas (Brown et al., 1996).

2.2.2 Accidentele vergiftiging en kwaadwillige vergiftiging

Berny verdeelt in zijn artikel, over pesticiden en de bedwelming van wilde dieren, de vergiftiging van roofvogels in twee categorieën. De eerste categorie is de accidentele vergiftiging en deze wordt onderverdeeld in primaire en secundaire vergiftiging. Er is sprake van primaire vergiftiging wanneer roofvogels doodgaan door direct contact met pesticiden die gebruikt worden in de landbouw. Wanneer een roofvogel sterft door het eten van een met pesticiden besmette prooi is het een geval van secundaire accidentele vergiftiging (Berny, 2007). Een voorbeeld van secundaire vergiftiging is het gebruik van rattengif ter bestrijding van de veldmuis en woelrat. Dergelijk gif, voornamelijk bromadiolon, wordt geassocieerd met een substantiële secundaire vergiftiging van roofvogels (Berny et al., 1997). De tweede categorie, de kwaadwillige vergiftiging, is waar het in deze masterproef over gaat. Het opzettelijk vergiftigen van roofvogels, met als doel deze dieren te doden (Berny, 2007).

2.3 Potentiële verdachten

Een aantal potentiële verdachten zijn te benoemen die de roofvogels als bedreiging/concurrentie zien. Jagers bijvoorbeeld wordt verweten dat zij concurreren met roofvogels, omdat zij beide jagen op hetzelfde wild, voornamelijk fazanten en konijnen. Andere actoren zijn duivenhouders, zij zijn bang dat hun duiven ten prooi vallen aan roofvogels. Ook weidevogelbeschermers worden genoemd als een potentiële verdachte van het vergiftigen van roofvogels. Zij geven de roofvogels vaak de schuld van de afname van bepaalde soorten weidevogels (Vogelbescherming Vlaanderen, s.d. a). In de vee- en jachtsector is over het algemeen gezien de tolerantie ten aanzien van roofdieren laag, vanwege de bedreiging die roofdieren vormen voor de economische belangen van deze groepen (Kleiven et al., 2004).

2.3.1 Jagers

In een studie van Hernandez en Margalida werd een directe link gevonden tussen de dood van Egyptische gieren en de illegale jacht op roofdieren, voornamelijk in kleine jachtgebieden. Er werden meer dode gieren gevonden buiten het jachtseizoen en tijdens de broedtijd in de maanden april, mei en juni (Hernandez & Margalida, 2009). In Spanje is veel onderzoek gedaan naar de link tussen jagers en het illegaal gebruik van pesticiden (Marquez et al., 2013). In veel landen speelt de jacht op klein en groot wild een belangrijke sociaaleconomische rol. De jacht voorziet in werk, inkomen en recreatie. Daardoor kan het soms voorkomen dat jagers bepaalde roofdieren als een bedreiging zien voor hun inkomen. Meer specifiek is in Europa de laatste decennia een conflict ontstaan tussen jagers en roofvogels (Valkama et al., 2005). Niet alleen roofvogels komen in conflict met mensen, doch ook zoogdieren zoals vossen, wolven of lynxen. Over het algemeen kan

gesteld worden dat roofdieren geen bedreiging voor gezonde wildpopulaties zijn, maar wel voor populaties die te lijden hebben onder ziektes, waarbij het leefgebied is verslechtert, waar weinig voedselaanbod is en voor populaties die te intensief bejaagd zijn (Graham et al., 2005).

Hebben roofvogels een invloed op de populaties van jachtwild?

In Europa voedt meer dan de helft van de roofvogels zich niet met dieren waarop ook de mens jaagt. Tweeëndertig van de tweeënvijftig Europese roofvogels voedt zich aldus niet met jachtwild, deze aantallen zijn gebaseerd op bestaande studies rond het dieet van roofvogels. De rest van de Europese roofvogels, twintig soorten, voedt zich met klein wild, maar ook met jachtwild in de vorm van haasachtigen en hoenders. Echter is er veel variatie, tussen soorten roofvogels en tussen verschillende natuurgebieden, in de hoeveelheid jachtwild dat daadwerkelijk geconsumeerd wordt door roofvogels. Bovendien zijn een deel van deze roofvogels aaseters. De aaseters voeden zich met dieren die zij niet zelf hebben gevangen en gedood, maar die zij dood hebben gevonden. In Europa leven drie roofvogels die een beduidende hoeveelheid klein wild als hoofdvoedsel hebben, dit zijn de steenarend, de giervalk en de havik. Deze laatstgenoemde is de enige soort die frequent in België voorkomt. Bijgevolg kan alleen de havik een aanzienlijke bedreiging zijn voor het jachtwild in Vlaanderen. Echter kunnen lokaal kiekendieven, buizerds, havikarenden, dwergarenden en slechtvalken zich ook met een aanzienlijke hoeveelheid hoenders voeden. Havikarenden en dwergarenden zijn soorten die zich niet gesetteld hebben in België. Buizerds zijn hoofdzakelijk aaseters en bijgevolg voeden zij zich met dood klein wild (Valkama et al., 2005). Het aantal kiekendieven, waaronder de bruine en de grauwe kiekendief, wordt geschat op slechts 70 tot 80 paren in Vlaanderen (Anselin, 2011). Een toepasselijke wetenswaardigheid betreft de naam 'kiekendief', deze is niet toevallig gekozen, maar reflecteert de voorliefde van deze vogels voor kuikens (Blok & Ter Stege, 2008). Evenwel moet in ogenschouw worden genomen dat niet al het jachtwild levend gevangen hoeft te zijn en de impact van een bepaalde roofvogel op de populatie van jachtwild hoeft niet noodzakelijk negatief te zijn. Voorbeelden hiervan zijn kiekendieven en buizerds, zij voeden zich met jachtwild, echter bestaat het overgrote deel hiervan uit dode dieren. Wanneer de impact van roofvogels op een populatie prooidieren wordt gemeten dienen ook andere bronnen in ogenschouw te worden genomen, zoals de invloed van jagers op prooidieren en de invloed van andere dieren die jagen op deze prooidieren (Vinuela & Villafuerte, 2003).

2.3.2 Duivenhouders

In het Verenigd Koninkrijk (VK) zijn studies uitgevoerd naar de hoeveelheid slechtvalken in dit land. Uit cijfers blijkt dat in de zuidelijke delen van het VK de meeste slechtvalken voorkomen. Hoogstwaarschijnlijk is dit te wijten aan het feit dat in die regio veel met wedstrijdduiven wordt

gevlogen (Redpath & Thirgood, 1999). Roofvogels zijn één van de grootste bedreigingen voor duiven. Slechtvalken zijn in staat duiven tijdens hun vlucht uit de lucht te pakken en te doden. Duivenhouders zijn vanzelfsprekend niet gelukkig wanneer zij roofvogels in de buurt van hun duiventil opmerken (Thirgood et al., 2000a; Thirgood et al., 2000b).

2.3.3 Weidevogelbeschermers

Weidevogels, zoals grutto's, wulpen en kieviten, zijn bodembroeders en bijgevolg gevoelig voor predatie. De vogels broeden op de grond in een open landschap, hierdoor zijn hun nesten toegankelijk voor allerlei soorten predatoren, waaronder roofvogels. Sommige mensen zetten zich geestdriftig in voor de bescherming van weidevogels, vooral wanneer zij zien dat het met bepaalde soorten minder goed gaat. Zij geven de roofvogels, samen met vossen en marters, de schuld van de afname van bepaalde soorten weidevogels (Martin, 1993).

2.3.4 Boeren

Hoewel het gebruik van pesticiden geen zeldzaamheid is binnen de landbouw, wordt weinig aandacht geschonken in de literatuur over boeren die roofvogels vergiften. Een voorbeeld met betrekking tot een boer, betreft de vergiftiging van een coopers sperwer, een roodstaartbuizerd en een torenvalk, na het eten van vergiftigde zangvogels die waren neergelegd door boeren. Boeren willen hun pluimvee beschermen tegen de grotere roofvogels. Tevens kunnen roofvogels vergiftigd worden door het opeten van vergiftigde muizen. Veel boeren maken gebruik van gif voor de bestrijding van muizen rond de boerderij, de roofvogels kunnen hier ook door getroffen worden (Stone et al., 1984).

2.4 Onvoorziene slachtoffers van vergiftiging

Giftig aas dat voor roofvogels is bedoeld treft soms ook andere dieren. De impact op andere dieren mag niet overschat worden, maar is moeilijk te voorspellen en te kwantificeren. Of dieren wel of niet overlijden na het eten van het aas hangt af van hoe gevoelig deze dieren voor de gifstof zijn en hoeveel ze er van binnen hebben gekregen (Glen et al., 2007). Ook roofvogels kunnen een onvoorzien slachtoffer worden. Dit is vaak het geval bij de bedreigde soort de rode wouw. De rode wouw is een aaseter en is vaak slachtoffer van primaire of secundaire vergiftiging. Ondanks dat roofvogels beschermd zijn worden tegenwoordig nog steeds dode roofvogels gerapporteerd (Berny & Gaillet, 2008). De impact van vergiftiging op een soort, zoals de rode wouw, kan ingrijpend zijn. Tenan et al. hebben van 1999 tot 2010 op het eiland Mallorca in Spanje een studie verricht naar de effecten van gif op de populatie van rode wouwen. Zij concludeerden dat de illegale vergiftiging de belangrijkste doodsoorzaak was onder deze populatie van rode wouwen (Tenan et al., 2012). Uit

een ander Spaans onderzoek kwam naar voren dat jagers van mening zijn dat roofvogels de voornaamste oorzaak zijn voor het afnemende aantal konijnen. Bovendien gaven enkele jagers openlijk toe dat ze illegale middelen gebruikten, waaronder gif, om de roofvogels te doden (Villafuerte et al., 1998).

2.5 Het dark number van de vergiftigde roofvogels

Het dark number is het verschil tussen de werkelijk gepleegde criminaliteit en de bij de officiële instanties bekende criminaliteit. De criminaliteit die verborgen blijft verschilt per delict. Voor het delict moord bijvoorbeeld is het dark number relatief laag. Dit in tegenstelling tot witteboordencriminaliteit waarbij het dark number hoog wordt geschat. Een aantal methoden zijn voorhanden om de verborgen criminaliteit aan het licht te brengen, zoals slachtoffersurveys, zelfrapportage studies, observatie en rapportage via onofficiële bronnen (Bruinsma, 1991). Aansluitend kan gesteld worden dat politiestatistieken geen accurate maat zijn om criminaliteit te meten, aangezien ze sterk afhankelijk zijn van de aangiftebereidheid van de burger en het registratiebeleid op politieniveau (Van Kerckvoorde, 1995).

De meeste studies naar cijfers van vergiftigde roofvogels zijn gebaseerd op passief vergaarde informatie. Het nadeel hiervan is dat bepaalde informatie onderschat kan worden. Concreet betekent dit dat het aantal gevonden roofvogels niet gelijk is aan het aantal gestorven roofvogels (Hooper et al., 1989). Het dark number binnen het slachtofferschap van roofvogels zal waarschijnlijk hoog liggen. Hier zijn verschillende redenen voor. Ten eerste kunnen roofvogels niet zelf aangifte doen bij de politie, met als gevolg dat mensen dit voor hen moeten doen. Hierbij stellen zich eveneens een aantal problemen. Om aangifte te kunnen doen moet de roofvogel eerst gevonden worden. Waarschijnlijk worden niet alle dode roofvogels gevonden, bijvoorbeeld wanneer zij verscholen liggen tussen de struiken zal men ze niet snel opmerken. Hernandez en Margalida hebben in Spanje de impact van vergiftiging op de Egyptische gieren bestudeerd. Van de volwassen gieren die zij vergiftigd terugvonden, werd 74,2% op of naast hun nest gevonden. Dit hoge cijfer suggereert dat een onbekend aantal volwassen dieren niet wordt teruggevonden, tenzij men de nesten monitort tijdens het broedseizoen, zoals Hernandez en Margalida hebben gedaan in hun onderzoek (Hernandez & Margalida, 2009). Ook is het noodzakelijk dat de roofvogel tijdig gevonden wordt, want anders kan het kadaver al (deels) vergaan zijn. Daarnaast zijn de meeste mensen niet op de hoogte van de vergiftigingsproblematiek onder roofvogels. Zij zullen aldus geen aangifte doen van het delict, aangezien zij niet weten dat de roofvogel geen natuurlijke dood is gestorven. De doodsoorzaak wordt bijgevolg niet altijd in de richting van vergiftiging gezocht (Mineau et al., 1999). Bovendien is niet iedereen overtuigd van het feit dat de vergiftiging van roofvogels gezien

moet worden als een probleem. Als de problematiek al gekend is bij de bevolking, zal waarschijnlijk niet iedereen de moeite willen nemen om het ANB te contacteren. Het opzij schuiven van een karkas kan voor sommige mensen al voldoende zijn, in het kader van de veiligheid van kinderen en honden. Bijgevolg is het ANB op de hoogte stellen, wachten op de natuurinspecteur en een officiële verklaring geven voor sommige personen te veel gevraagd. Tevens worden roofvogels door niemand gemist op de manier waarop een mens gemist wordt door zijn of haar omgeving. Daarnaast kunnen de manieren om tekortkomingen bij officiële registraties te verminderen, niet toegepast worden op de vergiftiging van roofvogels. Het betreft hier de eerder genoemde slachtofferssurveys en self-report-enquêtes. Het moge duidelijk zijn dat dieren geen enquêtes kunnen invullen.

Margalida, Heredia, Razin en Hernandez (2008) hebben een onderzoek gevoerd naar de doodsoorzaken bij lammergieren in Spanje. Zij analyseerden de doodsoorzaken bij lammergieren met en zonder radio zender. Tussen de gieren met zender en zonder zender bleek een significant verschil te zijn in doodsoorzaak. Individuen met zender bleken vaker vergiftigd te zijn, zowel opzettelijk als niet opzettelijk. Daarentegen bleek bij lammergieren zonder zender de grootste doodsoorzaak afschot te zijn, gevolgd door elektrocutie door elektriciteitskabels (Margalida et al., 2008). Dit duidt er op dat de ontdekkingsgraad van vergiftigde vogels lager is bij de vogels zonder zender. Het ruige landschap waarin de lammergieren leven kan een reden zijn dat zij minder snel worden opgemerkt. Daarnaast kan een verklaring zijn dat lammergieren die gestorven zijn door afschot of aanvaringen met elektriciteitskabels eenvoudiger gevonden worden of dat zij sterven in gebieden waar meer mensen aanwezig zijn (Kostecke et al., 2001).

Occasioneel komt het voor dat het lokaas, dat in de buurt van een dode roofvogel gevonden wordt, positief wordt getest op gifstoffen en de dode roofvogel negatief test op gifstoffen. Soms heeft de roofvogel een dergelijk kleine concentratie van de gifstof binnengekregen, waardoor dit niet traceerbaar is door middel van een toxicologische analyse. In dergelijke gevallen kan de doodsoorzaak niet vastgesteld worden, zelfs al lag de dode roofvogel vlak naast het vergiftigde stuk lokaas. Bijgevolg kan ook geen proces-verbaal opgemaakt worden. Daar komt bij dat sommige personen sluw genoeg zijn om het vergiftigde lokaas en/of de dode roofvogel te verwijderen en in een put te gooien of te begraven. Waarschijnlijk wordt hierdoor een deel van de roofvogels niet gevonden. De heer P. Van de Velde, natuurinspecteur in Oost-Vlaanderen, is aldus van mening dat ongeveer de helft van de vergiftigde roofvogels daadwerkelijk gevonden wordt (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

2.6 Maatregelen om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan

Welke maatregelen kunnen genomen worden om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan? De voornaamste preventietechniek op de lange termijn is het voorlichten van de bevolking, om op deze wijze de vooroordelen die mensen hebben over roofvogels weg te nemen (Sergio et al., 2005). Op korte termijn bestaan een aantal andere technieken die toegepast kunnen worden. Te denken valt aan een aantal methoden die een invloed hebben op de giftige stof. Het toevoegen van afwerende middelen, met een onaangename smaak en geur, aan pesticiden in de landbouw kan er voor zorgen dat minder van het gif geconsumeerd wordt door roofvogels. Uit onderzoek van Mason en Epple blijkt dat deze afwerende middelen er voor zorgen dat vogels minder van het besmette product consumeren, echter is het volledig voorkomen van de consumptie tot op heden niet geslaagd. Het toevoegen van opvallende kleurstoffen aan pesticiden is een aanvullende maatregel, die de kans op consumptie van het aas nog meer vermindert (Mason & Epple, 1998). Tevens is het controleren op het neerleggen van lokaas in bossen essentieel (Berny, 2007).

Een andere methode om te zorgen dat er minder snel dodelijke slachtoffers vallen is het verminderen van het percentage aan gifstoffen in commerciële recepten. Wanneer een product minder giftig is voor de roofvogels, is een grotere inname van de gifstof vereist om fataal te zijn. Dit betekent dat veel meer gifstoffen in het lokaas verwerkt moeten worden, hierdoor kan het lokaas minder aantrekkelijk worden voor de vogels. In het verleden is gebleken dat een verbod op de giftige stof strychnine het gebruik ervan heeft doen afnemen. Het verbieden van een bepaalde stof alleen is niet voldoende toereikend. Meer controle op de verstrekking van pesticiden is eveneens noodzakelijk. De combinatie van een verbod en strengere controles is het meest effectief (Mineau et al., 1999; Martinez-Haro et al., 2008). Deze preventietechniek, het verminderen van de hoeveelheid aan schadelijke stoffen, is ook een bestaande techniek in de criminologie. Clarke en Mayhew beschreven een daling van het aantal zelfmoordcijfers tussen 1963 en 1975 in het Verenigd Koninkrijk, van 5714 doden naar 3693 doden per jaar. De zelfmoordcijfers in het VK daalden, terwijl de cijfers in andere landen in Europa stegen. De verklaring hiervoor is het verwijderen van koolmonoxide uit de samenstelling van gas in Britse huishoudens. Dit zou er op wijzen dat het verminderen van de gelegenheid wel degelijk een effect heeft op het voorkomen van suïcide (Clarke & Mayhew, 1988).

Het is algemeen gekend dat pesticiden een ecologisch risico met zich meebrengen. De moderne pesticiden zijn, in vergelijking met de pesticiden van vroeger, ecologisch gezien relatief veilig (Hernandez & Margalida, 2008). De Europese Unie heeft de laatste jaren de regelgeving aangescherpt op het gebied van het gebruik van pesticiden, om de gezondheidsrisico's en

ecologische risico's zo klein mogelijk te houden (Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991). Het doden van dieren door middel van gifstoffen heeft gezorgd voor een serieuze afname van aasetende diersoorten wereldwijd. Het probleem is daarenboven verergerd doordat steeds meer synthetische gifstoffen op de markt te verkrijgen zijn en deze stoffen zijn tevens sterker geworden (Marquez et al., 2012). De hoogste prioriteit zou het elimineren van gif uit de natuur moeten zijn. Hiertoe behoren pesticiden in de landbouw en opzettelijk neergelegde vergiftigde stukken lokaas. In gebieden waarvan geweten is dat veel vergiftigde karkassen worden neergelegd, kan ook tijdelijk veilig voedsel worden aangeboden aan de roofvogels (Gilbert et al., 2007; Oro et al., 2008). De Raad van Europa heeft het neerleggen van vergiftigde stukken aas verboden door de Bern convention on the conservation of European wildlife and natural habitats, uit 1979. De Europese Unie heeft dit verboden middels de Birds Directive (Directive 2009/147/EC on the conservation of wild birds). In verschillende delen van Europa waar het gebruik van illegale gifstoffen is verboden, zijn de populaties van roofvogels licht gestegen (Marquez et al., 2012). Wijzigingen in de wetgeving betreffende het gebruik van pesticiden kan als één van de meest effectieve acties worden gezien die de gevallen van vergiftiging kunnen verminderen (Hernandez & Margalida, 2008).

Meer voorlichting en handhaving zijn nodig om het misbruik van giftige stoffen te voorkomen (Mineau et al., 1999). Voornamelijk het verhogen van het bewustzijn onder de bevolking is een belangrijke factor. Wanneer een bepaalde soort zeer ernstig is bedreigd, moeten dringende acties ondernomen worden, zoals het in gevangenschap verder kweken van de soort (Green et al., 2004). Overleg tussen jagersverenigingen, de overheid en milieuorganisaties kan zeer nuttig zijn wanneer er een samenloop van belangen is tussen deze groepen. Wanneer alle groepen baat hebben bij het behoud van de biodiversiteit kunnen maatregelen genomen worden om deze te beschermen. Zelfs wanneer het behoud van de biodiversiteit vanuit een verschillend oogpunt belangrijk is voor elke groep, is overleg nuttig. Jagers willen bijgevolg vooral de jachtgebieden behouden en de verschillende diersoorten die daartoe behoren. Milieuorganisaties willen de natuur vooral in hun natuurlijke staat behouden (Vargas et al., 2007).

2.7 De nadelige effecten van vergiftiging op bepaalde populaties van roofvogels

Vergiftiging heeft meer nadelige effecten op bepaalde soorten van roofvogels. Met name bij de soorten met een lange levensspan, waarbij de productiviteit laag is en het langer duurt voordat de vogels broedrijp zijn, kan de impact groot zijn (Whitfield et al., 2004b). Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat het fenomeen van vergiftiging wel degelijk een probleem is. Het aantal roofvogels dat jaarlijks overlijdt na inname van gifstoffen is significant. Lokale populaties kunnen er werkelijk door bedreigd worden (Henny et al., 1987; Mineau et al., 1999). Een toename van het

aantal roofvogels die een onnatuurlijke dood sterven, kan tevens beduidende implicaties hebben op de vitaliteit van een populatie (Whitfield et al., 2004b; Margalida et al., 2008). Het is een bestaand gegeven dat sommige soorten meer ontvankelijk zijn voor vergiftiging dan andere soorten. Zoals eerder gezegd zijn aaseters vaker slachtoffer van vergiftiging, voornamelijk de soorten die louter van aas leven moeten het vaak ontgelden, in tegenstelling tot soorten die occasioneel aas eten en af en toe ook zelf prooien vangen (Susic & Pavokovic, 2003). Hieruit blijkt hoe onwetend of ongeïnteresseerd mensen zijn die vergiftigde karkassen plaatsen. Aaseters vormen nagenoeg geen gevaar voor de in paragraaf 2.3 besproken verdachten, maar zij zijn wel de grootste slachtoffers van vergiftiging. Dit fenomeen kan, naar eigen creatie, de 'aaseters-paradox' genoemd worden. Aaseters zijn een zeer geringe bedreiging, maar worden het hardst en het meest getroffen, zoals uit de cijfers in paragraaf 3.3 zal blijken.

De verschillende methoden, zoals afschot, vergiftiging en het leggen van klemmen, die gebruikt worden om de roofvogel populaties onder controle te houden lijken een positief effect te hebben op de overvloed aan prooien, zoals konijnen, in een bepaald gebied. Daarentegen verschillen de methoden naargelang hun mate van het bereiken van de beoogde doelgroep. Hiermee wordt bedoeld dat vergiftigd aas dat wordt neergelegd voor vossen, ook andere dieren treft zoals roofvogels (Virgos & Travaini, 2005). Roofvogels blijken gevoeliger te zijn voor pesticiden dan andere vogels. Hier zijn verschillende redenen voor. Ten eerste voeden ze zich onder andere met insecten en wormen, deze soorten worden vaak bestreden met insecticiden. Ten tweede zijn roofvogels opportunistisch wanneer het gaat om verzwakte prooien. Verzwakte prooien kunnen oud of ziek zijn, doch ook gifstoffen in hun lichaam hebben. Een derde reden is het feit dat veel roofvogels aaseters zijn. Hierdoor zijn zij een eenvoudig doelwit voor opzettelijke vergiftiging (Henny et al., 1987; Elliott et al., 1997). Ten vierde zijn roofvogels vaak te vinden in de buurt van landbouwgebieden, waar uiteraard pesticiden worden gebruikt. Daarnaast wordt als laatste reden de vermeende status van roofvogels als plaag aangedragen. Hiermee wordt voornamelijk bedoeld dat zij het op dezelfde dieren gemunt hebben als jagers en dat zij in staat zouden zijn konijnenpopulaties te decimeren (Mineau et al., 1999). De meeste vergiftigde roofvogels worden in de wintermaanden gevonden, dit is geen toevaligheid. Vogels hebben in de wintermaanden meer honger en zijn sneller geneigd een stuk aas te verorberen (Wobeser et al., 2004).

2.8 Vergiftiging kan uiteindelijk leiden tot het uitsterven van populaties

Het al dan niet uitsterven van een roofvogelsoort hangt af van verschillende factoren. Uit onderzoek blijkt dat vergiftiging van de aasgier sterk samenhangt met hun achteruitgang in aantallen. De combinatie van vergiftiging en bedreiging van het leefgebied kan het uitsterven van een soort

verklaren (Carrete et al., 2007). De vervolging van roofdieren, om het al dan niet beschermen van jachtwild, resulteert vaak in de achteruitgang in aantallen of zelfs tot het uitsterven van een soort (Reynolds & Tapper, 1996; Etheridge et al., 1997). Het vergiftigen van roofvogels heeft in het verleden tevens gezorgd voor het uitsterven van bepaalde soorten. Een voorbeeld hiervan is de rode wouw in Engeland. Deze soort was uitgestorven, maar is via een broedprogramma geherintroduceerd in het land. Tot op de dag van vandaag is het immer een bedreigde soort vanwege de aanhoudende illegale vergiftiging van deze roofvogel (Nurse, 2013).

2.9 Besluit

In dit hoofdstuk is de problematiek van de vergiftiging van roofvogels uiteengezet. Beschreven is dat vooral naar jagers en duivenhouders wordt gewezen als de schuldige partij. Eveneens is beschreven waarom de vergiftiging van roofvogels als problematisch gezien kan worden en welke maatregelen genomen kunnen worden om dit tegen te gaan. In het volgende hoofdstuk wordt de vergiftiging van roofvogels doorgetrokken naar Vlaanderen. Enkele cijfers van dode roofvogels worden gegeven en alle betrokken partijen, zoals het Agentschap voor Natuur en Bos, de vogelopvangcentra en de verdachten worden omstandig uiteengezet over hun rol in het probleem van de vergiftiging van roofvogels.

3. De vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen

3.1 Inleiding

Het vergiftigen van roofvogels is vanzelfsprekend een strafbaar feit. Het neerleggen van een vergiftigd stuk lokaas is een overtreding van artikel 19 van het Vlaams jachtdecreet van 24 juli 1991. Het doden van een roofvogel is een overtreding van artikel 10 van het besluit van de Vlaamse Regering van 15 mei 2009 met betrekking tot soortenbescherming en soortenbeheer. In dit hoofdstuk wordt de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen besproken. Aangevangen wordt met een bespreking van de in deze masterproef gehanteerde methodologie. Aantallen van vergiftigde roofvogels worden in de volgende paragraaf genoemd. Tevens wordt het werk van de natuurinspecteurs, in verband met de handhaving van de twee eerder genoemde decreten, uiteengezet. Daarnaast krijgen de belangrijkste actoren de kans zich uit te spreken over de problematiek.

3.2 De methodologie

In deze paragraaf wordt de methodologie besproken. Uiteengezet wordt welke vormen van dataverzameling gebruikt zijn en welke de redenen hiervoor zijn. Interviews en enquêtes zijn in deze masterproef gebruikt voor het vergaren van informatie.

3.2.1 Interviews

Een aantal interviews zijn afgenomen voor deel II van deze masterproef. Hieronder worden de verschillende interviews afzonderlijk besproken. Gebruik is gemaakt van semi-gestructureerde interviews, waarbij vooraf een lijst met vragen is opgesteld die aan bod dienden te komen tijdens het interview. De volgorde van de topics hing grotendeels af van het verloop van het gesprek (Beyens & Decorte, 2009). Informatie is verkregen over attitudes, opinies en kennis. Voor het afnemen van interviews is gekozen, omdat hoofdzakelijk naar kennis en opinies gevraagd is. Middels een enquête zou deze informatie niet bekomen kunnen worden of in mindere mate.

3.2.1.1 Hoofd cel natuurinspectie ANB Oost-Vlaanderen

De heer P. Vandenabeele is, als hoofd natuurinspectie, gevraagd naar zijn expertise in verband met de vergiftiging van roofvogels. Voor een omstandige uiteenzetting over de vergiftiging van roofvogels in Oost-Vlaanderen verwees hij naar de heer P. Van de Velde, een natuurinspecteur met veel expertise en ervaring op dit gebied. De heer P. Vandenabeele heeft daarnaast een aantal vragen beantwoord in verband met het aantal natuurinspecteurs in Vlaanderen. Tevens heeft hij cijfers verstrekt van vergiftigde roofvogels van het jaar 2006 tot heden. De provincie Oost-Vlaanderen is

geselecteerd aangezien uit de meest recente cijfers van het ANB blijkt dat in 2012 de meeste dode roofvogels in deze provincie zijn teruggevonden (ANB, 2013a). Het interview is telefonisch afgenomen op 29 juli 2013 en heeft ongeveer 30 minuten geduurd.

3.2.1.2 Natuurinspecteur ANB Oost-Vlaanderen

De heer P. Van de Velde is natuurinspecteur in Oost-Vlaanderen. Door zijn jarenlange ervaring als natuurinspecteur heeft hij veel expertise opgebouwd over de vergiftiging van roofvogels. Door middel van een aantal vragen is gepeild naar de procedures die gevolgd worden rond vergiftigde roofvogels, ideeën over de daders en werkelijke cijfers over het aantal dode roofvogels. Gekozen is voor het interviewen van de heer P. Van de Velde vanwege zijn expertise op het terrein. Andere natuurinspecteurs zijn meer beknopt bevroegd middels een enquête. Een telefonisch interview is op 24 juli 2013 afgenomen en heeft ongeveer 55 minuten geduurd. De vragenlijst, met daarin twaalf vragen, is vooraf opgestuurd. De geïnterviewde natuurinspecteur heeft zich hierdoor vooraf kunnen voorbereiden.

3.2.1.3 Medewerker natuurhulpcentrum Opglabbeek

De heer F. Thoelen, een medewerker van het natuurhulpcentrum van Opglabbeek, is gevraagd naar de ervaringen van dit opvangcentrum met binnengebrachte roofvogels. Het natuurhulpcentrum van Opglabbeek en het vogel- en zoogdierenopvangcentrum van Heusden-Zolder zijn benaderd, vermits uit het handhavingsrapport van het ANB bleek dat in 2011 de meeste vergiftigde roofvogels in Limburg zijn gevonden (ANB, 2012). Zoals in paragraaf 3.2.1.1 is beschreven, is de natuurinspectie afdeling van Oost-Vlaanderen benaderd. Door het benaderen van meerdere provincies is getracht een meer evenwichtig beeld te schetsen van de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Evenwel zou een bevraging in andere provincies een meer volledig beeld geven van de vergiftigingsproblematiek, echter is dit vanwege de beschikbare tijd voor een masterproef niet haalbaar gebleken. Het opvangcentrum is schriftelijk benaderd, een vragenlijst met een zestal vragen is elektronisch via e-mail verstuurd.

3.2.1.4 Medewerker vogel- en zoogdierenopvangcentrum Heusden-Zolder

Een medewerker van het vogel- en zoogdierenopvangcentrum in Heusden-Zolder, de heer J. Ruymen, is gevraagd naar de ervaringen van het betreffende opvangcentrum met binnengebrachte roofvogels. Zoals in de vorige paragraaf beschreven, is dit opvangcentrum geselecteerd om de diversiteit binnen deze masterproef te vergroten. Eveneens is dit opvangcentrum schriftelijk benaderd met een zestal vragen en de vragenlijst is, nadat deze werd ingevuld, elektronisch teruggestuurd.

3.2.1.5 Woordvoerder Hubertus Vereniging Vlaanderen

Een woordvoerder van de HVV is benaderd. Zij zijn de belangenvereniging van jagers in Vlaanderen, derhalve is hen gevraagd naar hun opinie betreffende de vergiftiging van roofvogels. In het bijzonder is hen gevraagd naar ideeën die zij hebben over de daders. Op 9 juli 2013 is middels een telefonisch interview een woordvoerder gedurende 25 minuten gevraagd naar het standpunt van de HVV, hun meningen over de daders en hun visie op de vergiftiging van roofvogels.

3.2.2 Enquêtes

In deze paragraaf worden drie enquêtes besproken die opgesteld zijn voor deze masterproef, één voor de natuurinspecteurs in Vlaanderen, één voor Vlaamse duivenhouders en één voor mensen uit het Vlaamse jagersmilieu. Gekozen is voor een online-enquête omwille van een aantal redenen: het is goedkoper dan traditioneel onderzoek, het levert vaak een snelle en hoge respons op, het is anoniem, gegevens kunnen snel verwerkt worden, er is een grote bereikbaarheid van populaties en de enquête kan 24 uur per dag ingevuld worden (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2006).

3.2.2.1 Natuurinspecteurs

Een natuurinspecteur uit Oost-Vlaanderen is door middel van een interview in de diepte bevraagd over zijn ervaringen met vergiftigde roofvogels, zie paragraaf 3.2.1.2. Vanzelfsprekend kan niet uitgegaan worden van de uitspraken van slechts één natuurinspecteur, derhalve is een online-enquête opgesteld voor de rest van de natuurinspecteurs van Vlaanderen. Deze enquête is, via de heer P. Vandenabeele, hoofd cel natuurinspectie Oost-Vlaanderen, verstuurd naar 27 natuurinspecteurs in Vlaanderen. De enquête is respectievelijk door elf natuurinspecteurs ingevuld. Gekozen is voor het bevragen van de natuurinspecteurs middels een enquête omwille van het feit dat de meningen van meerdere natuurinspecteurs wenselijk waren. Qua tijd en middelen was het niet mogelijk individuele afspraken te maken met de natuurinspecteurs.

3.2.2.2 Duivenhouders

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat hoofdzakelijk jagers en duivenhouders als de schuldigen worden gezien in het vergiftigen van roofvogels. Middels een enquête is getracht duivenhouders aan het woord te laten en hun mening te laten geven over de vergiftiging van roofvogels. Een enquête is gekozen boven interviews, aangezien een enquête meerdere respondenten kan bereiken op relatief korte tijd. Interviews op een dergelijke schaal zijn, in het kader van een masterproef, te tijdrovend. Gekozen is voor veel respondenten die beknopt gevraagd worden naar hun mening, in plaats van een kleiner aantal respondenten die uitgebreid bevraagd worden. Tevens is de anonimiteit middels een schriftelijke enquête gewaarborgd. In deze enquête werd onder andere gevraagd of

respondenten zelf wel eens gif hadden neergelegd, bestemd voor roofdieren. Respondenten zijn eerder geneigd deze vraag naar waarheid in te vullen wanneer de anonimiteit gewaarborgd is, tevens wordt de kans op sociaal wenselijke antwoorden hiermee verkleind. De online-enquête is op een Vlaamse website voor duivenliefhebbers geplaatst, onder het volgende webadres: <http://www.pipa.be/nl/community/forum/vraag-aan-de-duivenmelkers-enquete>. Deze website is een nieuwssite met actuele nieuwsfeiten en een bron aan informatie voor duivenliefhebbers. Tevens bevat de website een forum, waar de link naar de enquête voor duivenhouders is geplaatst. De keuze voor deze website komt voort uit het feit dat de website actuele informatie en een veel bezocht forum bevat, in tegenstelling tot andere fora waar weinig activiteit waar te nemen was. De enquête is uiteindelijk door 68 respondenten ingevuld, verdeeld over Vlaanderen.

3.2.2.3 Jagers

Zoals ook hierboven uiteengezet is wordt vaak naar jagers gewezen als de schuldige partij voor het vergiftigen van roofvogels. Jagers is de kans geboden om aan de hand van een enquête hun mening te geven over de vergiftiging van roofvogels. Deze kans hebben zij massaal gegrepen, dit blijkt uit de 175 respondenten die hun mening hebben gegeven in de enquête. Een online-enquête is opgesteld en op verschillende Vlaamse websites geplaatst, te weten twee fora en een nieuwssite voor jagers. De aankondigingen op de twee fora zijn te vinden middels onderstaande webadressen: <http://www.jachtforum.com/index.php?showtopic=720> en <http://www.dejachthut.eu/forum/viewtopic.php?f=2&t=10260>. Ook de nieuwssite heeft de link naar de enquête op hun website geplaatst: <http://www.hunting.be/2013/08/vergiftiging-roofvogels/>, tevens is de link verschenen in de nieuwsbrief van deze website, Hunting. De twee bovenstaande fora zijn geselecteerd wegens de activiteit op beide fora, andere fora met betrekking tot de jacht hadden veel minder actuele topics. De heer J. Renaer van de website van Hunting heeft de vraag gesteld of de link naar de enquête op hun website geplaatst kan worden. Zij willen hiermee aangeven dat jagers bereid zijn mee te werken en ook tegen de vergiftiging van roofvogels gekampt zijn. Net als aan de duivenhouders, werd ook aan de jagers gevraagd of zij wel eens gif hadden neergelegd voor roofdieren. Middels een anonieme enquête is getracht de sociale wenselijkheid van de antwoorden zoveel mogelijk te verkleinen.

3.3 De cijfers met betrekking tot vergiftigde roofvogels

Het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) houdt sinds 2006 cijfers bij van het aantal vergiftigde roofvogels in Vlaanderen. Elke provincie heeft een meldpunt en registreert en onderzoekt alle meldingen over dode roofvogels. Verdachte gevallen worden onderworpen aan een autopsie en een toxicologisch onderzoek, zodat vastgesteld kan worden wat de exacte doodsoorzaak is. In 2006

werden 133 dode roofvogels gemeld bij het ANB, de overgrote meerderheid hiervan, 107 stuks, waren buizerds. Het jaar daarop, in 2007, daalde het aantal gemelde dode roofvogels naar 54 roofvogels. Hiervan was de buizerd eveneens de meest binnengebrachte vogel met 34 aantallen. In 2008 steeg het aantal gemelde dode roofvogels naar 67, waarvan de buizerd maar liefst 60 keer vertegenwoordigd was. In 2009 steeg het aantal gemelde dode roofvogels verder naar 89 roofvogels. Ook dit jaar was de buizerd de meest binnengebrachte roofvogel met 76 stuks. In 2010 daalde het aantal gemelde dode roofvogels, 47 dode roofvogels werden dat jaar binnengebracht waaronder 42 buizerds. Het jaar daarna, in 2011, steeg het aantal gemelde dode roofvogels naar 98 roofvogels, waaronder 79 buizerds. In 2012 is het aantal gemelde dode roofvogels fors gedaald naar 31 stuks, waaronder 21 buizerds (ANB, 2013a).

In de periode 2006-2009 is na autopsie en toxicologische onderzoeken vast komen te staan dat 41% van de gemelde dode roofvogels vergiftigd werd, 7% werd afgeschoten en van 51% was de doodsoorzaak een natuurlijke dood, een ongeval of kon de doodsoorzaak niet vastgesteld worden. Waarschijnlijk behoren tot deze categorie eveneens een aantal vergiftigde roofvogels, maar wellicht kon dit niet vastgesteld worden doordat onbekende gifstoffen werden gebruikt of de roofvogels te weinig gif binnenkregen waardoor het niet gedetecteerd kon worden (ANB, 2010). In 2010 is na autopsie en toxicologische onderzoeken vast komen te staan dat van de 45 onderzochte roofvogels, 24 roofvogels vergiftigd zijn, drie stuks afgeschoten zijn en de rest stierf een natuurlijke dood, stierf door een ongeval of de doodsoorzaak kon niet vastgesteld worden (ANB, 2011). In 2011 zijn 98 dode roofvogels gemeld bij één van de vijf provinciemeldpunten van het ANB. In bijna de helft van de gevallen is na autopsie vast komen te staan dat de roofvogel vergiftigd werd. In de andere helft van de gevallen is de roofvogel het slachtoffer van een ongeval geworden, betrof het een natuurlijke dood of bleef de oorzaak onbekend. In 2011 zijn bijgevolg 45 roofvogels binnengebracht waarbij 100% zeker is vastgesteld dat zij door vergiftiging om het leven zijn gekomen. In 80% van deze gevallen werd de giftige stof carbofuran gebruikt (ANB, 2012). Ook conform andere onderzoeken komt naar voren dat carbofuran het meest gebruikte middel is voor vergiftigingen, gevolgd door aldicarb, carbaryl, strychnine en chloorfacinon (Hernandez & Margalida, 2008; Guitart et al., 2010; Marquez et al., 2013).

De roofvogel die het meest slachtoffer is geworden van vergiftiging is overduidelijk de buizerd. Tussen 2003 en 2006 zijn 162 buizerds binnengebracht bij de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent. Van deze 162 buizerds werden 91 buizerds opzettelijk gedood, waarvan 79 buizerds vergiftigd werden en 12 buizerds werden doodgeschoten. Andere vogels die frequent slachtoffer werden, zijn de torenvalk, de sperwer, de rode wouw, de ekster, de kraai en de fazant.

Tevens zijn in dezelfde periode, 2003-2006, 60 verdachte stukken aas onderzocht door de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent. In 77% van de gevallen werden pesticiden gevonden. (Guitart et al., 2010).

3.4 Welke partijen zijn betrokken?

Twee partijen zijn nauw betrokken in de strijd tegen de vergiftiging van roofvogels. Het ANB houdt via haar natuurinspecteurs toezicht op de natuurgebieden. Daarnaast zorgen de opvangcentra voor vogels en wilde dieren voor de gewonde roofvogels.

3.4.1 Het Agentschap voor Natuur en Bos

Het ANB staat in voor het behoud, de bescherming en de ontwikkeling van natuurgebieden, parken en bossen (ANB, s.d. b). Voor de verschillende aanspreekpunten, zoals jacht, natuur en visserij, steunt het ANB op drie pijlers. Beleid, beheer en natuurinspectie zijn deze drie pijlers, waarvan de afdeling natuurinspectie belangrijk is in deze masterproef. De natuurinspecteurs zorgen voor handhaving en controle op de beleids- en beheersmaatregelen. Tevens zien zij er op toe dat vergunningen worden nageleefd en sporen zij inbreuken tegen de wet op (ANB, s.d. a). In paragraaf 3.5 worden de natuurinspecteurs uitgebreid besproken.

3.4.2 De opvangcentra voor vogels en wilde dieren

De opvangcentra voor vogels en wilde dieren die aangesloten zijn bij de Vogelbescherming Vlaanderen vzw vangen, naast andere dieren, zieke roofvogels op. Deze centra zijn erkend door de overheid en hebben een vergunning om beschermde noodlijdende dieren op te vangen en deze te verzorgen, met als uiteindelijke doel de dieren terug te plaatsen in de natuur. In Vlaanderen zijn er tien van deze erkende opvangcentra. De opvangcentra zijn interessant, vanwege hun signalerende functie, het zijn verzamelpunten voor roofvogels die uit de wijde omtrek worden binnengebracht. Daarnaast wordt elke vogel die zij terugzetten in de natuur geringd, hierdoor kunnen de vogels in hun verdere leven gevolgd worden (Vogelbescherming Vlaanderen, s.d. b). In 2011 hebben de opvangcentra 772 roofvogels verzorgd, ten opzichte van 717 roofvogels in 2010. Slechts de nog levende vogels worden naar deze opvangcentra gebracht. Hiervan was wederom de buizerd de meest binnengebrachte roofvogel (Vogelbescherming Vlaanderen, s.d. c).

Twee van de opvangcentra voor vogels en wilde dieren zijn gevraagd naar hun ervaringen op het gebied van de vergiftiging van roofvogels. Gekozen is voor de centra in Heusden-Zolder en Opglabbeek, aangezien deze twee centra het meest te maken hebben gehad met vergiftigde roofvogels conform het handhavingsrapport van 2011 van het ANB.

Het vogel- en zoogdierenopvangcentrum van Heusden-Zolder

In 2012 werden opvallend weinig vergiftigde roofvogels binnengebracht in vergelijking met de jaren daarvoor. In 2011 bijvoorbeeld werden in Heusden-Zolder maar liefst dertig vergiftigde roofvogels binnengebracht. Een reden voor de daling in 2012 zou de media hetze kunnen zijn. In 2012 werd veel bericht in de kranten over de vergiftiging van roofvogels (gesprek met J. Ruymen, medewerker vogel- en zoogdierenopvangcentrum Heusden-Zolder, 27 mei 2013). Het is lastig conclusies te trekken over cijfers van vergiftigde roofvogels over één jaar bekeken. Een reden voor de daling in 2012 kan ook te wijten zijn aan een minder strenge winter, waardoor meer voedsel te vinden is en roofvogels minder snel van een stuk vergiftigd lokaas zullen eten (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013). Het aantal binnengebrachte vergiftigde roofvogels in het opvangcentrum van Heusden-Zolder betrof tot 1 mei 2013 vier vergiftigde buizerds, waarvan twee dood waren bij aankomst, één later is overleden en één is na behandeling uiteindelijk vrijgelaten. Tevens werd één rode wouw vergiftigd en deze was dood bij aankomst in het opvangcentrum. Hoofdzakelijk zijn het wandelaars en natuurliefhebbers die het opvangcentrum op de hoogte brengen van verdachte zaken. De majoriteit van de roofvogels die ontdekt worden zijn reeds gestorven. Een voorbeeld hiervan is de vergiftiging van twaalf buizerds, in 2011 werden op één plaats twaalf dode buizerds gevonden in een straal van 400 meter. In diezelfde straal werden ook twee dode houtduiven gevonden waarop duidelijk gif was aangebracht. Over het algemeen treedt de dood vrij snel in na inname van het gif, vaak met het gecontamineerde voedsel nog in de bek, of het dier hangt met verkrampde poten in de boom. Anderzijds kunnen de roofvogels in enkele gevallen met een behandeling van neutraliserende middelen, zoals actieve kool, er bovenop worden geholpen. Wanneer de vogels bij aankomst in het opvangcentrum nog in leven zijn, hebben zij een vrij grote kans op overleving. In dit geval betreft het dikwijls vogels die slechts een fractie van het gif hebben binnengekregen. Wanneer een roofvogel overlijdt, onderweg naar het opvangcentrum of reeds in het opvangcentrum, en het vermoeden van vergiftiging bestaat, dan neemt het opvangcentrum contact op met het ANB. Het opvangcentrum heeft doorheen de jaren uitgebreide kennis opgebouwd en zij weten welke symptomen op vergiftiging kunnen duiden. Het ANB brengt de dode roofvogels vervolgens over naar de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent voor een autopsie en een toxicologisch onderzoek.

Het overgrote deel van de roofvogels die binnengebracht worden in het opvangcentrum van Heusden-Zolder worden op of in de buurt van jachtgebieden gevonden. Het opvangcentrum geeft aan dat zij denken dat de daders van de vergiftiging van roofvogels in het jagersmilieu te vinden zijn. Jagers gebruiken gif om hun jachtwild te beschermen tegen roofdieren, in de eerste plaats tegen vossen en steenmarters. Buizerds, haviken, rode wouwen en andere roofvogels zijn daarbij

eveneens slachtoffer. Duivenmelkers daarentegen gebruiken vaker klemmen of hagelatronen om voornamelijk sperwers en haviken uit te schakelen (gesprek met J. Ruymen, medewerker vogel- en zoogdierenopvangcentrum Heusden-Zolder, 27 mei 2013).

Het natuurhulpcentrum van Opglabbeek

Zoals ook het geval was in Heusden-Zolder, zijn in het opvangcentrum van Opglabbeek in 2012 minder roofvogels binnengebracht dan de jaren daar voor. Twee buizerds en twee rode wouwen werden in 2012 binnengebracht, ten opzichte van zestien buizerds en één sperwer in 2011. De gedachte is dat deze aantallen slechts het topje van de ijsberg zijn en dat veel roofvogels nooit gevonden worden. Tevens is niet altijd met zekerheid vast te stellen of het om een vergiftiging gaat, zelfs na toxicologisch onderzoek. De roofvogels worden hoofdzakelijk opgemerkt door wandelaars die een zieke, verzwakte of dode roofvogel zien liggen, een enkele keer gebeurt het dat boswachters van het ANB roofvogels binnenbrengen. De roofvogels die bij aankomst nog in leven zijn, hebben over het algemeen een hoge overlevingskans, dit percentage wordt geschat op 60% tot 70%. Ook dit opvangcentrum laat alle dode roofvogels ophalen door het ANB en zij brengen de vogels voor verder onderzoek naar de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent. De daders zijn volgens het opvangcentrum van Opglabbeek bijna zo goed als zeker te vinden in het jagersmilieu. Jagers zijn de enige die een bepaald voordeel kunnen halen uit het doden van roofdieren. Bovendien zijn zo goed als alle op heterdaad betrapte personen direct te linken aan het jagersmilieu (gesprek met F. Thoelen, medewerker natuurhulpcentrum Opglabbeek, 27 mei 2013).

3.5 De natuur inspectieafdeling van het Agentschap voor Natuur en Bos

In België beschikken de natuurinspecteurs en boswachters van het ANB, sinds de invoering van het Milieuhandhavingsdecreet van 2009, over een uitgebreid pakket om de regelgeving te doen naleven. Zowel boswachters als natuurinspecteurs hebben op het terrein te maken met handhaving (ANB, 2010). De bevoegdheden van de natuurinspecteurs en boswachters staan uitgebreid beschreven in het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid. Het agentschap is aldus bevoegd voor de opsporing en handhaving. In het geval van een strafrechtelijke sanctie is het parket evenwel bevoegd voor de vervolging. Wanneer het een bestuurlijke sanctie betreft is de afdeling Milieuhandhaving, Milieuschade en Crisisbeheer verantwoordelijk (ANB, 2011).

3.5.1 De natuurinspecteurs

De natuurinspecteur heeft als hoofdtaak de handhaving, dit uit zich in de vorm van toezicht en opsporing, met het oog op de naleving van de regelgeving op het gebied van jacht, visserij, natuur, bos en vogelbescherming. Het houden van toezicht vindt voornamelijk plaats buiten de domeinen

van het ANB. De natuurinspecteur kan overgaan tot opsporing wanneer er een vermoeden is van een misdrijf. Zij kunnen proactief en repressief te werk gaan. De natuurinspecteur heeft de hoedanigheid van een gewestelijk opsporingsambtenaar (ANB, 2009). Voor deze masterproef zijn 11 natuurinspecteurs gevraagd naar hun visie en mening over de vergiftiging van roofvogels. Daarnaast is één natuurinspecteur van Oost-Vlaanderen uitgebreid geïnterviewd. De heer P. Van de Velde is een expert op het gebied van roofvogels binnen de natuur inspectieafdeling van het ANB.

3.5.1.1 Hoe worden roofvogels gevonden door natuurinspecteurs?

De natuurinspecteurs werken hoofdzakelijk op melding. Echter doen zij bij gelegenheid ook zelf vondsten. In gebieden waar in het verleden is gebleken dat daar vergiftigde roofvogels of stukken lokaas gevonden zijn, wordt over het algemeen vaker gecontroleerd. De meerderheid van de vergiftigde roofvogels worden gevonden in de maanden januari tot en met april. De verklaring die natuurinspecteur Van de Velde hiervoor geeft is tweeledig. Enerzijds hebben dieren in de winter meer honger dan in andere maanden en bijgevolg zullen zij sneller geneigd zijn van het aas te eten. Anderzijds vallen deze maanden buiten de jachtperiode, dit houdt in dat jagers niet in de bossen rondlopen met hun honden. De honden zouden eventueel van een vergiftigd karkas kunnen eten (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013). Uiteraard zijn dit speculaties gebaseerd op ervaringen en is voorzichtigheid op zijn plaats met betrekking tot generalisatie.

Iedere natuurinspecteur heeft zijn eigen gebied in Vlaanderen. Wanneer een melding binnenkomt van een dode roofvogel wordt deze geregistreerd en daarna wordt de bevoegde natuurinspecteur op de hoogte gesteld. Vervolgens contacteert deze natuurinspecteur de mensen van de melding en vraagt verdere informatie betreffende de plaats waar de roofvogel is gevonden en of er nog meer vogels liggen. Belangrijk is dat degenen die de vondst hebben gedaan, de dode roofvogel ter plaatse laten liggen zodat de natuurinspecteur kan vaststellen dat het om een authentieke vondst gaat. De natuurinspecteur doet ter plaatse een korte controle van de omgeving en neemt nadien de dode roofvogel en, zoals eerder vermeld, eventueel lokaas mee naar de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent. Zowel de roofvogel als het eventuele lokaas worden onderworpen aan een autopsie (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

3.5.1.2 Welke acties kunnen ondernomen worden na de vondst van een vergiftigde roofvogel?

Wanneer na analyse van de dode roofvogel en het eventueel aanwezige lokaas blijkt dat deze vergiftigd zijn, wordt het gebied waar de roofvogel is gevonden opnieuw doorzocht met een aantal natuurinspecteurs. Vervolgens zijn een aantal opties mogelijk. Ten eerste kan een proces-verbaal

(pv) worden opgemaakt tegen onbekenden wanneer geen verdachte is gevonden. Wanneer wel een verdachte in het vizier is, kan overgegaan worden tot een huiszoeking met toestemming. Natuurinspecteurs mogen geen huiszoeking verrichten zonder toestemming, dus de toestemming van de verdachte is vereist. Eventueel kan aan de onderzoeksrechter een huiszoekingsbevel gevraagd worden, maar in dat geval dienen zeer scherpe aanwijzingen te bestaan tegen de verdachte. Eveneens kan een machtiging tot visitatie bekomen worden na aanvraag bij de politierechtbank. De natuurinspecteurs krijgen desgevallend de toestemming een bepaald terrein te betreden. Indien gif gevonden wordt in een huis, is dit evenwel nog geen bewijs voor het vergiftigen van roofvogels. Echter is louter het bezit van bepaalde gifstoffen strafbaar. De gifstoffen die veel gevonden worden in het lokaas of dode roofvogels zijn aldicarb, strychnine, carbofuran en chloorfacinon, deze producten zijn verboden en het bezit hiervan is strafbaar (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

3.5.1.3 Worden roofvogels doelbewust vergiftigd of zijn zij bijkomende schade ?

Sommige jagers willen elke predator uitschakelen. Vossen, marters en zeker ook roofvogels. In enkele gevallen is het zeer duidelijk of een roofvogel doelbewust is vergiftigd. Een voorbeeld hiervan is een vergiftigd stuk lokaas dat onder het nest van een paar haviken is teruggevonden. In andere gevallen is de kans groot dat roofvogels bijkomende schade zijn in de strijd tegen vossen en marterachtigen (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

3.5.1.4 Wie zijn de mogelijke daders van de vergiftiging van roofvogels?

De ervaring van de heer P. Van de Velde als natuurinspecteur is, dat in alle zaken waar verdachten bij betrokken waren, deze altijd afkomstig waren uit het jagersmilieu. In het beste geval werden deze mensen vervolgd en veroordeeld. Zijn ervaring leert ook dat zelfs jachtoppassers en beëdigd jachtwachters roofvogels kunnen vergiftigen. Vanuit het jagersmilieu wordt altijd met de vinger naar duivenmelkers gewezen, maar feit is dat in de provincie Oost-Vlaanderen een verdachte altijd iemand was die met de jacht in aanraking is gekomen (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

3.5.1.5 Worden specifieke acties ondernomen om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan?

In 2011 zijn in Vlaanderen zestien acties georganiseerd tegen de vergiftiging van roofvogels. Helaas is in de meeste gevallen de dader onbekend gebleven (ANB, 2012). Dergelijke acties kunnen bestaan uit het volledig doorkammen van een jachtrevier of een onderzoek dat wordt opgestart samen met de politie. Een voorbeeld betreft een onderzoek, dat samen met de politie gevoerd werd, naar de vergiftiging van honden in Sinaai (Oost-Vlaanderen) rond de jaarwisseling. Het ene jaar

worden evenwel meer acties gevoerd dan het andere jaar. Acties bieden zich aan, soms gebeurt er iets waarop geanticipeerd wordt en een andere keer is geen aanleiding tot het ondernemen van acties. In Oost-Vlaanderen worden geen specifieke preventieve acties gevoerd tegen de vergiftiging van roofvogels. Naar aanleiding van bepaalde zaken worden wel persberichten verspreid, zodat burgers op de hoogte zijn van de problematiek. Echter worden dergelijke persberichten pas verspreid nadat alle onderzoeken afgerond zijn (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

3.5.1.6 Enquête resultaten van de natuurinspecteurs

De online-enquête is verstuurd naar 27 natuurinspecteurs uit Vlaanderen. Elf natuurinspecteurs hebben de enquête volledig ingevuld. Ten eerste is gevraagd of de natuurinspecteurs ooit in aanraking zijn gekomen met een vergiftigde roofvogel en hoe zij hier mee in aanraking zijn gekomen. Allen zijn hier gedurende hun carrière mee in aanraking gekomen. Drie natuurinspecteurs werden uitsluitend op de hoogte gebracht via een melding en de overige acht natuurinspecteurs zijn via een melding op de hoogte gebracht of kwamen er mee in aanraking na het doen van een eigen vondst.

De tweede vraag peilt naar de ideeën van natuurinspecteurs over de daders van de vergiftigingen. Jagers worden door iedere natuurinspecteur genoemd als schuldige partij. Eén van de natuurinspecteurs noemt specifiek de oudere generatie van jagers. Door vijf natuurinspecteurs worden, naast jagers, ook duivenmelkers genoemd. Daarnaast worden door twee natuurinspecteurs, naast jagers, boeren en pluimveehouders genoemd als schuldigen.

De volgende vraag peilt naar wat de natuurinspecteurs denken over de vergiftiging van roofvogels, is dit opzettelijk tegen de roofvogels gericht of zijn zij bijkomende schade in de strijd tegen andere diersoorten. Vijf natuurinspecteurs geven duidelijk aan dat beide gevallen voorkomen. Een deel van de roofvogels wordt opzettelijk vergiftigd en een ander deel is bijkomende schade in de strijd tegen vossen en marters. Eén natuurinspecteur geeft te kennen dat de roofvogels opzettelijk vergiftigd worden. De rest van de natuurinspecteurs denkt dat roofvogels hoofdzakelijk bijkomende schade zijn in de strijd tegen andere diersoorten. Voornamelijk buizerds zijn hiervan de slachtoffers en occasioneel haviken die in tijden van schaarste af en toe aas eten. Aangegeven wordt dat veel lokaas voor vossen wordt neergelegd door jagers, hiervan zijn roofvogels ook dikwijls het slachtoffer. Tevens zijn er boeren die gifstoffen neerleggen voor kraaien, die daarna weer opgegeten worden door roofvogels.

Vervolgens is de natuurinspecteurs gevraagd naar wat zij denken dat de impact van vergiftiging is op de populatie van roofvogels. De impact op roofvogels is moeilijk in te schatten. Zeldzame soorten kunnen te lijden hebben onder de vergiftigingen. Buizerds worden veel getroffen in Vlaanderen door vergiftigingen, echter doen zij het de laatste jaren goed qua aantallen.

Als laatste is de vraag gesteld of de natuurinspecteurs zaken kunnen veranderen in het tegengaan van de vergiftiging van roofvogels. De natuurinspecteurs geven aan dat zij achteraf veel doen om de daders te vatten, zoals huiszoekingen en toxicologische analyses. Daarnaast is het erg moeilijk de daders op heterdaad te betrappen bij het uitleggen van het gif, aangezien het gif bijna overal neergelegd kan worden. Het sensibiliseren van de samenleving wordt door enkele natuurinspecteurs genoemd als nuttig. Wandelaars dienen op de hoogte gebracht te worden van de problematiek, zodat zij verdachte zaken kunnen herkennen. Daarnaast is persoonlijk contact met de jagers ook belangrijk. Tevens is het sensibiliseren van jagers en jachtwachters op de wildbeheereenheden vergaderingen (WBE) over de gevaren en het gebruik van gifstoffen, door beleidsadviseurs van het ANB wenselijk. Meer preventief toezicht in het veld en het in kaart brengen van gevallen van vergiftiging en aan de hand hiervan gerichte huiszoekingen en visitaties doen, zijn enkele zaken die worden aangedragen door de natuurinspecteurs. Eén natuurinspecteur brengt naar voren dat verschillende huiszoekingen het gebruik van gif in bepaalde (jagers) kringen hebben doen afnemen. Echter is een toename van het gebruik van gif door mensen op het platteland waargenomen. Omwille van emotionele gebeurtenissen zoals het doden van kippen, eenden of konijnen door vossen en marters, worden allerlei middelen ingezet om deze daders te doden.

3.5.2 De boswachters

De belangrijkste taak van de boswachter is het beheer. Boswachters zijn enkel te vinden in het domein van het ANB. Zij staan in voor het toezicht binnen de domeinen en werken tevens preventief. Daarnaast hebben boswachters, net als de natuurinspecteurs, het recht om zelf pv's op te stellen wanneer zij een bepaald feit vaststellen. Indien het om een misdrijf gaat dienen de boswachters evenwel een natuurinspecteur in te schakelen (ANB, 2009).

3.5.3 Het aantal natuurinspecteurs in Vlaanderen

Het aantal natuurinspecteurs wisselt per jaar. Binnen het ANB zijn twee soorten natuurinspecteurs te onderscheiden. Enerzijds de natuurinspecteurs die louter natuurinspectiewerk doen en anderzijds mensen die deeltijds natuurinspectietaken uitvoeren en de rest van de tijd boswachter zijn. Op 1 januari 2013 waren binnen Vlaanderen 27,8 voltijdse equivalenten (VTE) werkzaam als natuurinspecteurs. Daarenboven waren 3,3 VTE werkzaam als boswachters met deeltijdse

natuurinspectietaken. Globaal gesteld heeft elke provincie aldus zes natuurinspecteurs. Met dit aantal aan natuurinspecteurs is het ingewikkeld alle dagen van de week een natuurinspecteur paraat te hebben staan. Op dit moment heeft elke natuurinspecteur eens per maand weekenddienst, waarbij de natuurinspecteurs met zijn tweeën werken. Bijgevolg houdt dit in dat er elke maand één weekend is waarbij geen natuurinspecteurs werkzaam zijn. Een ideale situatie zou zijn dat in elke provincie acht natuurinspecteurs werkzaam zijn en bijgevolg ook in alle weekenden natuurinspecteurs te bereiken zijn. Aan de heer P. Vandenabeele, hoofd cel natuurinspectie Oost-Vlaanderen, is de vraag gesteld of alle natuurinspecteurs hun taken naar behoren kunnen uitvoeren met de middelen en manschappen die zij tot hun beschikking hebben. De taken van de natuurinspecteurs met betrekking tot het houden van toezicht schieten er op dit moment soms bij in. De natuurinspecteurs komen voornamelijk in actie naar aanleiding van klachten die zij binnenkrijgen. Wanneer zij meer mensen tot hun beschikking zouden krijgen, kunnen zij meer toezichtrondes doen, in plaats van hoofdzakelijk bezig te zijn met klachten. Drie opties werden aangedragen om dit euvel op te lossen. Een eerste mogelijkheid is in elke provincie meer natuurinspecteurs aan te stellen. Ten tweede zou de lokale politie meer taken rond natuurtoezicht kunnen uitvoeren. Op dit moment gebeurt dit sporadisch wanneer een agent zelf geïnteresseerd is in de natuur, dan neemt hij deze taken uit zichzelf op zich. Het zou een welkome aanvulling zijn op het totale korps van de politie om meer aandacht te hebben voor de natuur. De derde optie is de milieuambtenaar, die aangesteld is in iedere gemeente, aan te duiden als toezichthouder. De milieuambtenaar kan op gemeentelijk niveau toezicht houden, echter wordt deze optie tot op heden te weinig benut. Concluderend kan gesteld worden dat meer gedaan kan worden om het toezicht in Vlaanderen te optimaliseren en vooral de hierboven genoemde tweede en derde optie zouden een welkome aanvulling zijn op het werk dat de natuurinspecteurs uitvoeren (gesprek met P. Vandenabeele, hoofd cel natuurinspectie Oost-Vlaanderen, 29 juli 2013).

3.5.4 De databank van de processen-verbaal van het ANB

De natuur inspectieafdeling van het ANB heeft een databank die toelaat om pv's op een uniforme manier op te stellen en te registreren (ANB, 2009). De natuur inspectieafdeling van Oost-Vlaanderen houdt sinds 2006 een databank bij van de binnengebrachte dode roofvogels. Hieronder volgt een analyse van de binnengebrachte dode roofvogels in de provincie Oost-Vlaanderen vanaf het jaar 2006 tot en met 2013 (ANB, 2013b).

3.5.4.1 2006

In 2006 werden bij twaalf vaststellingen dertig dode buizerds, drie stukken lokaas en één bruine kiekendief gevonden, waarvan het vermoeden van vergiftiging bestond. Tevens werden bij vijf

vaststellingen ook stukken lokaas gevonden. In één geval bestond de vaststelling louter uit een stuk vergiftigd lokaas. Daarnaast werden een bunzing en een rat gevonden. Alle roofvogels, op één buizerd na, werden naar de Universiteit van Gent opgestuurd voor toxicologisch onderzoek. Van acht buizerds kon niet vastgesteld worden wat de exacte doodsoorzaak was. Van de overige tweeëntwintig buizerds en één bruine kiekendief is na toxicologisch onderzoek vastgesteld dat de doodsoorzaak vergiftiging was. Carbofuran was hierbij de meest gebruikte gifstof. Bij drie van de twaalf vaststellingen werd een pv opgemaakt en in alle gevallen was dit tegen bekenden.

3.5.4.2 2007

In dit jaar werden bij dertien vaststellingen twaalf buizerds, vijf sperwers, één torenvalk en zeven stukken lokaas gevonden. Hiervan werden negen buizerds, één torenvalk en alle stukken lokaas opgestuurd naar de Universiteit van Gent voor een autopsie en een toxicologisch onderzoek. Bij drie vaststellingen werden tevens stukken lokaas gevonden. Helaas zijn van 2007 geen resultaten bekend van het toxicologisch onderzoek, noch van eventuele pv's die zijn opgesteld.

3.5.4.3 2008

In 2008 zijn bij achttien vaststellingen elf buizerds, één sperwer en één grauwe kiekendief gevonden. Daarnaast werden drie duiven, twee kippen, één vos, zes kraaien, één ree, één meeuw, twee bunzingen en één ekster gevonden. Hiervan zijn twee duiven, twee kippen, zes kraaien, één ekster en twee bunzingen gebruikt als lokaas. Van de rest van deze dieren is vastgesteld dat één duif, één meeuw en één vos zijn vergiftigd en van de ree is geen doodsoorzaak vastgesteld. Van de roofvogels is vastgesteld dat één buizerd werd afgeschoten, zes buizerds werden vergiftigd, één sperwer en vier buizerds zijn een niet-verdachte dood gestorven en één grauwe kiekendief is mogelijkwijs afgeschoten, maar hiervoor was niet genoeg bewijs te vinden. Van de achttien vaststellingen is negen keer een pv opgesteld, waarvan acht keer tegen bekenden en één keer tegen onbekenden. De gifstoffen die in 2008 zijn gebruikt betreffen aldicarb, chloorfacinon en carbofuran.

3.5.4.4 2009

In 2009 zijn bij drieëntwintig vaststellingen negentien buizerds, één havik, één reiger, één gaai, één wulp, één fazant, één konijn en twee vossen gevonden. De fazant en het konijn bleken na analyse slachtafval te zijn. Van de wulp, de reiger en de gaai is geen doodsoorzaak bekend en van de twee vossen werd vastgesteld dat deze vergiftigd werden. Van twaalf buizerds is na analyse vast komen te staan dat zij vergiftigd werden, één buizerd werd afgeschoten, bij zes buizerds kon geen doodsoorzaak worden vastgesteld en één havik werd eveneens vergiftigd. Daarnaast werden bij vijf vaststellingen van roofvogels eveneens lokaas gevonden. Tevens werd in vier andere gevallen louter

een vaststelling gedaan van lokaas, zonder dat vergiftigde roofvogels werden gevonden. Ook dit jaar zijn de meest gebruikte gifstoffen aldicarb, chloorfacinon en carbofuran. Bij zeventien van de drieëntwintig vaststellingen werd een pv opgesteld, waarvan twee pv's bij de politie.

3.5.4.5 2010

In dit jaar zijn bij acht vaststellingen zes buizerds, één bruine kiekendief, één kraai en één kat gevonden. Bij drie buizerds kon vastgesteld worden, na analyse, dat zij vergiftigd werden. Van de overige drie buizerds en één kraai was de doodsoorzaak onbekend. De bruine kiekendief en de kat werden eveneens vergiftigd. Carbofuran en aldicarb waren hierbij de gebruikte gifstoffen. Bij vier van de acht vaststellingen werd een pv opgesteld.

3.5.4.6 2011

In 2011 zijn bij vijftien vaststellingen twaalf buizerds, twee bruine kiekendieven, één sperwer, één havik, één wespndief, één kokmeeuw, één holenduif en wederom één kat gevonden. In één geval werd bij een buizerd lokaas teruggevonden in de vorm van een vergiftigde duif. In twee andere gevallen werd slechts het lokaas gevonden, zonder vergiftigde roofvogels in de buurt. Van zes buizerds is, na analyse, vast komen te staan dat zij vergiftigd zijn, bij vijf buizerds werd geen doodsoorzaak vastgesteld en één buizerd werd afgeschoten. Daarnaast is vastgesteld dat één havik is vergiftigd, één sperwer is gestorven door een hoofdtrauma, één wespndief is afgeschoten, één holenduif een natuurlijke dood is gestorven en bij de twee bruine kiekendieven, één kokmeeuw en één kat werd geen doodsoorzaak vastgesteld. De gifstoffen die zijn gebruikt betreffen aldicarb, carbofuran en bromadiolon. Bij negen van de vijftien vaststellingen werd een pv opgesteld, waarvan het één politie pv betrof.

3.5.4.7 2012

In 2012 zijn bij zestien vaststellingen elf buizerds, één wulp, één reiger, één kokmeeuw, één stormmeeuw en één vos gevonden. Bij vijf buizerds, één kokmeeuw en één stormmeeuw is vastgesteld, na analyse, dat zij vergiftigd werden. Van twee buizerds en één wulp bleef de doodsoorzaak onbekend, één buizerd stierf door uitputting en drie buizerds hadden een trauma. Eén vos en één reiger stierven beiden door afschot. In twee gevallen werden naast de roofvogels ook vergiftigde stukken lokaas gevonden. In vijf andere gevallen werden louter stukken lokaas gevonden, waaronder een konijn, twee houtduiven, een ekster en vleugelresten van fazanten en eenden. Bij acht van de zestien vaststellingen is een pv opgemaakt.

3.5.4.8 2013

Tot 1 juni 2013 werden bij twaalf vaststellingen elf buizerds, één rode wouw, één turkse tortelduif, één eekhoorn en één vos gevonden. Van tien buizerds kon, na analyse, geen doodsoorzaak vastgesteld worden, ondanks het feit dat bij zeven van deze buizerds vergiftigd lokaas werd gevonden. Ook bij één rode wouw, één turkse tortelduif, één eekhoorn en één vos kon geen doodsoorzaak vastgesteld worden. Van de vier gevonden stukken lokaas werd in drie gevallen vastgesteld dat deze vergiftigd waren. Bij drie van de twaalf vaststellingen werd een pv opgemaakt voor het neerleggen van vergiftigd lokaas. De verschillende stukken lokaas testten positief voor carbofuran.

3.6 De belangrijkste verdachten aan het woord

De twee meest genoemde verdachten zijn jagers en duivenmelkers. In deze paragraaf krijgen zij de kans hun kant van het verhaal te laten horen.

3.6.1 De jagers

De Hubertus Vereniging Vlaanderen (HVV) is de belangenvereniging voor de jacht en jagers in Vlaanderen en is de officiële gesprekspartner op het gebied van jacht voor de Vlaamse Overheid. De HVV is naar hun standpunt en mening gevraagd wat betreft de vergiftiging van roofvogels. De HVV distantieert zich van de vergiftiging van roofvogels, zij zijn fel tegen het vergiftigen van dieren en bijgevolg ook roofvogels. De HVV is van mening dat de media erg makkelijk naar jagers wijst als de schuldige partij. Iedereen kan in theorie een vergiftigd stuk aas plaatsen in een bos, echter als dit gebeurt wordt meteen naar jagers gewezen en niet naar andere partijen. Kippenhouders met een vrije uitloop zijn immers niet altijd blij met roofvogels, wanneer de kuikens gedood worden. Ook volièrehouders zien roofvogels liever gaan dan komen. Roofvogels kunnen vogels in een volière flinke angst bezorgen, met als uiterste gevolg dat de vogels zich doodvliegen tegen het gaas. Echter steekt de HVV haar kop niet in het zand en erkent dat waarschijnlijk enkele jagers het vergiftigen van roofvogels op hun geweten hebben. Zij denken niet dat het vergiftigen van roofvogels op grote schaal door jagers gebeurt. Volgens de HVV zijn er een aantal rotte appels in het jagersmilieu die het verpesten voor het merendeel van de jagers. Het overgrote deel van de jagers doet goed werk en houdt de natuur in evenwicht. De HVV benadrukt duidelijk dat zij absoluut niets te maken wil hebben met jagers die giftig lokaas neerleggen. Binnen hun vereniging zijn zij nog niet in aanraking geweest met deze problematiek. Tevens voeren zij geen speciaal beleid rond de vergiftiging van roofvogels, wat misschien wel op zijn plaats zou zijn aangezien zij erkennen dat enkele jagers er niet voor terugdeinzen giftige stoffen te gebruiken (gesprek met woordvoerder HVV, 9 juli 2013).

Enquête voor de jagers

Daarnaast is een enquête online geplaatst voor mensen uit het jagersmilieu. In deze enquête zijn de jagers mede gevraagd naar hun mening betreffende de vergiftiging van roofvogels en is gevraagd naar wie zij denken dat de daders hiervan zijn. De enquête is ingevuld door 175 respondenten.

De jagers zijn gevraagd naar wie zij denken dat verantwoordelijk zijn voor de vergiftiging van roofvogels middels een meerkeuzevraag. Meerdere antwoorden waren hierbij mogelijk en 170 respondenten hebben deze vraag beantwoord. Van de respondenten is 73,53% van mening dat onder andere duivenhouders verantwoordelijk zijn, gevolgd door kippenhouders met 50,59% en jagers zelf met 50%. De twee 'hoofdverdachten' uit de literatuur, namelijk jagers en duivenhouders, staan bij de antwoorden van de jagers in de top drie. Tevens is een open vraag gesteld om te peilen naar de ideeën van jagers over potentiële verdachten. Duivenhouders worden vaak genoemd, vanwege de waarde van goede prijsduiven. Daarnaast wordt aangegeven dat als jagers roofvogels vergiftigen, dit waarschijnlijk jagers van de oude stempel zijn met ouderwetse ideeën en die tevens geen jachtopleiding hebben genoten. Wanneer andere verdachten worden geopperd, zoals boeren, kippenhouders en volièrehouders, wordt in veel gevallen ook gesproken over de 'oudere generatie'. De verklaring die wordt gegeven is dat de oudere generatie het gebruik van gifstoffen nog kent van vroeger toen het gebruik algemeen verspreid was. Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat zij hoofdzakelijk denken dat de oudere generatie gif gebruikt en de jongere generatie, van jagers, duivenhouders, boeren, kippenhouders en volièrehouders inmiddels 'beter' weten. Gesproken wordt over een mentaliteitswijziging bij de nieuwe generatie van jagers. Een citaat uit de enquête dat dit onderstreept is: “Dit kan gaan van duivenkwekers tot eventueel jagers. En als het dan al jagers zouden zijn, zullen het veelal 65 plussers zijn. Als jonge jager merk ik tijdens gesprekken dat die mensen een heel andere kijk hebben op het vergiftigen van vogels, en in het algemeen met andere zaken die verboden zijn. Tijdens die gesprekken merk ik ook dat jongere, en verantwoorde jagers, zo'n zaken nooit zouden doen”.

Vervolgens is de vraag gesteld of jagers een persoon kennen die wel eens een vergiftigd stuk lokaas heeft neergelegd, 171 respondenten hebben deze vraag beantwoord. Deze vraag is door 28,65% van de respondenten positief beantwoord. De meest genoemde personen betreffen: duivenhouders, jagers, specifiek jagers van de oude garde en landbouwers. Daarbij wilde 10,53% van de respondenten deze vraag niet beantwoorden en 60,82% heeft deze vraag met 'nee' beantwoord.

Daarna is de vraag gesteld of jagers denken dat roofdieren een bedreiging kunnen vormen voor de populaties van jachtwild. De voornaamste reden dat jagers gif zouden neerleggen is het beschermen

van het jachtwild, bijgevolg peilt deze vraag naar de percepties over roofdieren. Het was een open vraag waar jagers hun mening mochten geven, evenwel kwamen steeds dezelfde antwoorden terug. Van de 167 respondenten, waren 51 respondenten resoluut en gaven te kennen dat roofdieren geen bedreiging vormen voor populaties van jachtwild. Daarentegen zijn 27 respondenten van mening dat slechts bij een overpopulatie van roofdieren zij een bedreiging vormen voor het jachtwild. Daarnaast zijn 38 respondenten de mening toegedaan dat roofvogels niet zozeer een bedreiging vormen voor het jachtwild. Hoofdzakelijk vossen en kraaien, maar ook marterachtigen zien zij daarentegen wel als een grote bedreiging. Vervolgens hebben 51 respondenten geantwoord dat roofdieren zeker een bedreiging vormen voor het jachtwild en zij maken geen onderscheid tussen soorten of groottes van populaties. Uit deze antwoorden blijkt dat een deel van de jagers roofdieren, waaronder ook roofvogels, als een bedreiging ziet voor het jachtwild. Voornamelijk de vos wordt gezien als een diersoort waarvan er in Vlaanderen te veel zouden zijn. Veel respondenten geven ook aan dat zij denken dat de vergiftigingen waarschijnlijk bedoeld zijn om vossen uit te roeien. Deze denkwijze komt overeen met hetgeen de heer P. Van de Velde, natuurinspecteur, vermeldde. Volgens de natuurinspecteur zijn veel roofvogels bijkomende schade in de strijd tegen vossen, niettegenstaande ook vergiftigingen uitdrukkelijk bedoeld zijn voor roofvogels (gesprek P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

Nadien is de vraag gesteld of de respondenten zelf wel eens een stuk vergiftigd lokaas hebben neergelegd. Het betrof een open vraag waar de respondenten zo veel mogelijk informatie konden invullen als zij nodig achtten. Vijftien personen geven aan ooit rattengif neergelegd te hebben rond hun huis, bedoeld voor ratten of muizen. Daarnaast geeft één persoon te kennen vroeger gif te hebben neergelegd toen dit nog toegelaten was. Twee respondenten geven toe wel eens gif te hebben neergelegd voor wilde katten. Tevens geven twee respondenten toe wel eens gif te hebben neergelegd voor vossen. Veertien van de 173 respondenten hebben er voor gekozen deze vraag niet te beantwoorden.

De laatste vraag heeft te maken met oplossingen die kunnen worden aangedragen om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan. Het antwoord dat het meest is gegeven, is het onder controle houden van de roofvogel populaties. Wanneer in bepaalde gebieden te veel roofvogels zijn, moeten deze gereguleerd kunnen worden door middel van afschot, het leggen van klemmen of het schudden van eieren. Het sensibiliseren van de samenleving, voorlichting geven over roofvogels en hun voordelen benoemen is het op één na meest gegeven antwoord. Aangedragen wordt dat veel mensen slecht geïnformeerd zijn over de leefwijze van roofvogels en wanneer roofvogels beter begrepen zouden worden, minder illegale bestrijding toegepast zal worden. Ook wordt door veel

respondenten aangegeven dat andere roofdieren, zoals vossen, marters, kraaien, eksters en kauwen een plaag aan het worden zijn. Wanneer deze dieren (meer) legaal bejaagd mogen worden, zal de vergiftiging van roofvogels ook minder worden. Waarschijnlijk worden niet alle roofvogels opzettelijk vergiftigd, maar zijn velen bijkomende schade in de strijd tegen andere roofdieren. Bijkomend wordt aangegeven dat meer controle in het veld en hogere straffen en boetes voor de daders gewenst zijn. Andere oplossingen die worden aangedragen zijn onder andere: wachten tot de oude garde jagers/duivenhouders/boeren weg zijn, een openlijk debat voeren met betrokken partijen (ANB, jagers, natuurverenigingen, Vogelbescherming), een uitgebreide studie uitvoeren naar wie hinder ondervinden van roofvogels, gif reguleren en een levenslang jachtverbod voor degenen die betraapt zijn.

3.6.2 De duivenhouders

Duivenhouders zijn, door middel van een online-enquête, mede gevraagd naar hun mening betreffende de vergiftiging van roofvogels en wie zij denken dat de daders hiervan zijn.

De eerste vraag peilt, middels een meerkeuzevraag met meerdere antwoordmogelijkheden, naar de ideeën van duivenhouders over de daders van de vergiftiging van roofvogels. Deze vraag is door 65 respondenten ingevuld en 38 keer is voor jagers gekozen als één van de verdachten. Het is opvallend dat jagers naar duivenhouders als de hoofdverdachten wijzen en duivenhouders op hun beurt naar jagers wijzen als de hoofdverdachten. De rest van de antwoorden liggen redelijk dicht bij elkaar: 18 keer wordt naar weidevogelbeschermers gewezen, 17 keer naar kippenhouders, 15 keer naar volièrehouders en 16 keer naar duivenhouders zelf. Deze vraag is ook in een open vorm gesteld en daaruit blijkt dat het merendeel van de respondenten van mening is dat duivenhouders zich niet bezig houden met het vergiftigen van roofvogels. Een reden die hiervoor gegeven wordt is dat het vergiftigen van roofvogels door duivenhouders niet doeltreffend is. Met het neerleggen van gif worden hoofdzakelijk aaseters, zoals de buizerd getroffen. De roofvogels waar duivenhouders voornamelijk last van hebben zijn haviken, slechtvalken en sperwers. Duivenhouders blijken goed op de hoogte te zijn van welke roofvogels daadwerkelijk een bedreiging vormen voor hun duiven en welke niet.

Op de vraag of duivenhouders personen kennen die wel eens een vergiftigd stuk lokaas hebben neergelegd, werd door 59 van de 68 respondenten 'nee' geantwoord. Zes personen wilden geen antwoord geven op de vraag en drie personen gaven aan een persoon te kennen die ooit gif heeft neergelegd. Deze vraag betrof een meerkeuzevraag met de optie tot het geven van bijkomende informatie. Twee van de drie respondenten die aangaven iemand te kennen, hebben deze persoon

beschreven. In het ene geval betrof het een vogelkweker en in het andere geval een boswachter.

De daaropvolgende vraag betreft het feit of roofvogels een bedreiging kunnen vormen voor wedstrijdduiven. Zeven van de 68 respondenten geven aan roofvogels niet als een grote bedreiging te zien voor hun duiven. Daarentegen zijn 61 respondenten sterk overtuigd van de bedreiging die roofvogels vormen ten aanzien van hun duiven. Veel respondenten gaven voorbeelden van aanvallen op hun duiven door slechtvalken, haviken en sperwers en in de meeste gevallen liep dit fataal af voor de duiven. Tevens komt naar voren dat vooral jonge onervaren duiven een makkelijke prooi zijn voor roofvogels, echter zijn ook genoeg gevallen bekend van oudere en ervaren duiven die ten prooi vallen. Een voorbeeld hiervan is het volgende citaat: “Ik ken mensen (nationale kampioenen) die hun topduif hebben zien opeten door de roofvogel, waar enkele weken eerder nog 20.000 euro voor geboden was”. Echter wordt ook aangedragen dat sommige duivenhouders de schuld op roofvogels steken als één van hun duiven niet is teruggekeerd, hoewel niet daadwerkelijk is vastgesteld dat de duif is aangevallen door een roofvogel. Een ander punt dat door meerdere duivenhouders naar voren wordt gebracht is het feit dat zij vinden dat er de laatste jaren te veel roofvogels in Vlaanderen zijn. Gesproken wordt van een ware plaag en een verstoring van het evenwicht, dit heeft geleid tot meerdere aanvallen op duiven. Door een aantal respondenten wordt gesproken over het feit dat veel jonge duiven in de wintermaanden gepakt worden door roofvogels. In het vroege voorjaar vliegen de jonge onervaren duiven uit. De periode dat deze duiven uitvliegen, is tevens een periode van schaarste voor roofvogels, het voedselaanbod is dan zeer beperkt. Om te voorkomen dat minder jonge duiven worden aangevallen, kan gekweekt worden vanaf februari. Tegen de tijd dat de jonge duiven uitvliegen, kunnen reeds andere jonge vogels als voedsel dienen, zoals merels, spreeuwen etc. Vanaf april/mei is de dreiging van roofvogels minder groot, doordat het voedselaanbod voor roofvogels is toegenomen. Deze oplossing wordt door enkele duivenhouders aangedragen.

Vervolgens is de vraag gesteld of duivenhouders zelf ooit een vergiftigd stuk lokaas hebben neergelegd. Geen enkele van de respondenten geeft aan zelf gif neergelegd te hebben, op drie respondenten na die wel eens rattengif hebben neergelegd voor muizen en ratten. Eén van de 65 respondenten heeft deze vraag niet ingevuld. Enkele duivenhouders geven aan natuurliefhebbers te zijn, een ander woont in een stedelijk gebied waar dit te gevaarlijk zou zijn en anderen kennen effectievere oplossingen voor het verjagen van roofvogels. Voorbeelden hiervan zijn: lawaai maken, kraaien, kauwen en eksters aantrekken, een vogelverschrikker plaatsen, oehoe geluiden afspelen of zwaailichten plaatsen.

Bovendien is gepeild naar oplossingen die de vergiftiging van roofvogels kunnen inperken. De meeste duivenhouders zijn van mening dat er een te veel aan roofvogels is en bijgevolg zijn hun oplossingen hoofdzakelijk gericht op het verminderen van het aantal roofvogels waardoor de vergiftiging ook zal minderen. De oplossing die het meest naar voren komt is het minder beschermen van de natuur en de natuur haar gang laten gaan. Naar voren wordt gebracht dat de populaties van roofvogels onnatuurlijk hoog zijn doordat zij te veel beschermd worden. Het op één na meest gegeven antwoord is het verminderen of het stoppen met het uitzetten van roofvogels in de natuur. Tevens wordt door velen geopperd de bestaande populatie van roofvogels in te perken en te stoppen met het plaatsen van kunstmatige broedplaatsen.

De laatste vraag peilt naar waarom duivenhouders denken dat altijd naar jagers en duivenhouders wordt gewezen als de schuldige partij. Bijna driekwart van de respondenten geeft aan dat het beschuldigen van deze twee partijen een logisch gevolg is doordat zij het meest slachtoffer zijn van roofvogels. Veel duivenhouders verliezen jaarlijks tot tientallen duiven en jagers zijn bang dat roofvogels te veel jonge fazanten en konijnen opeten. Duivenhouders geven aan dat zij openlijk durven te klagen over de schade die roofvogels aanbrengen aan hun duivenbestand. Uiteraard wil dit niet zeggen dat zij daarom degenen zijn die de roofvogels daadwerkelijk vergiftigen. Ook andere partijen worden benadeeld door roofvogels, maar klagen er niet openlijk over. Te denken valt aan kippenhouders of volièrehouders.

3.6.3 Wie zijn de slachtoffers?

In deze masterproef worden roofvogels benaderd als slachtoffers. Vanzelfsprekend zijn zij ook slachtoffer van vergiftiging. Echter komt uit de enquêtes duidelijk naar voren dat jagers en duivenhouders zichzelf als de slachtoffers beschouwen. Echter zijn er ook jagers en duivenhouders die de impact van roofvogels op hun jachtwild en prijsduiven relativeren. Desalniettemin is het overgrote deel van de duivenhouders de mening toegedaan dat zij het slachtoffer zijn van de roofvogels. Jaarlijks verliezen duivenhouders een deel van hun duivenbestand aan roofvogels. Ook een deel van de jagers is van mening dat roofvogels schade toebrengen aan het jachtwild, evenwel zien zij de roofvogels minder als een bedreiging dan de duivenhouders. Vossen en marters worden als de grootste bedreiging beschouwd. In hoeverre jagers beschouwd kunnen worden als slachtoffers is voor discussie vatbaar. Dat zij concurreren met roofdieren moge duidelijk zijn. Echter, of gesproken kan worden van slachtoffers is een andere vraag. De vraag kan evenwel ook omgedraaid worden, zijn vossen en marters slachtoffers van jagers? Beweerd kan worden dat jagers de prooien van vossen en marters voor hun neus wegkappen en deze roofdieren daarmee dus benadelen. Waarschijnlijk kan in het geval van jagers en roofdieren beter worden gesproken over

concurrenten. Jagers en roofdieren, zoals vossen, marters en roofvogels zijn allen 'jagers'. In het geval van de duivenhouders kan wel worden gesproken van slachtoffers. Duivenhouders beoefenen een hobby uit, waar soms veel geld mee te verdienen valt, tevens concurreren zij niet met roofvogels. In hoeverre roofvogels het kwalijk kan worden genomen dat zij af en toe een duif pakken is in dit geval de vraag. Roofvogels proberen te overleven en als zij de kans krijgen een (jonge) duif aan te vallen, zullen zij dit niet nalaten. Dergelijk natuurlijk gedrag van deze dieren is te begrijpen en valt bijgevolg niet af te keuren. Evenwel kan ook niet ontkend worden dat duivenhouders oprecht te lijden hebben onder het gedrag van roofvogels. Niettemin is het vergifigen van roofvogels alleszins geen oplossing. Niet in de eerste plaats aangezien daarmee aaseters worden getroffen en deze geen bedreiging vormen voor duivenhouders, maar ook vanwege het feit dat dit een zeer dieronvriendelijke methode is. Andere oplossingen werden in de vorige paragraaf aangedragen, zoals het kweken vanaf de maand februari of roofvogels verjagen bij het duivenhok. Eén van de respondenten gaf bovendien aan de vogels in zijn tuin, zoals mussen en merels, dagelijks te voederen met brood. Het doel daarvan is voldoende voedsel voorzien, in de vorm van potentiële prooien, voor de roofvogels, zodat zij de duiven met rust laten. Dit zijn allerlei manieren waarmee voorkomen kan worden dat duiven ten prooi vallen. Concluderend kan gesteld worden dat in het geval van jagers in relatie tot roofvogels, beide kunnen worden gezien als 'concurrenten'. In het geval van duivenhouders en roofvogels kunnen zij beide beschouwd worden als 'slachtoffers'.

3.7 Roofvogelpopulaties in Vlaanderen

Veel respondenten uit de enquête voor jagers en duivenhouders geven aan dat zij bepaalde roofvogels als een last zien. De drie meest genoemde roofvogels zijn de sperwer, de havik en de slechtvalk. Aangegeven wordt dat de populaties van deze soorten te groot zijn geworden in Vlaanderen. Een aantal respondenten spreekt over deze roofvogels als een ware plaag. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van deze drie roofvogelsoorten en de meest vergiftigde roofvogel van Vlaanderen, de buizerd. Schattingen met betrekking tot hun aantallen worden gegeven en tevens wordt hun dieet verduidelijkt. Hoeveel roofvogels er in Vlaanderen leven is echter niet gemakkelijk te omschrijven. De slechtvalk is de meest opgevolgde roofvogel in Vlaanderen. Van deze soort zijn bijgevolg zeer gedetailleerde cijfers bekend met betrekking tot aantallen (Rodts, 2012). In Vlaanderen zijn echter geen recente cijfers bekend over de sperwer, havik en buizerd. De laatste officiële cijfers van deze vogels zijn terug te vinden in de 'Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002'. Door de ecologie van deze roofvogels, zijn zij veel moeilijker op te volgen dan de slechtvalk (gesprek met I. Buntinx, educatief- en projectmedewerker Vogelbescherming Vlaanderen vzw, 5 augustus, 2013).

3.7.1 *De slechtvalk*

Eind jaren zestig stierf de slechtvalk uit in België, voornamelijk vanwege schadelijke pesticiden in de landbouw. In de jaren tachtig werd het gebruik van deze pesticiden verboden en vanaf die tijd werden in de wintermaanden enkele slechtvalken gespot die vanuit Scandinavië kwamen overwinteren in België (Sint-Romboutstoren, s.d.). De slechtvalk werd na, ongeveer veertig jaar van afwezigheid in Vlaanderen, in 1996 opnieuw broedend waargenomen. Tegenwoordig is de slechtvalk een relatief goed vertegenwoordigde broedvogel in Vlaanderen. In 2010 werden 47 broedparen geteld, ten opzichte van 43 broedparen in 2009 (Vogelbescherming Vlaanderen, 2011). In 2011 steeg het aantal broedparen aanzienlijk naar 60 paren. Bijgevolg werden in 2011 89 jongen groot gebracht ten opzichte van 93 jonge slechtvalken in 2010. Het Fonds voor de Instandhouding Roofvogels (FIR) is verantwoordelijk voor het succes van deze vogelsoort. Het FIR heeft door heel Vlaanderen nestkasten geplaatst speciaal voor de slechtvalken. De belangrijkste prooien voor de slechtvalken zijn stadsduiven, vanwege het feit dat veel van de nestkasten geplaatst zijn middenin of in de onmiddellijke omgeving van steden op hoge gebouwen, kathedralen, koeltorens en industriële schoorstenen (Rodts, 2012). Naast duiven, zijn waadvogels en eenden veel geziene prooien van de slechtvalk (Valkama et al., 2005).

3.7.2 *De sperwer*

Het dieet van de sperwer bestaat voor een groot deel uit kleine zangvogels, zoals vinken en mussen (Zsolt & Jozsef, 1993). Echter kan een vrouwelijke sperwer ook grotere vogels vangen, zoals duiven of hoenders (jachtwild). Evenwel is het aantal grotere prooien bij sperwers laag, ten hoogste 5% voor duiven en 1-2% voor hoenders. Bijgevolg kan gesteld worden dat de impact die sperwers hebben op jachtwild nagenoeg verwaarloosbaar is (Valkama et al., 2005). Sperwers kunnen zelfs van nut zijn in jachtgebieden, omdat kraaien en Vlaamse gaaien een graag geziene prooi zijn van de sperwer. Kraaien en Vlaamse gaaien jagen immers op jong jachtwild, bijgevolg zien de jagers hen niet graag in en rond de jachtgebieden (Brown, 2013). In alle delen van Vlaanderen komt de sperwer tot broeden, echter bereiken zij zelden hoge dichtheden. Met uitzondering van de Zuiderkempen, het Pajottenland en langs de rand van het Kempens Plateau waar grotere gebieden zijn met meerdere sperwers. In 2002 werd het aantal broedparen geschat op 1500-2500 paren, bijgevolg kan gesteld worden dat de sperwer een vrij talrijke broedvogel is in Vlaanderen (Vermeersch et al., 2004).

3.7.3 *De havik*

Net zoals sperwers kunnen ook haviken van nut zijn in jachtgebieden, aangezien zij de kraaienpopulatie in toom houden. Evenwel dient toegegeven te worden dat haviken ook op

jachtwild jagen. Uit studies in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk bleek evenwel dat de impact van haviken op populaties van jachtwild erg klein is en bijgevolg geen significant effect had. Daarbij weegt het voordeel dat haviken met zich meebrengen, namelijk populaties van kraaiachtigen en zelfs sperwers onder controle houden, zwaarder door dan hun impact op het jachtwild (Brown, 2013). De havik is in Vlaanderen een betrekkelijk schaarse broedvogel. Haviken zijn hoofdzakelijk in grote boscomplexen te vinden in de Antwerpse en Limburgse Kempen en in het noorden van Vlaams-Brabant. In het Kempens Plateau en op de vlakte van Bocholt is de soort goed vertegenwoordigd. In 2002 werd het aantal broedparen in Vlaanderen geschat op 300-400 paren (Vermeersch et al., 2004). Het dieet van haviken bestaat voornamelijk uit hoenders (hazelhoen, fazant, patrijs, sneeuwhoen, korhoen), aangevuld met haasachtigen, kraaien, duiven, lijsters, zangvogels en andere kleine vogels, waaronder spreeuwen (Manosa, 1994; Brown, 2013).

3.7.4 De buizerd

De buizerd is één van de meest voorkomende roofvogels in Vlaanderen. Zij zijn het talrijkst in de bosrijke Kempen en in de Voerstreek, en ruim de helft van de buizerds in Vlaanderen broedt in deze gebieden. In 2002 werd het aantal broedparen geschat op 1800-2800 paren (Vermeersch et al., 2004). Het dieet van buizerds bestaat in hoofdzaak uit kleine zoogdieren zoals knaagdieren, echter in tijden van schaarste kunnen zij zich voeden met klein jachtwild (Valkama et al., 2005). Wanneer weinig knaagdieren voorhanden zijn, wordt vaak gejaagd op konijnen, ratten en middelgrote vogels zoals kraaien (Rooney & Montgomery, 2013). Uit verschillende studies blijkt dat het dieet van buizerds voor ongeveer 70% uit knaagdieren bestaat, echter dient niet vergeten te worden dat buizerds hoofdzakelijk aaseters zijn (Alerstam, 1993). De schade die buizerds toebrengen aan populaties van fazanten, patrijzen en ander jachtwild is nihil en bijgevolg kunnen zij niet verantwoordelijk gehouden worden voor het afnemen van populaties jachtwild of vermiste wedstrijdduiven (Brown, 2013).

Geconcludeerd kan worden dat de havik en slechtvalk zeer minimaal, qua aantallen, in Vlaanderen voorkomen. De buizerd is vrij talrijk, maar voedt zich hoofdzakelijk met aas en is derhalve geen grote bedreiging voor jagers en duivenhouders. De sperwer daarentegen is vrij talrijk, maar voedt zich voornamelijk met kleine vogels. Occasioneel jaagt hij op grotere prooien, echter is dit ten hoogste 5% voor duiven en 1-2% voor hoenders (Valkama et al., 2005).

3.8 Besluit

Dit hoofdstuk is aangevangen met enkele cijfers met betrekking tot de vergiftiging van roofvogels. Slechts wanneer de aantallen gekend zijn, kan een beeld worden gevormd van de problematiek.

Vervolgens zijn alle betrokken partijen aan het woord gelaten. Het ANB werd uiteengezet met haar natuur inspectieafdeling bestaande uit natuurinspecteurs en boswachters, tevens werd de databank betreffende vergiftigde roofvogels besproken. Daarna zijn de twee bevraagde vogelopvangcentra aan bod gekomen. Vervolgens kregen de twee 'hoofdverdachten' de kans hun mening over de vergiftiging van roofvogels te geven. Dit hoofdstuk is afgesloten met een overzicht van de, voor deze masterproef, vier belangrijkste roofvogels in Vlaanderen.

4. Algemeen besluit deel II

Nadat deel I volledig is gewijd aan de positie van dieren binnen de criminologie, werd in dit deel de case besproken betreffende de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. In het eerste hoofdstuk is aangevangen met een uiteenzetting over de conflicten die bestaan tussen mensen en dieren. Ook roofvogels komen in conflict met mensen, zij hebben het vaak gemunt op vee, prijsduiven of dieren waar ook mensen op jagen (Thirgood et al., 2000a; Redpath et al., 2004; Gonzalez et al., 2008). Het controleren van roofdierpopulaties gebeurt al honderden jaren, zo ook het vergiftigen van roofvogels (Whitfield et al., 2003; Redpath et al., 2004). Vanaf 1966 zijn roofvogels in België wettelijk beschermd tegen illegale bejaging (Rodts, 2001).

In het tweede hoofdstuk is de vergiftiging van roofvogels nader uiteengezet. Belangrijk is vast te stellen of de roofvogels daadwerkelijk door vergiftiging zijn gestorven, dit kan gedaan worden door middel van een autopsie en een toxicologische analyse (Berny, 2007). Uit de literatuur komt naar voren dat jagers en duivenhouders worden gezien als de belangrijkste verdachten (Valkama et al., 2005; Redpath & Thirgood, 1999; Thirgood et al., 2000a). Vervolgens is een paragraaf gewijd aan het dark number binnen het slachtofferschap van roofvogels. Veel redenen zijn aanwezig om aan te nemen dat het dark number hoog ligt (Kostecke et al., 2001; Margalida et al., 2008; gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013). Het sensibiliseren van de bevolking (Sergio et al., 2005), het toevoegen van afwerende middelen met een onaangename smaak en geur aan pesticiden in de landbouw (Mason & Epple, 1998) en het controleren op het plaatsen van lokaas (Berny, 2007) zijn enkele van de in paragraaf 2.6 besproken maatregelen die genomen kunnen worden om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan. Uit onderzoek blijkt dat in verschillende delen van Europa waar het gebruik van illegale gifstoffen is verboden, de populaties van roofvogels licht zijn gestegen (Marquez et al., 2012). In hoofdzaak worden aaseters getroffen door vergiftiging, dit kan implicaties hebben voor de vitaliteit van populaties en lokale populaties kunnen hierdoor bedreigd worden (Mineau et al., 1999; Whitfield et al., 2004b). Vergiftiging kan in het uiterste geval resulteren in het uitsterven van een soort, een voorbeeld hiervan is de rode wouw in Engeland (Nurse, 2013).

Het laatste hoofdstuk stond in het teken van de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Betrokken partijen zijn middels interviews en enquêtes bevraagd naar hun ervaringen met de vergiftiging van roofvogels. De natuur inspectieafdeling van het ANB werd gecontacteerd. Gesproken is met de heer P. Vandenabeele, hoofd cel natuurinspectie Oost-Vlaanderen en de heer P. Van de Velde, natuurinspecteur en expert op het gebied van roofvogels. Tevens is een enquête

online gezet voor de natuurinspecteurs in Vlaanderen. Vervolgens zijn de statuten van boswachters en natuurinspecteurs in Vlaanderen uiteengezet. Eveneens zijn cijfers verkregen van het ANB over het aantal vergiftigde roofvogels in Oost-Vlaanderen van de jaren 2006 tot heden. Bovendien zijn de opvangcentra voor vogels en wilde dieren gecontacteerd. Twee opvangcentra zijn bevroegd naar hun ervaringen met binnengebrachte roofvogels. Vervolgens zijn de voornaamste verdachten, jagers en duivenhouders, middels een enquête bevroegd in verband met de vergiftigingsproblematiek. Hieruit bleek dat zowel jagers als duivenhouders van mening waren dat er te veel roofvogels aanwezig zijn in Vlaanderen. Beide partijen zijn van mening dat zij benadeeld worden door roofvogels en hebben een economisch belang, het veiligstellen van het jachtwild en het veiligstellen van prijsduiven. Daarenboven is de HVV gevraagd naar hun standpunt betreffende de vergiftiging van roofvogels. In de laatste paragraaf zijn vier roofvogels besproken, de buizerd, de slechtvalk, de sperwer en de havik. Uit de enquêtes bleek dat deze vogels ofwel vaak vergiftigd werden ofwel als een bedreiging voor jagers en duivenhouders worden beschouwd.

Deel III Het algemeen besluit

In deze masterproef stonden twee onderwerpen centraal: enerzijds de positie van dieren binnen de criminologie en anderzijds de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. Aan de hand van een literatuuronderzoek, interviews en enquêtes zijn beide onderwerpen bestudeerd. Getracht is de positie van dieren binnen de criminologie uiteen te zetten. Geconcludeerd kan worden dat relatief weinig aandacht aan dieren wordt besteed door criminologen. Er is veel braakliggend terrein binnen de criminologie dat ontgonnen kan worden door criminologen. Legio onderwerpen kunnen aangedragen worden die de moeite waard zijn om te betrekken in het criminologische onderzoeksveld. De uitgewerkte case rond de vergiftiging van roofvogels is hier een illustratie van. In de media wordt enige aandacht aan dit fenomeen besteed, in de vorm van krantenartikelen en televisie-uitzendingen. Ook in de internationale literatuur is informatie hierover te vinden, vooral vanuit Spanje wordt de vergiftiging van roofvogels als een belangrijk probleem gezien. Evenwel is de wetenschappelijke aandacht voor de vergiftiging in Vlaanderen zeer minimaal. Met deze masterproef wordt een eerste aanzet gegeven voor het meer betrekken van dieren in de criminologie. Duidelijk is gemaakt dat de criminologie niet compleet is en er nog veel onderwerpen zijn, onder andere over dieren, die betrokken kunnen worden in de criminologie.

In dit laatste deel wordt een kort overzicht gepresenteerd van de belangrijkste punten die aan bod zijn gekomen in deze masterproef. Vervolgens worden de beperkingen van de masterproef besproken. Na de beperkingen wordt een antwoord geformuleerd op de twee centrale onderzoeksvragen. Afgesloten wordt met een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek naar dieren binnen de criminologie en de aanpak van de vergiftiging van roofvogels.

Een kort overzicht

Deel I van deze masterproef behandelde, middels een literatuuronderzoek, de positie van dieren binnen de criminologie. In het eerste hoofdstuk is de evolutie beschreven die dieren hebben doorgemaakt doorheen de geschiedenis. Het tweede hoofdstuk betref de problematische positie die dieren vandaag de dag innemen binnen de criminologie. In het derde hoofdstuk zijn twee criminologische handboeken bestudeerd. Onderzocht werd in hoeverre deze boeken, *The Sage Dictionary of Criminology* (2013) en *The Oxford Handbook of Criminology* (2012), aandacht hebben besteed aan dieren. In het vierde hoofdstuk werd de vraag gesteld of verbetering op komst is voor de positie die dieren innemen binnen de criminologie. In het vijfde hoofdstuk werd uiteengezet welke onderwerpen betreffende dieren binnen de criminologie wel frequent aan bod komen. In het zesde hoofdstuk werden de groene criminologie en de victimologie behandeld. Deel I is vervolgens

afgesloten met een algemeen besluit. Deel II van deze masterproef stond volledig in het teken van de vergiftiging van roofvogels in Vlaanderen. In het eerste hoofdstuk werd een uiteenzetting gegeven over de conflicten die bestaan tussen mensen en dieren. In het tweede hoofdstuk werd een omstandige uiteenzetting gegeven van de vergiftiging van roofvogels in al haar facetten. In het derde hoofdstuk werd de vergiftiging van roofvogels doorgetrokken naar Vlaanderen. Deel II is eveneens afgesloten met een algemeen besluit.

De beperkingen

Net zoals elk onderzoek, kent ook dit onderzoek enkele beperkingen. Over dit onderwerp, dieren binnen de criminologie, is geringe informatie voorhanden. Het is geen uitgebreid onderzocht domein, daarom is gewerkt met de beperkte informatie die beschikbaar was. Daarnaast is ook de vergiftiging van roofvogels een relatief onbekend fenomeen. Betreffende dit onderwerp was evenzeer geen overvloed aan informatie beschikbaar en bijgevolg is gewerkt met de beschikbare bronnen rondom dit onderwerp. Bovendien dient te worden stilgestaan bij de generaliseerbaarheid van de resultaten. Gezien de bescheidenheid van dit onderzoek kunnen de resultaten niet worden toegepast op heel Vlaanderen. De respondenten van de drie enquêtes zijn evenwel afkomstig uit heel Vlaanderen, echter is bij het afnemen van de interviews gefocust op twee provincies, Oost-Vlaanderen en Limburg. Voor deze twee provincies is gekozen, vermits uit de handhavingsrapporten van het ANB bleek dat de majoriteit van de vergiftigde roofvogels in het jaar 2011 en 2012, respectievelijk in deze twee provincies zijn gevonden. In het kader van een masterproef was het niet mogelijk alle provincies te betrekken in het onderzoek. Een andere beperking is het feit dat slechts twee verdachten zijn betrokken in het onderzoek. Andere verdachten, zoals boeren, volièrehouders, pluimveehouders of weidevogelbeschermers zijn vanwege de beperkte tijd buiten beschouwing gelaten en gefocust is op de twee meest genoemde verdachten, jagers en duivenhouders.

Daarnaast worden een aantal beperkingen met betrekking tot de methoden van dataverzameling naar voren gebracht. Online-enquêtes zijn afgenomen bij natuurinspecteurs, jagers en duivenhouders. Hoewel de kans op sociaal wenselijke antwoorden bij een schriftelijke enquête minder groot is, dient ook te worden stilgestaan bij de betrouwbaarheid. Welke personen de enquête hebben ingevuld kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Ook worden schriftelijke enquêtes niet altijd volledig ingevuld, bepaalde vragen kunnen worden overgeslagen (Baarda & De Goede, 2001). In de enquête van jagers en van duivenhouders zijn enkele antwoorden opengelaten. De antwoorden uit de jagersenquête varieerden tussen de 167 en 175 antwoorden per vraag. Over waarom sommige respondenten niet geantwoord hebben op bepaalde vragen, is bijgevolg niets gekend. Een andere

beperking van een online-enquête betreft de zelfselectie van respondenten. De internetgebruiker kan niet worden gedwongen tot het invullen van de enquête, het initiatief moet uiteindelijk van de respondent zelf komen. Tevens dient stilgestaan te worden bij de non-responsvertekening, deze kan optreden wanneer niet iedereen kan of wil meewerken aan het onderzoek. Ouderen die niet over een computer beschikken of niet goed weten hoe er mee om te gaan, kunnen via deze methode niet bereikt worden (De Pelsmacker & Van Kenhove, 2006). Uit de resultaten van de jagersenquête blijkt dat respondenten aangeven dat, als jagers de roofvogels vergiftigen, dit hoofdzakelijk door de oudere generatie jagers gebeurt. Deze resultaten kunnen een vertekend beeld opleveren, wanneer de oudere generatie van jagers niet heeft kunnen deelnemen aan de online-enquête.

Naast online-enquêtes is tevens gebruik gemaakt van interviews. Ook bij deze vorm van dataverzameling kunnen beperkingen van toepassing zijn. De interviewerbias kan, door bepaalde opmerkingen of de toon van het stellen van de vragen, een vertekening geven in de manier waarop de vragen worden beantwoord door de geïnterviewden. Tevens kan een bias vertoont worden in de manier waarop de antwoorden geïnterpreteerd worden (Saunders et al., 2004). Aangezien de vragen in dit onderzoek gesteld en geïnterpreteerd zijn door slechts één persoon, dient rekening te worden gehouden met een eventuele bias.

De onderzoeksvragen

In deze masterproef staan twee onderzoeksvragen centraal. De eerste onderzoeksvraag heeft betrekking op deel I van deze masterproef, namelijk dieren binnen de criminologie. De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op deel II, de vergiftiging van roofvogels.

- 1) Wat was in het verleden de positie van dieren, meer bepaald het slachtofferschap, binnen de criminologie en hoe ontwikkelde dit zich tot de situatie die we anno 2013 kennen?

In de middeleeuwen werden dieren beschouwd als wezens die, net als mensen, criminaliteit konden plegen. Dieren werden in die tijd officieel in verdenking gesteld wanneer het vermoeden van een misdrijf bestond en zij konden uiteindelijk worden berecht (Beirne, 1994). Ook na de middeleeuwen bleef dit idee overeind. De grondlegger van de criminologie, Lombroso, associeerde criminaliteit met dierlijke instincten (Beirne, 1995). Een deel van de crimineel antropologen beweerden rond die tijd dat, net als in de mensenwereld, ook in de dierenwereld bepaalde dieren als criminelen werden geboren (Hyde, 1916). Rond de negentiende eeuw boog Lacassagne zich over delinquent gedrag onder dieren, waarbij hij had vastgesteld dat mensen weinig aandacht schenken aan dit vraagstuk (Janssen, 2009). Na 1920 verdwenen dieren bijna volledig uit de criminologische

literatuur (Beirne, 1995). Het aandeel van dieren binnen de criminologie is vanaf de jaren zeventig opnieuw toegenomen (Beirne, 2002). Tegenwoordig krijgen dieren binnen de criminologie kwantitatief gezien weinig aandacht en ook niet de juiste aandacht. Dieren worden grotendeels teruggebracht tot passieve objecten (Janssen, 2012). Daarnaast is de aanwezigheid van dieren binnen de criminologie ondergeschikt aan het zoeken naar oplossingen voor de problemen van mensen. Het leed van deze dieren wordt nauwelijks in beraad genomen (Beirne, 1995). Verschillende auteurs verwijten de criminologie dat zij speciesistisch is, waarbij dieren worden herleid tot objecten. De gedachte heerst dat dieren op deze wereld zijn om de belangen van mensen te dienen, bijgevolg wegen de belangen van mensen zwaarder dan de belangen van dieren. Tevens wordt het onderzoek naar dieren binnen de criminologie eenzijdig gericht op gezelschapsdieren, het geïnstitutionaliseerde dierenmisbruik op grote schaal wordt over het hoofd gezien (Cazaux, 1999a).

Waar wel veelvuldig over wordt geschreven door criminologen, met betrekking tot dieren, is de cruelty link. Het betreft hier de link tussen dierenmishandeling in het gezin en het ontdekken van problematische relaties tussen mensen (Arkow, 1999). Echter ligt de focus in dergelijke onderzoeken niet op dierenmishandeling als een op zichzelf staand onderwerp, maar staan dergelijke onderzoeken in functie van de mishandeling van mensen (Cazaux, 1999a). De cruelty link bestaat uit twee stromingen: 1) de aanwezigheid van dierenmishandeling in een gezin als een indicatie voor andere menselijke slachtoffers en 2) dierenmishandeling op jonge leeftijd als een indicatie voor agressief gedrag op latere leeftijd (Arluke et al., 1999). Een ander onderwerp waarover frequent wordt geschreven door criminologen zijn de rechten van dieren. Voor een deel is de positie van dieren binnen de criminologie de laatste jaren verbeterd, het aantal wetenschappelijke tijdschriften waarin over dieren wordt geschreven is de laatste jaren toegenomen (Beirne, 2002).

Twee stromingen waarvan verwacht kan worden dat zij enige aandacht hebben voor dieren zijn de groene criminologie en de victimologie. Gebleken is dat de victimologie dieren niet betreft in haar onderzoeksdomein, de groene criminologie daarentegen wel. Studies binnen de groene criminologie kunnen verdeeld worden in twee groepen: enerzijds studies die de nadruk leggen op menselijke slachtoffers en hun effecten, en anderzijds studies die focussen op dieren en het milieu en de daarbij behorende componenten (Lynch en Stretesky, 2011). Evenwel wordt de groene criminologie door enkelen verweten dat zij te weinig aandacht besteedt aan: dierenmishandeling, criminaliteit met betrekking tot wilde dieren, preventieve maatregelen met betrekking tot dierenwelzijn en de wetshandhaving van in het wild levende dieren (Nurse, 2013). Geconcludeerd kan worden dat de groene criminologie een voortrekker is in het debat over dieren binnen de criminologie. Echter kan eender welk criminologisch handboek opengeslagen worden en daaruit zal blijken dat dieren er

vandaag de dag nog steeds bekaaid afkomen. De vraag: waarom plegen mensen criminaliteit en hoe wordt hierop gereageerd, staat binnen de criminologie nog altijd centraal (Janssen, 2012).

- 2) Wat is gekend over de vergiftiging van roofvogels in de literatuur en bij de betrokken partijen, en hoe manifesteert dit zich in Vlaanderen?

De kwaadwillige vergiftiging van roofvogels is een voorbeeld van een conflict dat kan bestaan tussen mensen en dieren (Graham et al., 2005). Bepaalde roofvogels, zoals slechtvalken, haviken en sperwers kunnen het gemunt hebben op prijsduiven, vee en op dieren waar ook mensen op jagen (Thirgood et al., 2000a; Redpath et al., 2004; Gonzalez et al., 2008). Vroeger werden populaties van roofvogels legaal onder controle gehouden, tegenwoordig zijn roofvogels beschermde diersoorten (Villafuerte et al., 1998). Sinds 1966 zijn roofvogels in België beschermd (Rodts, 2001) Tegenwoordig genieten zij, althans in theorie, op Vlaams niveau, Europees niveau en internationaal niveau bescherming (Van Hoorick, 1997). Het illegaal vergiftigen van roofvogels kan evenwel desastreuze effecten hebben op bepaalde populaties van aasetende roofvogels, zoals gieren (Whitfield et al., 2004b; Carrete et al., 2007; Cuthbert et al., 2007). Ook lokale roofvogel populaties kunnen door vergiftiging ernstig bedreigd worden (Henny et al., 1987; Mineau et al., 1999). Een toename van het aantal roofvogels die een onnatuurlijke dood sterven, kan eveneens beduidende implicaties hebben op de vitaliteit van een populatie (Whitfield et al., 2004b; Margalida et al., 2008).

Roofvogels worden vergiftigd na inname van een besmet stuk lokaas, dat voornamelijk wordt neergelegd voor vossen en marterachtigen, maar ook voor roofvogels. De buizerd is de meest getroffen roofvogel, doordat dit dier overwegend aas eet (Brown et al., 1996). Wanneer een dode roofvogel is gevonden, dient de doodsoorzaak vastgesteld te worden middels een autopsie en een toxicologische analyse (Berny, 2007). Uit de literatuurstudie blijkt dat hoofdzakelijk jagers en duivenhouders worden beschuldigd van het vergiftigen van roofvogels (Redpath & Thirgood, 1999; Thirgood et al., 2000a; Thirgood et al., 2000b; Kleiven et al., 2004; Hernandez & Margalida, 2009; Marquez et al., 2013). Het dark number van vergiftigde roofvogels is niet gemakkelijk in te schatten, echter zal dit cijfer hoog liggen. Enkele redenen hiervoor zijn: roofvogels kunnen niet zelf aangifte doen, zij worden niet als vermist opgegeven, niet alle dode roofvogels worden (tijdig) gevonden door mensen, de meeste mensen zijn niet op de hoogte van de problematiek of willen niet de moeite nemen de dode roofvogel te melden en na autopsie kan niet altijd vastgesteld worden of de vogel daadwerkelijk vergiftigd is (Mineau et al., 1999; Margalida et al., 2008; Hernandez & Margalida, 2009; gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013).

In Vlaanderen zijn vanaf 2006 cijfers bekend over het aantal vergiftigde roofvogels. In de periode 2006 tot en met 2009 zijn 254 dode roofvogels binnengebracht, na analyse is vast komen te staan dat 104 roofvogels vergiftigd zijn (ANB, 2010). In 2010 zijn 24 roofvogels vergiftigd van de 45 binnengebrachte roofvogels (ANB, 2011). In 2011 zijn van de 98 dode roofvogels, 45 vogels vergiftigd (ANB, 2012). In 2012 werden van de 31 roofvogels, 8 vogels vergiftigd (ANB, 2013a). Dode roofvogels worden, na een melding van een wandelaar of een eigen vondst van een natuurinspecteur, opgehaald door een natuurinspecteur van het ANB en vervolgens overgebracht naar de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent voor een autopsie en een toxicologisch onderzoek (gesprek met P. Van de Velde, natuurinspecteur Oost-Vlaanderen, 24 juli 2013). Nog levende, maar duidelijk zieke roofvogels, worden naar één van de tien erkende opvangcentra voor vogels en wilde dieren gebracht (Vogelbescherming Vlaanderen, s.d. b).

Verschillende betrokken partijen zijn gevraagd naar hun ervaringen met de vergiftiging van roofvogels en hun opinies over de daders. De twee bevroegde opvangcentra voor vogels en wilde dieren geven aan dat zij denken dat jagers verantwoordelijk zijn voor de vergiftiging van roofvogels. Alle elf bevroegde natuurinspecteurs zijn van mening dat jagers de schuldigen zijn, vijf van hen denkt echter ook aan duivenhouders. De belangenvereniging van de Vlaamse jagers, HVV, is ook gevraagd naar hun mening, zij denken voornamelijk aan pluimveehouders en volièrehouders, maar erkennen dat er enkele 'rotte appels' tussen de jagers kunnen zitten die zich schuldig maken aan vergiftiging. Vervolgens zijn de twee hoofdverdachten, jagers en duivenhouders, middels een enquête bevroegd. Van de 175 jagers die hun mening hebben kunnen geven, geeft 50% aan dat zij denken dat jagers één van de schuldigen zijn. Echter geeft 73,53% ook de schuld aan duivenhouders, maar ook kippenhouders (50,59%), volièrehouders (45,29%) en weidevogelbeschermers (37,65%) worden genoemd. Tevens is naar de mening van duivenhouders, middels een enquête, gevraagd. Van de 68 respondenten wijst 58,46% met de vinger naar de jagers. Duivenhouders zelf worden door 24,62% van de respondenten genoemd. Ook worden weidevogelbeschermers (27,69%), kippenhouders (26,15%) en volièrehouders (23,08%) genoemd. Jagers klagen voornamelijk over de grote vossenpopulatie in Vlaanderen. Volgens hen zijn waarschijnlijk veel roofvogels de dupe geworden van gif dat voor vossen is neergelegd. Duivenhouders zijn van mening dat het aantal roofvogels in Vlaanderen te groot wordt en bijgevolg zijn zij de mening toegedaan dat roofvogels minder beschermd moeten worden of eventueel zelfs bejaagd dienen te worden in gebieden waar zij te talrijk aanwezig zijn. Jagers en duivenhouders zien zichzelf als de slachtoffers van roofvogels. Kunnen zij echter als slachtoffers bestempeld worden? Verondersteld kan worden dat jagers en roofvogels concurrenten van elkaar zijn, echter geen slachtoffers. Duivenhouders kunnen daarentegen wel als slachtoffers gezien worden,

aangezien bijna iedere duivenhouder jaarlijks enkele duiven aan roofvogels verliest. Uit de enquêtes blijkt dat slechtvalken, haviken en sperwers de drie meest genoemde roofvogels zijn waar jagers en duivenhouders last van hebben. Bijgevolg is gezocht naar cijfers betreffende deze vogelsoorten. In 2011 leefden 60 broedparen van slechtvalken in Vlaanderen. Het aantal haviken werd in 2002 geschat op 300-400 broedparen. Het aantal sperwers werd in 2002 geschat op 1500-2500 broedparen. Bijgevolg zijn alleen sperwers goed vertegenwoordigd in Vlaanderen. Echter bestaat hun dieet voornamelijk uit kleine vogels. Duiven en hoenders maken respectievelijk 5% en 1-2% uit van het dieet van sperwers (Valkama et al., 2005).

De aanbevelingen

Op basis van het literatuuronderzoek in deel I en het literatuur- en empirisch onderzoek in deel II kunnen een aantal aanbevelingen worden geformuleerd voor toekomstig criminologisch onderzoek en de aanpak van de vergiftiging van roofvogels.

De rechten van dieren herbekeken

In ons rechtssysteem worden dieren, zoals reeds aangehaald in paragraaf 2.2 van deel I, beschouwd als objecten. Aangezien zij bekeken worden als objecten kan gesteld worden dat het recht niet het meest effectieve hulpmiddel is in het beschermen van de rechten van dieren. Criminele sancties zouden inefficiënt zijn voor het beschermen van dieren en bijgevolg zou het beleid inzake dierenbescherming herbekeken kunnen worden. Vanuit de juridische wereld wordt het beschouwen van dieren als rechtssubjecten terughoudend onthaald. Stemmen gaan derhalve op voor het verbeteren van de huidige dierenbeschermingswetgeving en zodoende dieren als rechtsobjecten te blijven beschouwen. Een andere vraag die zich opdringt, als dieren rechtssubjecten zouden worden, is wie voor de dieren in rechte kan vorderen. Voordat een herziening aan de orde is, dienen alle mogelijkheden en onmogelijkheden onderzocht te worden (Van Hoorick, 2001). Voor de criminologie zou het een uitdaging kunnen zijn het dierenrecht opnieuw te bekijken. Worden de belangen van dieren in het huidige recht optimaal beschermd? Is een herziening van het huidige recht überhaupt nodig? Daarnaast kan de positie van dieren in de maatschappij een onderwerp zijn voor criminologen om zich in te verdiepen. Het zijn enkele vragen waarover de criminologie zich in de toekomst kan buigen.

Naar een niet-speciesistische criminologie

Zoals beschreven is in paragraaf 2.2 van deel I, wordt de criminologie verweten speciesistisch te zijn. Om tot een niet-speciesistische beoefening van de criminologie te komen dient het onderzoeksveld verbreed te worden zodat ook relaties tussen mensen en dieren een volwaardig

onderdeel worden binnen het criminologische onderzoek. De kritische criminologie kan een voortrekker zijn in dit geheel, aangezien de kritische criminologie geïnteresseerd is in relaties van onderdrukking en discriminatie (Cazaux, 2002). De huidige studies binnen de criminologie behandelen dierenmishandeling niet als een fenomeen dat uit zichzelf belangrijk is (Unti, 2010). Ten alle tijden wordt de link met mensen gelegd. Ook de preventie van dierenmishandeling is geen onderzoeksonderwerp op zich evenals het verbeteren van dierenwelzijn. Zoals eerder aangehaald, is het welzijn van mensen het onderwerp waar de focus op wordt gelegd. Het welzijn van dieren wordt gezien als een bijkomstigheid. Dierenmishandeling of eender welke studie over dieren binnen de criminologie zou gevoerd moeten worden vanuit een niet-speciesistische benadering (Taylor, 2011). De antropocentrische ideeën van mensen rechtvaardigen en houden tevens de mishandeling van dieren in stand. Het zomaar toevoegen van dieren aan de criminologische literatuur is geen optie, want de manier waarop wij dieren begrijpen en voorstellen dient eerst herzien te worden. Categorieën zoals milieu, natuur en de mensheid dienen te worden verbreed. Deze taak is met name weggelegd voor de groene criminologie (South, 1998). Tevens zal het milieubewustzijn moeten groeien en milieucriminaliteit zal meer erkend moeten worden binnen de criminologie als een 'echte' vorm van criminaliteit. Wanneer dierenmishandeling alleen bekeken wordt vanuit het oogpunt hoe het in het voordeel van de mens kan worden gebruikt, heeft dit geen toegevoegde waarde voor de criminologie (Taylor, 2011).

Bovendien dient de selectieve aandacht voor de meer klassieke vormen van dierenmishandeling, namelijk de mishandeling van gezelschapsdieren, beëindigd te worden. Ook de grootschalige vormen van dierenmishandeling, zoals de veeteelt en het gebruik van proefdieren, verdienen de aandacht van sociale wetenschappers en moeten niet langer genegeerd worden (Cazaux, 2000). Een bredere definitie van het begrip dierenmishandeling is bijgevolg op zijn plaats. Binnen dit bredere begrip vallen ook de vergeten soorten van dierenmishandeling, zoals hierboven werd aangehaald, namelijk de veeteelt en het gebruik van proefdieren. Een breed begrip heeft als voordeel dat het niet gebonden is aan de dominante waarden van een samenleving, die variëren doorheen plaats en tijd (Agnew, 1998). Bovendien is er nog een veld binnen de criminologie dat door de meerderheid van de criminologen niet serieus wordt genomen. Over dieren binnen de criminaliteitshandhaving en strafuitvoering wordt nauwelijks bericht. Hierbij valt te denken aan huisdieren als therapie voor delinquenten, maar ook aan honden die de politie ondersteunen bij hun werk. Er wordt geen onderzoek gedaan naar het welzijn en de noodzaak van het gebruik van deze dieren. Evenwel zou dit een welkome aanvulling kunnen zijn binnen het criminologische onderzoeksterrein (Cazaux, 1999b). Concluderend kan gesteld worden dat een niet-speciesistische criminologie de relatie tussen mensen en dieren centraal stelt. De nadruk wordt hierbij gelegd op het slachtofferschap van dieren

door menselijk toedoen. Het menselijk belang zou dan niet langer prevaleren en dieren staan niet meer in dienst van de mens (Janssen, 2012).

De opleiding in de criminologische wetenschappen aanpassen

De opleiding criminologische wetenschappen van de Universiteit van Gent heeft zowel in de Bachelor als in de Master weinig aandacht besteed aan dieren. Gesteld kan worden dat niet nadrukkelijk over dieren binnen de criminologie werd gesproken. Dieren zijn vanzelfsprekend slechts een klein onderdeel van wat de criminologie inhoudt, echter betekent dit niet dat zij daarom bijna volledig genegeerd moeten worden. Een mentaliteitsverandering binnen de criminologie begint bij de nieuwe generatie criminologen. Het is derhalve van belang criminologen in spe al vanaf het begin kennis te laten maken met alle onderdelen van de criminologie. De kwestie dieren is één van deze aangelegenheden waarop de criminologie zich focust. Meer aandacht voor dieren als slachtoffers in de criminologische theorievorming kan hierbij een degelijk begin zijn.

Samenwerking tussen de groene criminologie en de victimologie

Een volgende aanbeveling betreft de kritiek op de groene criminologie. Nurse (2013) verwijt de groene criminologie dat zij te weinig aandacht besteedt aan dierenmishandeling, criminaliteit met betrekking tot wilde dieren, preventieve maatregelen met betrekking tot dierenwelzijn en de wetshandhaving van in het wild levende dieren. Naar de toekomst toe kunnen dit deeldomeinen zijn waar de groene criminologie zich meer op kan focussen. Tevens wordt door Fitzgerald (2010) aangedragen dat de victimologie en de groene criminologie de handen ineen zouden moeten slaan om dieren meer te betrekken in de criminologie. Samen zouden deze twee stromingen het slachtofferschap van dieren kunnen onderzoeken en de theorievorming hier rond kunnen uitbreiden.

Voorlichten van de bevolking

Tevens kunnen een aantal maatregelen genomen worden om de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan. De voornaamste preventietechniek op de lange termijn is het voorlichten van de bevolking, om de vooroordelen die mensen hebben over roofvogels weg te nemen, wat uiteindelijk kan resulteren in een afname van de vergiftiging van roofvogels (Sergio et. al., 2005). Het sensibiliseren van de bevolking is tevens nodig zodat wandelaars op de hoogte zijn van de problematiek en het ANB op de hoogte kunnen brengen wanneer zij een dode roofvogel opmerken in het bos.

Zorgen voor minder dodelijke slachtoffers

Op de korte termijn zouden afwerende middelen, met een onaangename smaak en geur, aan pesticiden in de landbouw kunnen worden toegevoegd. Hierdoor is de kans kleiner dat veel van het

gif geconsumeerd wordt door roofvogels. Als extra maatregel kunnen opvallende kleurstoffen aan pesticiden worden toegevoegd, dit zou de roofvogels moeten afschrikken (Mason & Epple, 1998). Een andere methode om te zorgen dat minder snel dodelijke slachtoffers vallen is het verminderen van het percentage aan gifstoffen in commerciële recepten. Wanneer een product minder giftig is voor de roofvogels, is een grotere inname van de gifstof vereist om dodelijk te zijn voor de roofvogels. Meer controle op de verstrekking van pesticiden is eveneens noodzakelijk. De combinatie van een verbod en strengere controles is het meest effectief (Mineau et al., 1999; Martinez-Haro et. al., 2008).

Overleg tussen betrokken partijen

Een andere aanbeveling is meer overleg organiseren tussen jagersverenigingen, de overheid en milieuorganisaties. Dit kan zeer nuttig zijn wanneer er een samenloop van belangen is tussen deze groepen. Wanneer alle groepen baat hebben bij het behoud van de biodiversiteit kunnen maatregelen genomen worden om deze te beschermen waarbij met ieders belangen zoveel mogelijk rekening wordt gehouden (Vargas, 2007). Daarnaast is het sensibiliseren van jagers en jachtwachters op de WBE vergaderingen over de gevaren en het gebruik van gifstoffen, door beleidsadviseurs van het ANB, wenselijk.

Meer toezicht in het veld

Een andere aanbeveling betreft het aanstellen van meer natuurinspecteurs in Vlaanderen. De taken van de natuurinspecteurs met betrekking tot het houden van toezicht kunnen met de huidige bezetting niet altijd volbracht worden (gesprek met P. Vandenabeele, hoofd cel natuurinspectie Oost-Vlaanderen, 29 juli 2013). Hiervoor zijn drie oplossingen mogelijk, een eerste mogelijkheid is in elke provincie meer natuurinspecteurs aanstellen. Echter is het besef aanwezig dat deze maatregel kosten met zich meebrengt. Ten tweede zou de lokale politie meer taken rond natuurtoezicht kunnen uitvoeren. Een derde optie is een milieuambtenaar, die aangesteld is in iedere gemeente, aanduiden als toezichthouder. Meer preventief toezicht in het veld en het in kaart brengen van gevallen van vergiftiging en aan de hand hiervan gerichte huiszoekingen en visitaties doen is een aanbeveling voor de natuurinspecteurs. Uiteraard blijft ook het controleren op het neerleggen van lokaas essentieel (Berny, 2007).

Onderzoek naar te grote populaties van bepaalde diersoorten

Veel respondenten uit de enquête voor jagers geven aan dat andere roofdieren, zoals vossen, marters, kraaien, eksters en kauwen, een plaag aan het worden zijn. Jagers geven aan dat wanneer deze dieren (meer) legaal bejaagd zouden mogen worden, de vergiftiging van roofvogels ook

minder zal worden. Waarschijnlijk worden niet alle roofvogels opzettelijk vergiftigd, maar zijn veel roofvogels bijkomende schade in de strijd tegen andere roofdieren. Een aanbeveling is dat onderzocht kan worden of deze dieren daadwerkelijk een plaag zijn en als dit het geval is, welke mogelijkheden geschikt zijn om het eventuele probleem aan te pakken.

Verhinderen van roofvogelaanvallen op duiven

Een aanbeveling voor duivenhouders betreft het voorkomen van het verliezen van prijsduiven aan roofvogels. Duivenhouders kunnen zelf maatregelen nemen ter bescherming van hun duiven. Om te voorkomen dat minder jonge duiven worden aangevallen, kan gekweekt worden vanaf februari in plaats van in het begin van de winter. Tegen de tijd dat de jonge duiven dan uitvliegen, kunnen reeds andere jonge vogels als voedsel dienen voor roofvogels, zoals merels of spreeuwen. Bijgevolg is vanaf april/mei de dreiging van roofvogels minder groot, doordat het voedselaanbod voor roofvogels is toegenomen. Ook kan een volière worden gebouwd aan de duiventil, zodat jonge duiven daarin een aantal weken kunnen oefenen met vliegen voordat ze de wijde wereld in trekken. Andere methoden die duivenhouders kunnen toepassen om roofvogels te verjagen van het duivenhok zijn: lawaai maken, een vogelverschrikker plaatsen, oehoe geluiden afspelen of zwaailichten plaatsen.

Verder onderzoek rond de vergiftiging van roofvogels

Tevens kunnen een aantal aanbevelingen gedaan worden voor verder onderzoek. Verder onderzoek rond de vergiftiging van roofvogels is nodig. Zoals bij de beperkingen is aangegeven is deze masterproef, vanwege de beperkte tijd, niet uitgebreid genoeg om de resultaten te generaliseren naar heel Vlaanderen. Verder onderzoek, waarbij alle delen van Vlaanderen betrokken worden is wenselijk. Tevens dient bij verder onderzoek rekening te worden gehouden met een eventuele bias van dit onderzoek betreffende de bevraging van jagers. Uit de online-enquête bleek dat hoofdzakelijk naar de oudere generatie van jagers gewezen wordt als de schuldigen. Evenwel is niet bekend of oudere jagers hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Bij een verder onderzoek dient in ieder geval rekening gehouden te worden met deze populatie. Door middel van deze masterproef is een aanzet gegeven voor verder onderzoek naar de vergiftiging van roofvogels.

Bibliografie

Boeken

- ADANT, G., 'De wetgeving op de bescherming en het welzijn van dieren' in *Mensen en andere dieren. Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Cazaux, G., (ed) Leuven, Garant, 2001, 131-140.
- ALERSTAM, T., *Bird migration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 420 p.
- ARKOW, P., 'The evolution of animal welfare as a human welfare concern' in *Child abuse, domestic violence, and animal abuse*, Ascione, F. en Arkow, P., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1999, 19-37.
- ASCIONE, F., 'Children who are cruel to animals: a review of research and implications for developmental psychopathology' in *Cruelty to animals and interpersonal violence*, Lockwood, R. en Ascione, F., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1998b, 83-104.
- ASCIONE, F., 'The abuse of animals and human interpersonal violence. Making the connection' in *Child abuse, domestic violence, and animal abuse*, Ascione, F. en Arkow, P., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1999, 50-62.
- BAARDA, D. en DE GOEDE, M., *Basisboek methoden en technieken*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2001, 399 p.
- BEYENS, K. en DECORTE, T., 'Kwalitatieve dataverzameling' in *Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie*, Goethals, J. en Pauwels, L., (eds) Gent, Acco, 2009, 109-141.
- BEIRNE, P. en SOUTH, N., *Issues in green criminology. Confronting harms against environments, humanity and animals*, Devon, Willan, 2007, 317 p.
- BERRY, B., 'Nonhuman animals as victims. Victimology and the animal rights movement', in *Victimizing vulnerable groups: images of uniquely high-risk crime targets*, Coston, C., (ed) Westport, Praeger Publishers, 2004, 244-254.
- BLOK, H. en TER STEGE, H., *De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis*, Hoogwoud, Kirjaboek, 2008, 280 p.
- BOAT, B., 'Abuse of children and abuse of animals. Using the links to inform child assessment and protection' in *Child abuse, domestic violence, and animal abuse*, Ascione, F. en Arkow, P., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1999, 83-100.
- BROWN, L., *British birds of prey*, Hammersmith, Harper-Collins UK, 2013, 416 p.
- CARSON, G., *Men, beasts, and Gods: a history of cruelty and kindness to animals*, New York, Charles Scribner's Sons, 1972, 268 p.

- CAZAUX, G., *Anthropocentrism and speciesism regarding animals other than human animals in contemporary criminology. Analysing the concept 'animal abuse' in criminological science and Belgian legislation regarding the protection and welfare of animals.* (Diss. Doct. Criminologie). Gent, 2001-2002.
- CAZAUX, G., 'Verband tussen geweld jegens dieren en geweld jegens mensen' in *Mensen en andere dieren. Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Cazaux, G., (ed) Leuven, Garant, 2001, 279-296.
- CAZAUX, G. en BEIRNE, P., 'Animal abuse' in *The Sage Dictionary of Criminology*, McLaughlin, E. en Muncie, J., (eds) London, Sage, 2013, 9-11.
- DE PELSMACKER, P. en VAN KENHOVE, P., *Marktonderzoek, methoden en toepassingen*, Amsterdam, Pearson Education Benelux, 2006, 515 p.
- ECK, J., 'Crime triangles' in *Encyclopedia of victimology and crime prevention*, Fisher, B. en Lab, S., (eds) Thousand Oaks, Sage, 2010, 236-239.
- FELTHOUS, A. en KELLERT, S., 'Childhood cruelty to animals and later aggression against people' in *Cruelty to animals and interpersonal violence*, Lockwood, R. en Ascione, F., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1998, 69-76.
- FRANCIONE, G., *Animals, property and the law*, Philadelphia, Temple University Press, 1995, 349 p.
- HAGEMEIJER, W. en BLAIR, M., *The Ebcc atlas of European breeding birds: their distribution and abundance*, London, T. & A. D. Poyser, 1997, 903 p.
- KENWARD, R., 'Socio-economic problems and solutions in raptor predation' in *Raptors at risk*, Chancellor, R. en Meyburg, B., (eds) Surrey, Hancock House Publishers, 2000, 565-570.
- LACROIX, C., 'Another weapon for combating family violence' in *Child abuse, domestic violence, and animal abuse*, Ascione, F. en Arkow, P., (eds) Indiana, Purdue University Press, 1999, 62-80.
- LINZEY, A., 'Does animal abuse really benefit us?' in *The link between animal abuse and human violence*, Linzey, A., (ed) Eastbourne, Sussex Academic Press, 2009, 1-10.
- MAGUIRE, M., MORGAN, R. en REINER, R., *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Oxford University press, 2007, 1185 p.
- MAGUIRE, M., MORGAN, R. en REINER, R., *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Oxford University press, 2012, 1056 p.
- MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *The Sage Dictionary of Criminology*, London, Sage, 2001, 336 p.
- MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *The Sage Dictionary of Criminology*, London, Sage, 2013, 536 p.

- NURSE, A., *Animal harm: perspectives on why people harm and kill animals*, Burlington, Ashgate Publishing Company, 2013, 306 p.
- PETERSEN, M. en FARRINGTON, D., 'Measuring animal cruelty and case histories' in *The link between animal abuse and human violence*, Linzey, A., (ed) Eastbourne, Sussex Academic Press, 2009a, 13-23.
- PETERSEN, M. en FARRINGTON, D., 'Types of cruelty: animals and childhood cruelty, domestic violence, child and elder abuse' in *The link between animal abuse and human violence*, Linzey, A., (ed) Eastbourne, Sussex Academic Press, 2009b, 24-37.
- REGAN, T., *Animal rights, human wrongs: an introduction to moral philosophy*, Maryland, Rowman & Littlefield, 2003, 141 p.
- RODTS, J., 'Relatie tussen mens en wilde vogels', in *Mensen en andere dieren. Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Cazaux, G., (ed) Leuven, Garant, 2001, 107-130.
- SAUNDERS, M., LEWIS, P. en THORNHILL, A., *Methoden en technieken van onderzoek*, Amsterdam, Pearson Education Benelux, 2004, 523 p.
- SOUTH, N. en BEIRNE, P., *Green criminology*, Londen, Ashgate, 2006, 586 p.
- UNTI, B., 'Cruelty indivisible: historical perspectives on the link between cruelty to animals and interpersonal violence' in *The international handbook of animal abuse and cruelty: theory, research and application*, Ascione, F., (ed) Indiana, Purdue University Press, 2010, 7-30.
- VAN HOORICK, G., 'Dieren in het recht in historisch perspectief' in *Mensen en andere dieren. Hun onderlinge relaties meervoudig bekeken*, Cazaux, G., (ed) Leuven, Garant, 2001, 95-106.
- VAN HOORICK, G., *Internationaal en Europees natuurbehoudrecht*, Antwerpen, Intersentia Rechtswetenschappen, 1997, 381 p.
- VAN KERCKVOORDE, J., *Een maat voor het kwaad?*, Leuven, Leuven University Press, 1995, 223 p.
- VERMEERSCH, G., ANSELIN, A. en DEVOS, K., *Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002*, Brussel, Instituut voor natuurbehoud, 2004, 495 p.
- VINUELA, J. en VILLAFUERTE, R., 'Predators and rabbits in Spain: a key conflict for conservation of European raptors' in *Birds of prey in a changing environment*, Thompson, D., Redpath, S., Fielding, A., Marquiss, M. en Galbraith, C., (eds) London, Stationary Office, 2003, 511-526.
- WALKLATE, S., *Victimology: the victim and the criminal justice process*, London, Harvester Wheatsheaf, 1989, 200 p.
- WHITE, R., *Crimes against nature: environmental criminology and ecological justice*, Devon

Willan, 2008, 313 p.

WHITE, R., *Transnational environmental crime: toward an eco-global criminology*, London, Routledge, 2011, 192 p.

WOLBERT BURGESS, A., REGEHR, C. en ROBERTS, A., *Victimology: theories and applications*, Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2011, 436 p.

ZEE, M. en RIJPKEMA, B. (eds) *Bij de beesten af!*, Amsterdam, Prometheus, 2013, 192 p.

Tijdschriftartikelen

AGNEW, R., 'The causes of animal abuse: a social-psychological analysis', *Theoretical Criminology*, 1998, 177-209.

ARLUKE, A., LUKE, C. en ASCIONE, F., 'The relationship of animal abuse to violence and other forms of antisocial behavior', *Journal of interpersonal violence*, 1999, 963-975.

ASCIONE, F., 'Battered women's reports of their partners' and their children's cruelty to animals', *Journal of emotional abuse*, 1998a, 119-133.

ASCIONE, F., WEBER, C. en WOOD, D., 'The abuse of animals and domestic violence: a national survey of shelters for women who are battered', *Society and Animals*, 1997, 205-218

BEIRNE, P., 'Criminology and animal studies: a sociological view', *Society and Animals*, 2002, 381-386.

BEIRNE, P., 'For a nonspeciesist criminology. Animal abuse as an object of study', *Criminology*, 1999, 117-147.

BEIRNE, P., 'Rethinking bestiality: towards a concept of interspecies sexual assault', *Theoretical Criminology*, 1997, 317-340.

BEIRNE, P., 'The law is an ass: reading E.P. Evans' the medieval prosecution and capital punishment of animals', *Society and Animals*, 1994, 27-46.

BEIRNE, P., 'The use and abuse of animals in criminology: a brief history and current review', *Social Justice*, 1995, 5-31.

BERNY, P., 'Pesticides and the intoxication of wild animals', *Journal of veterinary pharmacology and therapeutics*, 2007, 93-100.

BERNY, P. en GAILLET, J.R., 'Acute poisoning of red kites (*milvus milvus*) in France: data from the Sagir network', *Journal of wildlife diseases*, 2008, 417-426.

BERNY, P., BURONFOSSE, T., LAMARQUE, F. en LORGUE, G., 'Field evidence of secondary poisoning of foxes (*vulpes vulpes*) and buzzards (*buteo buteo*) by bromadiolone: a 4-year survey', *Chemosphere*, 1997, 1817-1829.

- BOEKHOUT VAN SOLINGE, T., 'Ontbossing en criminologie', *Justitiële Verkenningen*, 2012, 9-28.
- BROWN, P., CHARLTON, A., CUTHBERT, M., BARNETT, L., ROSS, L., GREEN, M., GILLIES, L., SHAW, K. en FLETCHER, M., 'Identification of pesticide poisoning in wildlife', *Journal of chromatography*, 1996, 463-478.
- BRUINSMA, G. 'Dark number', *Tijdschrift voor criminologie*, 1991, 380-384.
- CARRETE, M., GRANDE, J., TELLA, J., SANCHEZ-ZAPATA, J., DONAZAR, J., DIAZ-DELGADO, R. en ROMO, A., 'Habitat, human pressure, and social behavior: partialling out factors affecting large-scale territory extinction in an endangered vulture', *Biological Conservation*, 2007, 143-154.
- CAZAUX, G., 'Beauty and the beast: animal abuse from a non-speciesist criminological perspective', *Crime, law and social change*, 1999a, 105-125.
- CAZAUX, G., 'Pleidooi voor een niet-speciesistische criminologiebeoefening', *Tijdschrift voor Criminologie*, 1999b, 21-39.
- CAZAUX, G., 'Selectieve verontwaardiging omtrent dierenmishandeling in onderzoek naar het verband tussen mishandeling van kinderen, vrouwen en dieren', *Ethiek & Maatschappij*, 2000, 51-70.
- CLARKE, R. en MAYHEW, P., 'The British gas suicide story and its criminological implications', *Crime and justice*, 1988, 79-116.
- CUTHBERT, R., PARRY-JONES, J., GREEN, R. en PAIN, D., 'NSAIDs and scavenging birds: potential impacts beyond Asia's critically endangered cultures', *Biology Letters*, 2007, 91-94.
- ELLIOTT, J., WILSON, K., LANGELIER, K., MINEAU, P. en SINCLAIR, P., 'Secondary poisoning of birds of prey by the organophosphorus insecticide, phorate', *Ecotoxicology*, 1997, 219-231.
- ENDERS-SLEGERS, M., 'Dierenmishandeling: een signaal voor huiselijk geweld?', *Justitiële Verkenningen*, 2009, 53-68.
- ETHERIDGE, B., SUMMERS, R. en GREEN, R., 'The effects of illegal killing and destruction of nests by humans on the population dynamics of the hen harrier *circus cyaneus* in Scotland', *Journal of applied ecology*, 1997, 1081-1105.
- FAVRE, D., 'Equitable self-ownership for animals', *Duke law journal*, 2000, 473-502.
- FERRERO, W., 'Crime among animals', *Forum 20*, 1895, 492-498.
- FITZGERALD, A., 'The 'underdog' as 'ideal victim'? The attribution of victimhood in the 2007 pet food recall', *International review of victimology*, 2010, 131-157.
- FLYNN, C., 'Battered women and their animal companions: symbolic interaction between human and nonhuman animals', *Society and Animals*, 2000, 99-127.

- FLYNN, C., 'Perpetuating animal abuse and support for interpersonal violence against women and children in families', *Society and Animals*, 1999, 161-172.
- FRANCIONE, G., 'Animals property and the law', *Law and contemporary problems*, 2000, 9-57.
- GILBERT, M., WATSON, R., AHMED, S., ASIM, M. en JOHNSON, J., 'Vulture restaurants and their role in reducing diclofenac exposure in Asian vultures', *Bird Conservation*, 2007, 63-77.
- GLEN, A., GENTLE, M. en DICKMAN, C., 'Non-target impacts of poison baiting for predator control in Australia', *Mammal Review*, 2007, 191-205.
- GRAHAM, K., BECKERMAN, A. en THIRGOOD, S., 'Human-predator-prey conflicts: ecological correlates, prey losses and patterns of management', *Biological Conservation*, 2005, 159-171.
- GREEN, R., NEWTON, I., SHULTZ, S., CUNNINGHAM, A., GILBERT, M., PAIN, D. en PRAKASH, V., 'Diclofenac poisoning as a cause of vulture population declines across the Indian subcontinent', *Journal of applied ecology*, 2004, 793-800.
- GUITART, R., SACHANA, M., CALONI, F., CROUBELS, S., VANDENBROUCKE, V., BERNY, P., 'Animal poisoning in Europe. Part 3: Wildlife', *The veterinary journal*, 2010, 260-265.
- GONZALEZ L., MARGALIDA, A., MANOSA, S., SANCHEZ, R., ORIA, J., MOLINA, J., CALDERA, J., ARANDA, A. en PRADA L., 'Causes and spatio-temporal variations of non-natural mortality in the vulnerable Spanish imperial eagle *Aquila adalberti* during a recovery period', *Oryx*, 2007, 495-502.
- GONZALEZ, L., ORIA, J., SANCHEZ, R., MARGALIDA, A., ARANDA, A., PRADA, L., CALDERA, J. en MOLINA, J., 'Status and habitat changes in the endangered Spanish imperial eagle *aquila adalberti* population during 1974-2004: implications for its recovery', *Bird conservation international*, 2008, 242-259.
- HENNY, C., KOLBE, E., HILL, E. en BLUS, L., 'Case histories of bald eagles and other raptors killed by organophosphorus insecticides topically applied to livestock', *Journal of wildlife diseases*, 1987, 292-295.
- HERNANDEZ, M. en MARGALIDA, A., 'Pesticide abuse in Europe: effects on the cinereous vulture (*aegyptius monachus*) population in Spain', *Ecotoxicology*, 2008, 264-272.
- HERNANDEZ, M. en MARGALIDA, A., 'Poison-related mortality effects in the endangered Egyptian vulture (*neophron percnopterus*) population in Spain', *European journal of wildlife rescue*, 2009, 415-423.
- HOOPER, M., DETRICH, P., WEISSKOPF, C. en WILSON, B., 'Organophosphorus insecticide exposure in hawks inhabiting orchards during winter dormant-spraying', *Bulletin of environmental contamination and toxicology*, 1989, 651-659.

- HYDE, W., 'The prosecution and punishment of animals and lifeless things in the middle ages and modern times', *University of Pennsylvania law review*, 1916, 696-730.
- JANSSEN, J., 'Dieren als dader?', *Justitiële Verkenningen*, 2009, 43-52.
- JANSSEN, J., 'Over mensen en andere dieren in de criminologie', *Justitiële Verkenningen*, 2012, 29-37.
- KENWARD, R., 'Raptor predation problems and solutions', *Journal of raptor research*, 1999, 73-75.
- KLEIVEN, J., BJERKE, T. en KALTENBORN, B., 'Factors influencing the social acceptability of large carnivore behaviours', *Biodiversity and conservation*, 2004, 1647-1658.
- KOSTECKE, R., LINZ, G. en BLEIER, W., 'Survival of avian carcasses and photographic evidence of predators and scavengers', *Journal of field ornithology*, 2001, 439-447.
- LYNCH, M., 'The greening of criminology: a perspective on the 1990's', *Critical Criminology*, 1990, 3-4.
- LYNCH, M. en STRETESKY, P., 'Similarities between green criminology and green science: toward a typology of green criminology', *International journal of comparative and applied criminal justice*, 2011, 293-306.
- LYNCH, M. en STRETESKY, P., 'The meaning of green: contrasting criminological perspectives', *Theoretical Criminology*, 2003, 217-238.
- MANOSA, S., 'Goshawk diet in a Mediterranean area of northeastern Spain', *Journal of raptor research*, 1994, 84-92.
- MARGALIDA, A., HEREDIA, R., RAZIN, M. en HERNANDEZ, M., 'Sources of variation in mortality of the bearded vulture *gypaetus barbatus* in Europe', *Bird conservation international*, 2008, 1-10.
- MARQUEZ, C., VARGAS, J., VILLAFUERTE, R. en FA, J., 'Understanding the propensity of wild predators to illegal poison baiting', *Animal Conservation*, 2012, 118-129.
- MARQUEZ, C., VARGAS, J., VILLAFUERTE, R. en FA, J., 'Risk mapping of illegal poisoning of avian and mammalian predators', *Journal of wildlife management*, 2013, 75-83.
- MARTIN, T., 'Nest predation among vegetation layers and habitat types: revising the dogmas', *The American naturalist*, 1993, 897-913.
- MARTINEZ-ABRAIN, A., CRESPO, J., JIMENEZ, J., PULLIN, A., STEWART, G. en ORO, D., 'Friend or foe: societal shifts from intense persecution to active conservation of top predators', *Animal Conservation*, 2009, 204-209.
- MARTINEZ-HARO, M., MATEO, R., GUITART, R., SOLER-RODRIGUEZ, F., PEREZ-LOPEZ, M., MARIA-MOJICA, P. en GARCIA-FERNANDEZ, A., 'Relationship of the toxicity of pesticide formulations and their commercial restrictions with the frequency of animal

- poisonings', *Ecotoxicology and environmental safety*, 2008, 396-402
- MASON, J. en EPPLE, G., 'Evaluation of bird repellent additives to a simulated pesticide carrier formation', *Crop protection*, 1998, 657-659.
- MERZ-PEREZ, L., HEIDE, K. en SILVERMAN, I., 'Childhood cruelty to animals and subsequent violence against humans', *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 2001, 556-573.
- MIERS, D., 'Positivist victimology: a critique, part 1', *International review of victimology*, 1989, 1-29.
- MINEAU, P., FLETCHER, M., GLASER, L., THOMAS, N., BRASSARD, C., WILSON, L., ELLIOTT, J., LYON, L., HENNY, C., BOLLINGER, T. en PORTER, S., 'Poisoning of raptors with organophosphorus and carbamate pesticides with emphasis on Canada, U.S. and U.K.', *Journal of raptor research*, 1999, 1-37.
- ORO, D., MARGALIDA, A., CARRETE, M., HEREDIA, R. en DONAZAR, J., 'Testing the goodness of supplementary feeding to enhance population viability in an endangered vulture', *Plos One*, 2008, 1-10.
- REDPATH, S., ARROYO, B., LECKIE, F., BACON, P., BAYFIELD, N., GUTIERREZ, R. en THIRGOOD, S., 'Using decision modeling with stakeholders to reduce human-wildlife conflict: a raptor-grouse case study', *Conservation Biology*, 2004, 350-359.
- REDPATH, S. en THIRGOOD, S., 'Numerical and functional responses in generalist predators: hen harriers and peregrines on Scottish grouse moors', *Journal of animal ecology*, 1999, 879-892.
- REYNOLDS, J. en TAPPER, S., 'Control of mammalian predators in game management and conservation', *Mammal Review*, 1996, 127-156.
- RODTS, J., 'De slechtvalk in 2011', *Mens & Vogel*, 2012, 20-23.
- ROONEY, E. en MONTGOMERY, W., 'Diet diversity of the Common Buzzard (*Buteo Buteo*) in a vole-less environment', *Bird Study*, 2013, 147-155.
- RUGGIERO, V. en SOUTH, N., 'Critical criminology and crimes against the environment', *Critical Criminology*, 2010, 245-250.
- SERGIO, F., BLAS, J., FORERO, M., FERNANDEZ, N., DONAZAR, J. en HIRALDO, F., 'Preservation of wide-ranging top predators by side-protection: black and red kites in Donana National Park', *Biological Conservation*, 2005, 11-21.
- SOUTH, N., 'A green field for criminology? A proposal for a perspective', *Theoretical Criminology*, 1998, 211-234.
- STONE, W., OVERMANN, S. en OKONIEWSKI, J., 'Intentional poisoning of birds with parathion', *The Condor*, 1984, 333-336.

- STROUD, R., 'Wildlife forensics and the veterinary practitioner', *Seminars in avian and exotic pet medicine*, 1998, 182-192.
- SUSIC, G. en PAVOKOVIC, G., 'Poisoning and unexplained high griffon vulture *Gyps fulvus* mortality in Croatia', *Vulture News*, 2003, 58-59.
- TAYLOR, N., 'Criminology and human-animal violence research, the contribution and the challenge', *Critical Criminology*, 2011, 251-263.
- TENAN, S., ADROVER, J., NAVARRO, A., SERGIO, F. en TAVECCHIA, G., 'Demographic consequences of poison-related mortality in a threatened bird of prey', *Plos One*, 2012, 1-11.
- THIRGOOD, S., REDPATH, S., NEWTON, I. en HUNDSON, P., 'Raptors and red grouse: conservation conflicts and management solutions', *Conservation Biology*, 2000a, 95-104.
- THIRGOOD, S., REDPATH, S., ROTHERY, P. en AEBISCHER, N., 'Raptor predation and population limitation in red grouse', *Journal of animal ecology*, 2000b, 504-516.
- VALKAMA, J., KORPIMAKI, E., ARROYO, B., BEJA, P., BRETAGNOLLE, V., BRO, E., KENWARD, R., MANOSA, S., REDPATH, S., THIRGOOD, S. en VINUELA, J., 'Birds of prey as limiting factors of gamebird populations in Europe: a review', *Biological reviews*, 2005, 171-203.
- VARGAS, J., FARFAN, M., GUERRERO, J., BARBOSA, A. en REAL, R., 'Geographical and environmental correlates of big and small game in Andalusia (southern Spain)', *Journal of wildlife research*, 2007, 498-506.
- VILLAFUERTE, R., VINUELA, J. en BLANCO J., 'Extensive predator persecution caused by population crash in a game species: the case of red kites and rabbits in Spain', *Biological Conservation*, 1998, 181-188.
- VIRGOS, E. en TRAVAINI, A., 'Relationship between small-game hunting and carnivore diversity in central Spain', *Biodiversity and Conservation*, 2005, 3475-3486.
- WALKLATE, S., 'Who is the victim of crime? Paying homage to the work of Richard Quinney', *Crime, Media, Culture*, 2012, 173-184.
- WHITFIELD, D., FIELDING A., MCLEOD, D., HAWORTH, P., 'Modeling the effects of persecution on the population dynamics of golden eagles in Scotland', *Biological Conservation*, 2004a, 319-333.
- WHITFIELD, D., FIELDING A., MCLEOD, D., HAWORTH, P., 'The effects of persecution on age of breeding and territory occupation in golden eagles in Scotland', *Biological Conservation*, 2004b, 249-259.
- WHITFIELD, D., MCLEOD, D., WATSON, J., FIELDING, A. en HAWORTH, P., 'The association of grouse moor in Scotland with the illegal use of poisons to control predators', *Biological*

Conservation, 2003, 157-163.

WOBESER, G., 'Forensic (medico-legal) necropsy of wildlife', *Journal of wildlife diseases*, 1996, 240-249.

WOBESER, G., BOLLINGER, T., LEIGHTON, F., BLAKLEY, B en MINEAU, P., 'Secondary poisoning of eagles following intentional poisoning of coyotes with anticholinesterase pesticides in western Canada', *Journal of wildlife diseases*, 2004, 163-172.

WOODROFFE, R., 'Predators and people: using human densities to interpret declines of large carnivores', *Animal Conservation*, 2000, 165-173.

ZSOLT, V. en JOZSEF, R., 'Food and population dynamics of birds of prey', *Aquila*, 1993, 123-136.

Niet commerciële informatie

ANB, *Presentatie handhavingsrapport 2012*. 2013a, 20 p. (Microsoft powerpoint presentatie).

ANB, *Roofvogeldatabank Oost-Vlaanderen-vergif*. 2013b. (Microsoft excel bestand).

ANSELIN, A., *Bruine kiekendief in Vlaanderen*. 2011, 12-14. (rapport).

Audiovisuele bronnen

BENTVELD, M. en ABBRING, J., *Vroege vogels*, Ned 2, 23 april 2013, 20.25–20.50H. [TV-programma]

NCRV, *Altijd wat*, Ned 2, 6 augustus 2013, 21.10-21.50H. [TV-programma]

Wetgevende documenten

30 april 2009 Decreet tot wijziging van het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid en tot wijziging aan diverse bepalingen inzake de milieuhandhaving

Besluit van de Vlaamse Regering van 15 mei 2009 met betrekking tot soortenbescherming en soortenbeheer

CITES-reglementering ter bescherming van bedreigde diersoorten: Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora

Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market

Het Vlaams Jachtdecreet van 24 juli 1991.

Koninklijk Besluit van 12 september 1956 betreffende de insectenetende vogels en de vogelvangst

Koninklijk Besluit van 10 oktober 1966 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 15 september 1964 betreffende de insectenetende vogels en de vogelvangst

Richtlijn van 2 april 1979 (74/409/EEG) inzake het behoud van de vogelstand

Websites

- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (2010) Handhavingsrapport 2009 [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: http://www.natuurenbos.be/nl-BE/Publicaties/2010/Handhavingsrapport_2009.aspx [14/12/2012]
- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (2011) Handhavingsrapport 2010 [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: <http://www.natuurenbos.be/~media/Files/Themas/Natuurinspectie/Handhavingsrapport2010.pdf> [14/12/2012]
- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (2012) Handhavingsrapport 2011 [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: http://www.natuurenbos.be/nl-BE/Publicaties/2012/Handhavingsrapport_2011.aspx [18/11/2012]
- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (2009) Jaarverslag [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: <Http://www.natuurenbos.be/~media/Files/Publications/2009/jv%20anb2008-1.pdf> [14/12/2012]
- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (s.d. a) Structuur [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: http://www.natuurenbos.be/nl-BE/Over-ons/Wie_zijn_we/Structuur.aspx [24/07/2013]
- AGENTSCHAP VOOR NATUUR EN BOS (s.d. b) Wie zijn we? [WWW]. Agentschap voor Natuur en Bos: http://www.natuurenbos.be/nl-BE/Over-ons/Wie_zijn_we.aspx [24/07/2013]
- CITES (s.d.) Member countries [WWW]. CITES: <http://www.cites.org/eng/disc/parties/index.php> [28/11/2012]
- DE STANDAARD (13/03/2012) Talloze roofvogels vergiftigd [WWW]. De Standaard: <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=T03NCFE8> [14/07/2013]
- GAZET VAN ANTWERPEN (05/06/2012) Man vergiftigd roofvogels in Geel [WWW]. Gazet van Antwerpen: <http://www.gva.be/regio-kempen/turnhout/man-riskeert-10-000-euro-boete-voor-vergiftigen-roofvogels.aspx> [14/07/2013]
- HET NIEUWSBLAD (13/03/2012) Unief helpt bij onderzoek vergiftigde roofvogels [WWW]. Het Nieuwsblad: <http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=3D3NCL7H> [01/08/2013]
- KNACK (07/03/2013) Leeuw doodt verzorgster in Amerikaans wildpark [WWW]. Knack: <http://www.knack.be/nieuws/ondertussen/leeuw-doodt-verzorgster-in-amerikaans-wildpark/article-4000258582712.htm> [01/08/2013]
- SINT-ROMBOUTSTOREN (s.d.) De comeback van de slechtvalk [WWW]. Sint-Romboutstoren: <http://sintromboutstoren.mechelen.be/nl/3610/content/9142/de-comeback-van-de->

[slechtvalk.html](#) [22/07/2013]

VOGELBESCHERMING VLAANDEREN (s.d. a) Dode of zieke roofvogel gevonden? [WWW].

Vogelbescherming Vlaanderen: http://www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=143 [18/11/2012]

VOGELBESCHERMING VLAANDEREN (s.d. b) Opvangcentra voor vogels en wilde dieren

[WWW]. Vogelbescherming Vlaanderen: http://www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=143 [14/12/2012]

VOGELBESCHERMING VLAANDEREN (2011) Slechtvalk doet het uitstekend in Vlaanderen

[WWW]. Vogelbescherming Vlaanderen: http://www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=article&id=547:slechtvalk-doet-het-uitstekend-in-vlaanderen&catid=14:persberichten&Itemid=105 [22/07/2013]

VOGELBESCHERMING VLAANDEREN (s.d. c) Statistieken [WWW]. Vogelbescherming

Vlaanderen: "http://www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=article&id=624:roofvogels-in-de-opvangcentra&catid=80:aantal-opgevangen-dieren-in-2011&Itemid=189"? [14/12/2012]

LANDSCHAP VZW (s.d.) Lezing 'Wolven in België' [WWW]. Welkom wolf:

<http://www.welkomwolf.be/lezing-wolven-in-belgi> [24/07/2012]

Bijlagen

Bijlage 1 Enquêtevragen aan de jagers

1.

In welk land woont u? *

- België
- Nederland
- Anders, namelijk:

2.

Het vergiftigen van roofvogels, door middel van het neerleggen van een vergiftigd karkas of een stuk vergiftigd aas, gebeurt vandaag de dag nog steeds. Wie denkt u dat hier verantwoordelijk voor is/zijn, en waarom? *

3.

Terugkomend op de vorige vraag, over wie u denkt dat verantwoordelijk is voor het vergiftigen van roofvogels, kunt u hier een aantal potentiële 'verdachten' aanvinken. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Duivenhouders
- Weidevogelbeschermers
- Kippenhouders
- Volierehouders
- Jagers
- Anders, namelijk:
- Geen idee

4.

Denkt u dat roofdieren een bedreiging zijn voor de populaties van jachtwild, zoals bijvoorbeeld konijnen en fazanten?

5.

Kent u iemand die wel eens een vergiftigd karkas of stuk aas heeft neergelegd? *

- Ja, namelijk: (geen namen, maar bijvoorbeeld functie van deze persoon)
- Nee
- Hier wil ik geen antwoord op geven

6.

Heeft u zelf wel eens een vergiftigd karkas of een stuk vergiftigd aas neergelegd? Zo ja, waarom en voor welke diersoort was dit bestemd.

7.

Wat denkt u dat een oplossing zou kunnen zijn, om het fenomeen van roofvogelvergiftiging tegen te gaan?

8.

Na literatuuronderzoek, navraag bij de vogelbescherming, het agentschap voor natuur en bos en de Hubertus Vereniging Vlaanderen (belangen vereniging voor jagers) wordt over het algemeen naar jagers gewezen als de schuldige partij. Waarom denkt u dat dit is?

Bijlage 2 Enquêtevragen aan de duivenhouders

1.

Het vergiftigen van roofvogels, door middel van het neerleggen van een vergiftigd karkas of een stuk vergiftigd aas, gebeurt vandaag de dag nog steeds. Wie denkt u dat hier verantwoordelijk voor is/zijn, en waarom? *

2.

Terugkomend op de vorige vraag, over wie u denkt dat verantwoordelijk is voor het vergiftigen van roofvogels, kunt u hier een aantal potentiële 'verdachten' aanvinken. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Weidevogelbeschermers
- Kippenhouders
- Volierehouders
- Jagers
- Duivenmelkers
- Anders, namelijk:
- Geen idee

3.

Denkt u dat roofvogels een bedreiging kunnen zijn voor wedstrijdduiven? *

4.

Kent u iemand die wel eens een vergiftigd karkas of een stuk aas heeft neergelegd? *

- Ja, namelijk: (geen namen, maar bijvoorbeeld functie van deze persoon)
- Nee
- Hier wil ik geen antwoord op geven

5.

Heeft u zelf wel eens een vergiftigd karkas of een stuk vergiftigd aas neergelegd? Zo ja, waarom en voor welke diersoort was dit bestemd.

6.

Wat denkt u dat een oplossing zou kunnen zijn, om het fenomeen van de vergiftiging van roofvogels tegen te gaan?

7.

Na literatuuronderzoek en navraag bij het agentschap voor natuur en bos, wordt over het algemeen naar jagers en duivenmelkers gewezen als de schuldige partij. Waarom denkt u dat dit is?

Bijlage 3 Enquêtevragen aan de natuurinspecteurs

1.

In welke provincie bent u werkzaam als natuurinspecteur?

West-Vlaanderen

Oost-Vlaanderen

Antwerpen

Limburg

Vlaams-Brabant

Anders:

2.

Bent u zelf wel eens in aanraking gekomen met een vergiftigde roofvogel? Zo ja, was dit via een melding of was dit een eigen vondst.

3.

Wie denkt u dat achter de vergiftigingen van roofvogels zitten, dus wie zijn volgens u de daders?

4.

Denkt u dat de meeste roofvogels opzettelijk vergiftigd worden, of zijn zij eerder bijkomende schade in de strijd tegen andere diersoorten, zoals vossen?

5.

Wat voor impact denkt u dat de vergiftiging van roofvogels heeft op de populatie van verschillende soorten roofvogels?

6.

Denkt u dat er zaken zijn die jullie (als natuurinspecteurs) kunnen veranderen, qua preventie, aanpak en bestrijding, in het tegengaan van de vergiftiging van roofvogels?